

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

EMILE HAUMANT

PUSKIN

PUŞKİN'İN YAŞAMÖYKÜSÜ
EMILE HAUMANT

Düşün Yayıncılık Sıracevizler Cd. 47/9 Şişli İstanbul
Tel: (0212) 225 54 38 - 230 99 39 - 230 99 49
Fax: (0212) 230 92 98

DÜŞÜN YAYINCILIK

Yaşamöyküsü Dizisi: 6

Çeviren: Attila TOKATLI

Kapak: Bülent Engez

Kardeşler Basımevi: İstanbul - 1996 Tel: (0216) 520 69 57

Özdemir Ciltevi Tel: (0216) 513 79 94

Dizgi ve Baskı: Düşün Yayıncılık Tel (0212) 225 54 38

ISBN: 975-7275-26-3

BİRİNCİ BÖLÜM

KÖKENLER VE İLK ADIMLAR

I

ÇOCUKLUK YILLARI (1799-1810)

Soy kütüğü. Zenci Anibal. Soya çekim durumu. - Babası Sergey Lvoviç ve annesi Nadejda Osipovna. Moskova'daki hayatları. "Saşa"nın annecanesi ve dadısı. - Okudukları. İlk denemeleri. Oniki yaşındaki Puşkin.

Pek az yazarın soy kütüğü Puşkin'inki kadar tartışma konusu edilmiştir. Doğrudan doğruya kendisi, gerek tarihçi merakıyla gerekse ırk gururunun itisiyle, kendi soy kütüğünün ilk yorumeusu olmuştur. Puşkin'in bu konuya verdiği önemi göz önüne alan yaşamöyküsü yazarları da konu üzerinde ısrarla durmaktan geri kalmamışlardır. Onların bu tavrında. XIX. yüzyıl boyunca etnografyanın edebiyat tarihini adeta istila etmiş oluşunun da payı vardır.

Ailenin benimsediği soy kütüğüne göre bütün Puşkin'lerin atası. XV. yüzyılda bir Moskova Büyük-Prensi'nin hizmetine topçu olarak girmiş olan (puşka. Rusçada "top" demektir) Ratch adında bir Prusyalıdır. Görüldüğü gibi kahramanımız baştan yabancı ama çoktan beridir Ruslaşmış bir soya bağlanmaktadır.

Buna karşılık Puşkin'in anası yanından ilk atası. Petro I'in adamları tarafından henüz çocukken ve -şom ağızlıların dediğine bakılırsa- bir şişe rom parasına İstanbul'da satın alınıp 1706'da Rusya'ya getirilmişti. Zenci miydi? Yoksa, torunlarının iddia ettiği gibi Arap yada Habeş'mi? Bilmiyoruz. Şu kadarını kesinlikle söyleyebiliriz: Eğer sağlam karakterli, sözünün eri bir kimse olmasaydı. Çarın önce. Anibal gibi renkli bir ad altında vaftiz evladı sonra özel

hizmeti ve 1710'a doğru da, vaftiz babasının kumandanı bulunduğu bombacılar bölümünün davulcusu olmazdı.

Anibal, 1716'da mühendislik mesleğini öğrendi diye Fransa'ya gönderildi. Bir Fransız alayında yetiştikten ve Metz Topçu Okulu'nu bitirdikten sonra, 1722'de döndü Fransa'dan. Ve eski bölümünde teğmenliğe atandı. Belki de parlak bir asker olacaktı. Ama tam o sırada vaftiz babası öldü. O andan itibaren de gerek üstleriyle gerekse karılarıyla yaptığı kavgalarla dolu, silik ve handiye sefil bir hayat sürmeye başladı. İki karısı vardı Anibal'ın. İki eşliliğinden dolayı ağır suçlu olarak yargılanmak üzereydi ki, 1740'da Elizaveta Petrovna çıktı tahta. Bu imparatoriçenin saltanat dönemi, babasının yakınları için tam bir altın çağ oldu. Generalliğe yükseldi Anibal. Kendisine topraklar ve toprak köylülerden verildi. Söylendiğine göre çok zalimce davrandığı bu kölelerden öldüğünde, 7 çocuğuna 1500 can miras bıraktı. Şairimizin çehresini, karakterini ve hatta yapıtlarını açıklarken özelliklerine başvuru olan ata, işte buydu. Siyah kıvrık saçları, kalın dudakları, koyu esmer bir teni vardı Puşkin'in: İlk bakışta, rahatça bir zenci sanılabilirdi, çevik ve esnekti vücudu: "Hareketliliğinin canlılığı bakımından Orta Afrika yerlilerini andırırdı..." diyor Viguel.

Alındı ve bir başka çağdaşına, Liprandi'ye göre, "Hiç kimseden geri kalmak istemezdi". Bu da zenci kanının bir sonucuydu herhalde. Daha geçenlerde ünlü bir eleştirmen, Georg Brandes, Puşkin'in yapıtları açıklayabilmek için Afrikaların şiirini gözönüne almak gerektiğini ileri sürmekteydi: Nyam Nyamların yada Hotantoların şiirlerine başvurmadan söz ediyordu!

Bu tür efsanelerin çıkıp yayılmasında Puşkin'in kendisinin de rolü olmuştur: Gerçekten de kahramanımız, gençliğinde, zencilere özgü bitip tükenmek bilmez bir sevişme gücüne sahip olmakla övünür durmuştu. Ama çok geçmeden fikir değiştirdi. Nitekim 1830'a doğru Sudanlılar tarafından sunulan bir gösteri çıkışında hanım arkadaşı Aleksandra Smirnova'a şöyle diyordu:

- Söyleyin, ne olur! Ben şimdi bu insanlara benziyor muyum yani?

Ve Bayan Smirnova Anılar'ında şunları yazmakta: "Mavi gözlüdür. Ancak gözbebekleri irileştiği zaman siyah gözükür bu gözler. Saçları kıvrıktır, evet. Ama öyle kısacık ve iç içe geçik cinsinden

kıvrıcık değil. Dudakları da öyle: Kalın dudaklıdır ama öyle sarkık dudaklı değildir katiyen.”

Öte yandan, Puşkin’in karakterini atası Anibal’in karakteriyle açıklamaya kalkışmak yanılmayı iyice göze almak olur. Tutkulu bir insandı Puşkin, tamam. Ama insanın tutkulu olması için ille de damarlarından Afrika güneşinin atılganlık verici sıcaklığını taşıması gerekmez. Alındı da, kendinden önceki bütün Puşkin’ler gibi taşkınlığa ve hatta zaman zaman kırıcılığa varan sert bir mizacı vardı. Ve kıskançtı. İşin burasında Anibal’in, ilk karısı olan ve onu aldatan Alman hanıma bir hayli işkence ettiğini anımsıyoruz. Anımsadığımız bir husus daha var: XVIII. yüzyıl Puşkin’lerinden bir başkası da, aynı gerekçeyle, bir Fransız eğitimci çiftlikteki ambarın önünde astırmıştı!

Sözün kısası, kahramanımıza, karakteri konusunda neyin kimden geldiğini kesinlikle ayırt etmek olanak dışıdır. Bu durumda yapılabilecek en iyi iş, Puşkin’in yaşamını ve yapıtını incelemektir. Zenci Anibal’i unutarak. Tıpkı, Kamelyalı Kadın’dan söz ederken Alexandre Dumas’ların zenci ninelerini unuttuğumuz gibi... Herşeyden önce önemli olan, kahramanımızın içinde yetiştiği ortamdır, çevredir, anababasıdır, gördüğü eğitimidir.

Şairin babası Sergey Puşkin, çocuklarının eğitimcisi astırmış olan Puşkin’in oğluydu. Anlaşıldığına göre, eğitimcilerinin ölümünün eğitimlerine pek büyük zararı dokunmadı. Bunu, Sergey’in ağabeyi Vasili Puşkin’in, kardeşine mutlu çocukluk günlerini anımsatan şu dizelerinden anlamaktayız:

“İçimiz doğa sevgisiyle dolu,
Gezinirdik ikimiz.
Güzel kitaplar okuyarak
Zihnimizi geliştirirdik.
Sonra da lirlerimizle,
Büyük Yaratıcı’ya övgü düzerdik.
Ey tatlı ve kutsal şiir,
En küçük yaştan beri
Tüm boş zamanlarımızı dolduran
Sen oldun hep!

Okudukları güzel kitapların neler olduğunu da gene Vasili'nin Paris'teki öğrenim dönemini ve Parisliler üzerinde bıraktığı izlenimi dile getiren başka dizelerinden öğrenmekteyiz:

“Bir Ostiak, bir vahşi gibi mi görünmüştüm onlara?
Bu İskitin derse ihtiyacı var... diye mi düşünmüşlerdi?
Daha ilk çağımdan beri, görmüşlerdir şüphesiz,
Nasıl çırpındığımı herşeyin en iyisini öğrenmek için;
Nasıl coşkuyla okuduğumu Tacitus'la Thukhidides'i
Ve -niye söylemeyecekmişim- Candide'î!”

Bu klasik Fransız eğitiminden sonra iki kardeş, Katerina II'nin son saltanat yıllarına doğru Petersburg'a geldiler. İmparatoriçe'nin Muhafız Alayı'nda subay olarak görüyoruz onları. Son derece ihmalcî iki subaydılar; ne var ki bu, o sırada kendileri için herhangi bir sakınca yaratmıyordu. Ama Pavel I tahta çıkınca durum değişti. Geçit törenlerine ve talimlere daima geç kalan ve daima ceza yiyen kardeşler, Prusya disiplininin çabucak bıkıp istifa etmiş sayılmaları isteğinde bulundular, istekleri uygun görüldü. Bunun üzerine ordudan ayrılıp evlendiler ve gidip Moskova'ya yerleştiler.

Sergey'in karısı Nadejda Osipovna Anibal, babası yanından, Büyük Petro'nun vaftiz çocuğunun torunu oluyordu. Annesi tarafından yetiştirilmişti. O devirde moda olan eğitim tarzından o da azçok almıştı nasibini: İvan Turgenev'in ünlü kadın kahramanlarından biri gibi o da “bir nebze Fransızca konuşmaktaydı. Ama iyice belirgin bir Rus aksanıyla konuşuyordu Fransızca'yı: Onun çocukluk çağında Fransız göçmenleri Rusya'ya akın etmeye başlamamışlardı henüz.”

Nadejda Osipovna'nın entellektüel dağarcığının en seçkin parçası da işte bu “bir nebze Fransızca”ydı. Buna karşılık güzel bir kadındı - “sömürge dilberi” olarak ün salmıştı nitekim- ve zevkleri bakımından Sergey'le uyuyordu. Şu farkla ki Nadejda daima müsrif bir kadın olarak kaldı: oysa Sergey, zamanla cimrileşecekti. Yiyecek içmeye, tiyatrolara, resepsiyonlara gitmeye ve dedikodu yapmaya bayılıyordu ikisi de. Tam o devrin Moskova'sı için yaratılmışlardı. Kendilerine ön sırada yer sağlayacak kadar paraları yoktu.

Nadejda Osipovna, çeyiz olarak, sadece yüz kadar can getirmişti Sergey Lvoviç'e. Ve nitekim, çok geçmeden, eksik yemek takımları, arabalarına koştukları külüstür beygirler ve uşaklarının hırpani kılığıyla -alay konusu olmadıysa da- dudaklarda hafif bir hoşgörü gülümseyişi yaratacaklardı. Buna karşılık evleri seviliyor ve tutuluyordu: Vasili adında iyi bir aşçısı -sonradan, daha kibar olsun diye, Blaise diyeceklerdi adamcağıza-, çok kitapları, zeki ve hoşsohbet ana-babaları vardı. Salonlarında düzenlenen toplantılarda Vasili Lvoviç, öbür Puşkin'lerle, Aleksandr Yurıyeviç'le, Aleksi Mihayloviç'le, vs. havayı neşeye boğan cinas ve taşlama yarışlarına girerdi; yeni parlayan iki yetenekli şair, Jukovski ve Batyuşkov, şiirlerini çoğu zaman ilkin orada okurlar; Fransa'dan Rusya'ya henüz göçmüş olan ve pek tutulan harpist Matmazel Percheron de Moussy yemek sonrası konserleri verir; Xavier de Maistre de, "sömürge dilberi"nin portresini yapmak için, tebeşir boyalarını getirirdi. Zaman zaman tiyatro gösterileri de düzenlenirdi salonda; ve baştan sona Molière'i ezbere bilmekle övünen Sergey Lvoviç eşsiz yönetmen yeteneklerini sererdi ortaya. Sözün kısası, bu hareketli, zeki ve neşeli Puşkin takımının arasında insan kendini, Fransız yazar Domergue'in deyişiyle, "Paris'in en iyi salonlarından birinde"¹ sanıyordu.

Ne var ki böyle bir salonun, nursery'ye² elbette zararı dokunacaktı. Nitekim çocukların, biri 1797'de, öbürü 1799'da doğmuş olan ilk ikisi, Olga ile Aleksandr (yada Saşa), hemen hemen sadece Nadejda Osipovna'nın annesi tarafından yetiştirildiler.

Bu küçük çocukluk yılları hakkında aile içinde anlatılan hikâyeler dışında hemen hiçbir şey bilmemekteyiz. Bu hikâyelerden biri, Saşa'nın dadısının bir gezinti sırasında İmparator Pavel tarafından azarlanmasına ilişkindir. Gerekçe: Dadının, çocuğa İmparator'u selamlatmayı ihmal etmesi... Gene aile içinde anlatılan bir husus da Saşa'nın altı, hatta yedi yaşına kadar adeta uyuşukluk derecesinde ağırkanlı olması; ancak o yaştan sonra açılıp büyük bir zihinsel atılım göstermeye başlamasıdır. Taşkınlığa varan bir atılım... Öyle ki,

1 La Russie pendant les guerres de l'Empire (İmparatorluk Savaşları Sırasında Rusya), Armand Domergue'in tardı anıları

2 Çocuk odası

Chateaubriand nasıl ablası Lucille'in mürebbiyelerinin analarından emdikleri sütü burunlarından getirdiyse, kahramanımız da ablası Olga'nın dadılarının umutsuzluk kaynağı haline girmişti. Dolayısıyla da çocuğa hemen bir eğitmen bulmak gerekti. İki-üç yılda birbirinin ardı sıra bir dizi eğitmen eskitti Saşa: Bir Monttfort Kontu, Bay Chédel ve Bay Rousselot, sonra da özellikle Rusça öğretimi için tutulmuş bir Alman. Ama hiçbirisi kahramanımıza pek birşey öğretmedi.

O çağda Puşkin'in gerçek öğretmenleri, bütün çağdaşlarının keskin zekâsını övmekten geri durmadığı anneannesi ile nyanya'sı, dadısı Arina Rodyonovna idi. Köyde, iplik eğiren kadınlar arasında geçirdiği uzun geceler boyunca harika masallar öğrenmişti bu dadı; ve onları anlatıyordu çocuğa:

Akşamları, küçük odamda,
Yatağımın kıyısına oturur,
Cinleri kaçırmak için
Dua ederdi önce,
Sonra dindarca haç çıkarır
Ve bana, alçak sesle,
Gulyabanileri, büyücüler,
Hayaletleri
Ve iyi yürekli devlerin
Uğradığı talihsizlikleri
Anlatmağa başlardı.
Ve ikonun önündeki
Gece kandili ürpererek
Onun uzun sarı dişlerini,
Alnını ve hotozunu
Aydınlatadursun, ben
Aniden dehşete kapılır
Yorganın altına gömülürdüm...
Gömülür gömülmez de
Tatlı bir uykuya dalardım hemen.

Ama dadısının kahramanları uykusuna da yerleşiyordu çok geçmeden Saşa'nın; ve bu yerlerini bazen çocuk uyandıktan sonra da korudukları oluyordu:

Büyücüler ve periler
Koşup gelirdi art arda
Altın görüntülerle doldurmaya
Düşlerimi sabaha kadar.
Ve ben gündüzleri
Ağaçların altında oturur.
Dilber kraliçelerle
Yiğit şövalyelerin
Çıkmasını beklerdim
Yaprakların arasından...¹

Bu etkiye, çok geçmeden, bir ikincisi eklenecekti. Dokuz yada on yaşında iken, babasının kitaplığına girdi Puşkin ilk olarak. Kitaplık, ki buna çalışma odası da diyebiliriz, sonradan Roslavlef'te betimleyeceği kitaplığa pek benziyordu:

"Hemen bütün kitaplık, XVIII. yüzyıl Fransız yapıtlarından oluşmaktaydı. Durmadan ve ayırt etmeksizin okuyan Pauline, Montesquieu'den Crebillon'a bütün bu edebiyatı tanıyor, Rousseau'yu ezbere biliyordu. Rus edebiyatından sadece Sumarokof'un yapıtları vardı kitaplıkta. Ama Pauline onlara el sürmüyordu..."

Puşkin'in okudukları da kadın kahramanının okuduklarından hemen hiç farklı değildi. Bitaubé'nin çevirileriyle başlamıştı işe: Molière, Jean Jacques, Voltaire'le devam etti. Prévost'nun, Richardson'ın, Madame de Genlis'nin romanlarını da okudu bu arada. Durmadan okuyor ve hiçbirşeyi unutmuyordu. Nitekim, daha sonraları, bir arkadaşı şöyle diyecekti bu konuda:

"Bir sayfayı ezbere öğrenmesi için, art arda iki kere okuması yeterliydi."

İşte bu ilk okumaların etkisi altında, henüz on yaşındayken, ilk şiirini yazdı Puşkin Fransızca olarak: La Tolyade (Toly'nin Destanı).

Uyku, 1816

Charlemagne'in sarayındaki cücelerle soytarılar arasında geçen bir savaşın öyküsüydü bu. Ne yazık ki şiir, Saşa'nın kızkardeşi Olga'nın eğitimiyle görevli İngiliz mürebbiyenin eline geçti; o da kahramanımızın Fransız eğitmeni Chédel'e aktardı. Ve eğitmeni alay etti Puşkin'le. Bunun üzerine öfkeye kapılan şair de yapıtını ateşe attı. Bu ilk yapıttan sadece şu ilk dört dize kaldı bize:

Bir alay zorlu savaşçının yittiği
Ve korkunç bir çatışma sonunda
Dilber Nitouche'un Toly'ye gelin gittiği
Savaşın türküsünü çığırtıyorum ben...

Tolyade'dan birkaç ay sonra, bu kez Molière'den esinlenerek bir komedi kaleme aldı kahramanımız. L'Escamoteur (Arakçı) adını verdiği bu oyununu da, İngiliz mürebbiye ile Fransız eğitmenin evde bulunmadığı bir gün ablasına oynadı, ama Olga'nın beğenisini kazanamadı. Bu yapıttan bize kalan tek satır dahi yok. Sadece genç yazarın, ablası karşısındaki başarısızlığını alaya almak yürekliliğini gösterdiği şu dördlük var elimizde:

Arakçı için, de bana, neden
Yuhalar yükseldi parterden?
Çünkü zavallı yazar zaten
Araklamıştı onu Molière'den...

O çağda Moskova'daki her salon bir zekâ ve fikir yuvasıydı. Bunların en başta gelenlerinden biri de Puşkin'lerin salonuydu. Nitekim akşam toplantılarında Saşa'nın dizelerinden de bol bol söz edilmekteydi: Bazen takılıyorlardı ona -örneğin haşarı genç kızlar, ellerinde hatıra defterleriyle genç şairi kovalayarak birkaç dize yazmasını istiyorlardı-; bazen de özendiriyor ve yalnız Fransızca yazmakla yetinmemesini öğütüyorlardı. Bu dönemde Rusça birşeyler yazıp yazmadığı konusunda hiçbir bilgimiz yok. Kesinlikle bildiğimiz şu: Daha 1812'den itibaren, Çarskoye Selo lisesinde yaşça ondan büyük arkadaşları dahi Saşa'nın bilgi dağarcığı karşısında şaşkınlığa düşmektedirler. Gerçekten de kahramanımız henüz onüç yaşındayken sadece Fransız klasiklerini değil bütün çağdaş Rus yazarlarını da okumuş

bulunmaktadır ve okuduğu bütün herşeyi yaşından umulmayacak bir olgunlukla yargılayıp değerlendirmektedir.

Biyografi yazarları, kahramanlarına duydukları aşırı sevgiden ötürü, bu konu üzerinde ısrarla dururlar: Altı yaşındaki Mozart'ın Marie Antoinette karşısında yaptığı çeşitlemeler, hiç şüphe yok ki. aynı bestecinin bir gün gelip Don Juan'ı yazacağı konusunda garanti vermiyordu; tıpkı bunun gibi, Tolyade ile Escamoteur de, Puşkin ailesinde bir manzumeci daha yetişmekte olduğunu öngördürebilirdi ancak. Sonra, bu nokta üzerinde gereğinden fazla durmak, gerçek çocuğun harika çocuğun arkasında silinip gitmesi gibi bir tehlike de yaratabilir. Gerçek çocuk, şükürler olsun ki, arkadaşı Puşçin'in anılarında çıkıyor karşımıza:

“Saçları kıvrır kıvrır, gözleri ve hareketleri alabildiğine canlı bir çocuktur... Çok geçmeden onun, bizim haberimiz bile olmayan bir çok şey bildiğini gördüm. Ama bundan dolayı çalım satmak aklının ucundan bile geçmezdi. Bilgisinden çok top oyunundaki yada koşu yarışlarındaki başarılarıyla dikkatleri çekmeye önem verdiği ve hatta bunu bir gurur meselesi yaptığı için, aramızda sıklık dalaşmalar çıkardı. Onda bizi en fazla şaşırtan yan, ani mizaç değişiklikleriydi. Büyük bir sakinlik içinde oynayıp dururken, arkadaşlardan biri tahta çomakların hepsini bir vuruşta devirince öfkesinden yeri göğü birbirine katar, sonra da hiçbirşey olmanış gibi gene oyuna devam ederdi.”

Prens Viazemski'nin onun hakkında söyleyeceği şeyi, rakamları değiştirerek daha o zaman söylemek olasıydı. sözün kısası: “Karakteri oniki yaşında, ama zihni yirmi yaşında.” Buna karşılık kalbinin kaç yaşında olduğunu gösteren hiçbir belirti yoktu henüz. Annesine ve babasına aşırı bir sevgiyle bağlı olduğunu söyleyemeyiz. Nadejda Osipovna ilhmal ediyordu onu: Sergey Lvoviç ise haklı haksız bakmadan azarlıyordu hep.

Bu durumda Saşa, kendisine gönül yoldaşı ve sırdaş olarak anne-annesinin yanı sıra ablasıyla nyanya'sını seçmişti tabii. Çevresindeki dekora ve yaşadığı yerlere gelince öyle anlaşılıyor ki kahramanımız, anneannesinin Moskova'ya kırk kilometre uzaklıktaki Zakarovo'da bulunan malikânesini seviyordu özellikle.

Yurtluktaki şato, aslı aranırsa, Chateaubriand'ların konağından çok bir izba'yı andırmaktaydı. Ama bahçe, iki yanı akağaçlar dikili yolu, şirin gölcüğü, kayın ve çamlarla kaplı küçük korusuyla konağın eksiklerini bol bol dengelemektedir. Kitaplarını aldığı gibi koruya sığınyordu Puşkin ve orada saatlerce okuyordu. Turgenyev'in Spaskoye'yi aralattırken betimlediği saatlere benzer saatlerdi bunlar. Nitekim o dönemin anısı uzun süre kahramanımızın belleğinden silinmedi: Gerçekten de Puşkin, 1830'da, Zakarovo'ya gidecektir. Ama orada eski şatonun yerinde yeller estiğini -belki de 1812'de Fransızlar tarafından yıktırılmıştı- ve yeni mülk sahiplerinin ağaçları kestirmiş olduğunu, sözün kısası, yaşamına yeni bir yön veren olaydan tanıdığı bütün herşeyin yok olup gittiğini görünce büyük bir kedere kapılabaktı.

Yaşamına yeni bir yön veren olay?.. 1811 yılı sonbaharında Çarskoye Selo lisesine gidişidir bu olay. Bazı biyografi yazarları, bu olayı, oğlunun "gem tanımaz karakteri"nin Sergey Lvoviç'i biktırmış olu- şuyla açıklarlar. Oysa gerçek şudur: Puşkin'ler çocuklarının yetenek- lerinin hangi tür bir eğitimle gelişeceği konusunda düşünmüşlerdir. O çağda Moskova'daki yatılı okullar orta halli ama ucuz, Peters- burg'dakilerse çok iyi ama çok pahalıydı. Anlaşılan oydu ki küçük Aleksandr bu durumda Moskova'da kalacak ve ondört yaşma basınca oradaki üniversiteye girecekti.¹ Tam o sıralarda bir gün aile dostla- rından biri, Aleksandr Turgenyev çıkageldi eve, şu haberi getirdi: İm- parator, Çarskoye Selo'daki sarayında bir lise açıyordu; bu liseye yarışmayla öğrenci alınacaktı; alınacak öğrenciler de burslu olarak okuyacaklardı. Beklenmedik bir nimetti bu.

Nitekim Aleksandr, amcası Vasili'yle birlikte hemen Petersburg'a hareket etti. Yolda, eski aile dostları Merthavo'larda konakladıklarını biliyoruz.

Burada kahramanımız ilk defa olarak aşkla karşı karşıya geldi: Geleceğin büyük şairini büyüleyen yaratık. Merthavo'ların sekiz yaşındaki küçük torunlarıydı. Bu şirin ve haşarı kızı daha sonra şiir-lerinde anacaktı Puşkin.

1. O çağ Rusya'sında, üniversite terımı, bizim liselerimizle eşdeğer anlamda kullanılmaktaydı.

Bu yolculuk konusunda bildiğimiz birşey daha var: Anneannesi küçük Saşa'ya içinde yüz ruble bulunan bir kese vermişti yol harçlığı olarak. Amcası bu parayı ödünç aldı yeğeninden. Hayatının sonuna kadar da yeğenine yüz ruble borçlu kaldı.

Ağustos başında Petersburg'a geldiler. Puşkin sınavı kazandı, 1811 yılının ekim ayı başında da liseye girdi.

LİSE YILLARI (1811-1817)

Çarskoye Selo Lisesi, lisedeki öğrenim ve disiplin. - Lise öğrencisi Puşkin; okuduğu kitaplar, aldığı notlar, tasarıları. Esin perisinin Puşkin'i ziyaretleri - Dizeler. Dizelerin Fransız yada Rus kaynakları ve modelleri. Dizelerin kişisel açıdan içerdiği özellikler.

Çarskoye Selo konusunda çoğu zaman bir Napolyon etkisinden söz edilir. Bu da boşuna değildir hepten. Nitekim 1811 yılında Çarın gözdesi Speransky, Fransa İmparatoru'nun büyük bir hayranıydı. Dolayısıyla da Varşova'daki Saksonya Sarayı'nda bir Fransız lisesinin açılması ona esin kaynağı oldu. Ama iki okul arasında belirli farklar bulunmaktaydı: Speransky, bu okulda, sadece İmparatorluk için hizmetleri değil, aynı zamanda "yurttaşlar" da yetişsin istiyordu. Napolyon'un değişiyiyle, ideologlar. Nitekim Rus öğrenciler de tıpkı Fransa'dakiler gibi üniforma taşımaktaydılar, ama kışla hayatı yaşamıyorlardı; öğrenim programları da Fransızlarınkine aşağı yukarı denk düşüyordu; ama içeriği bakımından biraz daha liberaldi. Nitekim okulun kuruluşuyla ilgili olarak 1811 tarihini taşıyan bir tutanakta şu cümleyi okuyoruz:

"Tantanalı ve skolastik bilgilere katıyen iltifat etmeyerek öğrencilerin zihnini açmak ve kavrayış güçlerini uyandırmak gerekir. Amaç bu olmalıdır."

Napolyon lisesiyle asıl benzerlik, orada olduğu gibi Çarskoye Selo'da da bedensel cezaların yasaklanmış bulunmasıydı. Bütün Rusya'da insanların kırbaçlanmadığı biricik yer burasıydı gerçekten.

Buna karşılık Ruslara özgü eski alışkanlıklar, bu arada özellikle düzensizlik ve ihmalcilik hüküm sürüyordu okulda. Yönetmeliğe karşın... Yönetmeliğe karşın gerçekleşmeyen başka şeyler de vardı. Örneğin tıpkı Cambridge'te yapıldığı gibi, hergün bir kadeh Porto şarabı verilmesi gerekiyordu çocuklara. Gelgelelim bu Porto, iki ay

sonra porter¹ oldu, sonra sıradan biraya dönüştü, daha sonra da hepten ortadan kalktı.

Öte yandan yazları sarayın ve saraylıların yakınlığı, çok geçmeden disiplinin gevşemesine yol açtı: Öğrencilerin henüz çocukluk çağlarında katı iken yeniyetmelik çağlarında iyice yumuşamış bulunuyordu. 1814-1816 yılları arasında lise, bir öğretmenler komitesi tarafından yönetildi; öğrenciler, mecutsarstviye (fitret, erk aralığı) dedikleri bu durumdan yararlanarak gözetmenleri atlatıp punç içmeğe, gündüzleri ve hatta geceleri gezmeye kaçmaya başladılar. Öyle ki çok geçmeden buna tepki olarak çocuklara Kade'lere² uygulanan askeri rejimin uygulanması dahi düşünüldü. Talihleri varmış ki bilge bir kişi olan Angelgart atandı okul müdürlüğüne. Bu yönetmenle bir yüksek yetkili arasında geçen şu konuşma dillere destan olacaktı:

- Bay Yönetmen, öğrencileriniz ceketlerini iliklememişler. Nedenini sorabilir miyim?

- Hava çok sıcak da ondan, Ekselans.

Sadece disiplin değildi gevşeyen, öğretim de pek iyi gitmiyordu. Örneğin matematik hocası Kartsof'un derslerinde ya uyuyor yada Mme. de Genlis'nin Adèle et Théodore (Adèle ile Théodore)'unu okuyordu; birkaçı da şiir yazmaktaydı. Fransızca'yı kendi kendine öğrenmiş olan tarih hocası Kaydanof, Henri IV ile Huguenot'lardan adlarını yanlış telaffuz ederek "Henri Katr" ve "Hügno" yerine "Hanri Kuvatr" ve "Vügöno" şeklinde söz etmekteydi. Edebiyat öğretmeni Koşanski, Venüs'ten nasibini alamadığı için Baküs'le teselli etmeye koyulmuştu kendi kendini; ama ölçüyü fazla kaçırınca üstadı süresiz mecburi izin vermek zorunda kalmışlardı. Onun yerine atanan Galiç, "öğrencilerinin Latinceyi asla öğrenemeyeceklerini anlayarak", müfredat dışı bütün ne varsa anlatıyordu onlara. Felsefeci Kunitzin, bütün derslerde hep aynı metni bir kere daha yazdırmaktaydı. Almanca hocası Hauenschild ise düpedüz sıkıcıydı: "Deutsee Sprache" ile kim kafa patlatmak isterdi ki? Sadece İsviçreli Marat de Boudry'nin, bütün

1 Siyah ve sert bir İngiliz burası

2 Kade'ler (Les Cadets) Eskiden, askerliği öğrenmek için orduya er olarak giren soylu çocukları

hırpaniliğine karşın, bir nebze saygınlığı vardı: Ami du peuple'¹ kardeşi olduğu için! Dolayısıyla da çocuklar bir yandan öğretmenlerini dinlemekte; bir yandan da, onun hiç yıkanmamasını, ünlü kardeşinin yıkanırken öldürölmüş olmasına mal ederek eğlenmekteydiler.

Gözetmenler takımına gelince: Doğrusu hemen hiçbirşeyi gözetmiyor gibiydiler. Bu konuda, kahramanımızın sınıf arkadaşlarından İlliçevski şöyle yazıyor:

“Sabahtan akşama kadar dolaşıp duruyoruz parkta... Etütlerde bile yerimizde değiliz: Çalışmak istemeyen ya gidip uyuyor yada bahçeye çıkıp sevdiği bir kitabı okuyor.”

Göröldüğü gibi, öğrencilerin okul yaşamının hatırı sayılır bir kısmı tamamıyla gözetim ve denetim dışı kalıyordu: Çoğu zaman okul dışında ve zaman zaman da geceleri gezip tozuıyor, ve Katerina II'nin kurdurmuş olduğu kitaplıktan aldıkları, pek de salık verilir cinsten sayılamayacak kitapları okumakla zaman geçiriyorlardı. Ama bu gizli hayat boyunca duyulardan çok zihne seslenen yapıtlar okudukları, özellikle Avrupa'nın çeşitli savaş alanlarından gelen en son haberlerin tartışılıp değerlendirildiği hararetlı söyleşilere daldıkları da oluyordu. Yönetim karşı çıktığı için bir yasak meyve durumuna gelen şiir ve edebiyat denemeleri de bu gizli hayat kesiminin ürünleriydi. Ve nihayet öğrenciler, okulun çssiz güzellikteki parkını en ücra köşelerine dek keşfetme olanağına kavuşmaktaydılar: Victor Hugo'nun Infante'² olduğu gibi,

... şan ve şerefe gömölmüş kocaman bir saray
vardı gözlerinin önünde.

Çam ve kayın ağaçlarının altında serili havuzlar vardı,
ak kanatlı kuğuların salındığı.

Dalların türküsüyle dalgalanırdı hep sular
ve çiçekler bir kat daha ışıklanırdı.

1. Ami du peuple Halkın dostu. Bu ad altında çıkardığı devrancı gazete dolayısıyla Marat'ya takılan isim

2. Infante. Enfant İspanya ve Portekiz krallarının birinciden sonraki çocuklarına verilen ad

Bu lisede hiç de örnek bir öğrenci değildi kahramanımız. Derslerden çok Petersburg ve eğlenceleri ilgilendiriyordu onu:

Neler mi hoşuma gidiyor?
Tiyatrolar, balolar...
Lisede söylenmeyecek
Başka sevdiğim şeyler de var.¹

Ama lisedeydi işte; ve matematik hocası Kartsof birdenbire yerle bir ediyordu hayallerini:

- Puşkin, söyleyin bakalım, X neye eşittir?
- Sıfıra.
- Oturun! X değil o, sizsiniz!

Marat de Boudry'nin derslerinde bu sıfır fazlasıyla telafi edilmiyor değildi: Fransızca'yı o kadar iyi biliyor ve konuşuyordu ki arkadaşları ona Frantsus adını takmışlardı. Bu arada bazı sözcük ve deyimleri kurallara aykırı şekilde kullandığı da oluyordu; ama hocası Galiç, şiir alanındaki yeteneğinden dolayı bağışlıyordu bu tür kusurlarını. Özetlemek gerekirse, lisede geçirdiği yedi yıl boyunca hocalarından öğrendiği, daha sonra ünlü kahramanı Yevgeni Onyegin'i donatacağı bilim dağarcığından öteye geçmiyordu:

Bir yapıtın başlığını çözecek,
Bir yazar üzerinde tartışacak.
Bir parafın yanına "vale" koyacak
Ve, başını gözünü yara yara da olsa,
Vergilius'tan iki üç dize söyleyebilecek
Kadar Latince biliyordu.

En kötü notu da hal ve davranıştan alıyordu. Kendisi de saklamıyordu bunu zaten. Nitekim biraz önce andığımız Portrem başlıklı şiirinde, "küçük ve haylaz bir çapkınım ben" demektedir. Gerçekten de dışardan okula gizlice sokturduğu rom ve konyakları İmparator'un bahçesinden arakladığı elmalarla içen çetenin elebaşlarından biri idi.

1 1814'te Fransızca olarak yazdığı *Mon Portrait* (Portrem) başlıklı şiir den

Açık saçık kitapları okumaya olan düşkünlüğüyle de ün salmıştı ayrıca. Suçüstü yakalandığı da oluyordu:

Puşkin! Ne okuyorsunuz bakiim siz orada?
Getirin hemen bana o kitabı!
Olmaz böyle maskaralık efendim!
Disiplin kuruluna, disiplin kuruluna!..

Dahası: Çapkınlığı zaman zaman skandal çıkarmaya kadar vardığı da oluyordu! Örneğin bir gün okulun loş koridorlarından birinde bir kadın silueti görmüş ve bunu Lise'nin çamaşırcısı Nataşa sanarak sarılıp öpmüştü. Ve ancak öptükten sonra anlamıştıki kadının Nataşa değil, İmparator'un yakın akrabalarından yaşlı prenses Volkonskaya olduğunu! Allahtan ki şikayet kendisine ulaştığında İmparator keyifli günlerinden birindeydi; ve dilekçeyi getiren Eğitim Bakanı şöyle dedi:

- Belki bizim ihtiyar kuzin iddia ettiği kadar öfkelenmemiştir bu işe!

Böylece olay örtbas edildi. Ama buna ilişkin bir notta Enguelgart'ın öğrencisini "edepsizlik"le suçladığına ve bu durumu Puşkin'in "kötü kitaplar"a olan düşkünlüğüyle açıkladığına tanık oluyoruz.

Gerçek şu ki bütün arkadaşları arasında Puşkin en çok okuyan öğrenciydi. Ama zevklerinde şaşırdığı da oluyordu zaman zaman.

Şimdi de kitap rafına bir göz atalım: Horatius, Homeros, Vergilius ve Tasso'nun yanında La Fontaine, Racine ve özellikle de Voltaire'in yapıtları sıralanmaktaydı. Özellikle, diyoruz. Gerçekten de Voltaire'in masallarını, trajedilerini ve şiirlerini durmaksızın ve yeniden okuyordu Puşkin. Yaşamöyküsü yazarlarından birinin belirttiğine göre, "o çağdaki felsefe hareketlerinin hiç bilincinde olmaksızın", sadece Voltaire'in dizelerindeki inceliğin ve hınzırlığın keyfine vararak okumaktaydı. Kahramanımızın "edepsizlik"inden söz ettiren, belki de bu Voltaire'e özgü hınzırlıktır... Kesin olan, okurken yazmayı öğrendiğidir.

Liselilerden bir kısmı, şiir yazmanın moda haline geldiği Moskova soylular sosyetesindendi; bir kısmı da genellikle sanatseven, özellikle de şiirseven aile çocuklarıydı. Sarayın kitaplığında da bütün şairlerin yapıtları vardı. En yeni şairlerin yapıtları da Petersburg ve Mosko-

va'da yayınlanan edebiyat dergileri aracılığıyla ulaşmaktaydı liseye: ve edebiyat hocaları Galiç, bunları sınıfta yorumluyordu. Dolayısıyla da Puşkin için böyle bir hocaya lisede yazdığı dizeleri okutmak başlı başına bir zevk oluyordu: Galiç'in fikrini almak gerçekten önemliydi. Ayrıca öğrencilerin yapıtları etütlerde hazırlanan Liseli Filozof dergisinde yayımlanmaktaydı da... Derginin sansürcüsü -sansürcüsüz dergi düşünülebilir mi hiç!- Delvig'di; basımcısı da, Puşkin'in son düellosunda tanıklığını yapan Danzas'tı: Gerçekten de Danzas, o güzelim yazısıyla, bütün makale ve şiirleri derginin yapraklarına yeniden yazmakta; oraya "Okurlara uyarı"lar eklemekte; tembel yazarları ve bu arada özellikle de Puşkin'i özendirmekteydi. Kahramanımızın üstünlüğü artık hiç kimse tarafından tartışma konusu edilmiyordu. O kadar ki okul yönetimi şimdi artık, ünlü bir konuk liseyi ziyarete geldiğinde yapılması gereken "hoş geldin" konuşmasını ona ısmarlamaktaydı. Derjavin bir sınav günü gelmiş ve Puşkin'in bir şiiriyle karşılanmıştı. İhtiyar ozan o kadar mutluluk duymuştu ki sarılıp genç meslektaşını öpmüş ve ona parlak bir gelecek müjdelemişti.

Şöhretin bu ilk ve tatlı ışınları, şairimizin zaman zaman o klasik liseli delikanlı olmasını engellemiyordu henüz. Nitekim Günce'sinde, çocuksu özlemlerle edebiyatçı düşlerinin içiçe geçtiğini görüyoruz:

"Dün, Fatama yada İnsan Zekâ'sının üçüncü bölümünü yazdım... Akşam, etüt salonunun lambalarıyla mumlarını söndürdüm arkadaşlarımla: Bir filozof için bundan daha güzel uğraşı düşünülemez! Bu sabah Voltaire'in hayatını okudum ve bir komediye başladım... Öngün, Igor ve Olga başlıklı bir ironik şiir yazmak istiyordum... Çarskoye Selo'nun bir tablosunu yapacağım bu yaz."

Bu tasarı bolluğunu açıklayan, kahramanımızın son derece rahat ve kolay yazabilme yeteneğidir. Gerçi bir arkadaşı onun, kaşları çatık ve dişlerinin arasında bir kurşun kalemle, bir türlü doğmayan bir uyağın ardında, parkın yollarına daldığını söylüyor; ama genellikle dizeler adeta kendiliklerinden, Puşkin'in aramasına gerek kalmaksızın doğuyordu. Özellikle de sabahları böyle oluyordu bu. Gizemli bir güç o uyurken kurmuş oluyordu sanki dizeleri:

Bir şeytan vardı sanki ruhumu elinde tutan;
Her yerde izleyen beni, durmaksızın, her zaman,
Eşsiz nakaratlar mırıldanan tatlı sesiyle.
Ateşlere gömülürdüm onun ılık nefesiyle.
Hayaller düşleri, düşler hayalleri kovalardı.
Sanki ruhunu elinde tutan bir şeytan vardı.
Ve onun dediklerini dile getirmek üzere
İmgeler akın ederdi kendiliğinden sözcüklere.

Kahramanımızın “şeytan” diye adlandırdığını o çağın şairleri “esin perisi” diye adlandırmaktaydılar. Puşkin kendi esin perisinin çeşitli görünüşlerini de anlatmıştır bize:¹ Çocukluğunda Arina Radyonovna’nın masallarını dinlerken onu kutsal bir dehşete iten periydi bu; şimdi de aynı periyi Çarskoye Selo’daki küçük gölün kıyısında buluyordu. Ama tepeden tırnağa değişmiş olarak: Ağarmış saçlarını süsleyen hotozu yoktu artık başında; gepgençti: hoş kokulu buklelerini çiçekler taçlandırıyordu; ince bir peçenin altında ürperen göğüsleri sezilmekteydi... Sarhoşluğa varan bir kendinden geçmişlik içinde seyreliyordu onu; ama söyledikleri nelerdi ve bunları sözcüklere aktarabilmekte miydi?

Yapıtlarının ilk tam varsayılan baskısına, lisedeyken yazmış olup da sakladığı yüzymış yada yüzotuz şiirden sadece ondördünü almıştı Puşkin. Ayrıca bu ondört şiiri de yeni baştan yazarcasına gözden geçirip düzeltmişti: Demek ki beceriksizce ve çocuksu şeyler olarak kabul ediyordu onları. Ama hemen ekleyelim: Söz konusu dizeler, kahramanımızın şairlik evrelerini izlemek bakımından son derece değerlidir. Puşkin, ilk olarak amcası Vasili’nin etkisinde kalmıştı; nitekim amcasının bazı dizelerini kendi şiirlerinin arasına olduğu gibi yerleştirdiği de oluyordu. Bu dönem şiirlerinde, yer yer, başta Dimitriyef, Derjavin ve Bogdanoviç olmak üzere, başka Rus şairlerinden birtakım alıntılar da saptanmış bulunmaktadır. Ama, kahramanımızın kendi sözüne bakılırsa, ilk ustası Jukovski’dir. Buna da durup durup şaşmamak elden gelmez. Gerçekten de Jukovski, Alman romantiklerinin tilmiziydi; tıpkı onlar gibi mistik ve bulanık deyişliydi üstelik; oysa Puşkin,

1 Tüm çağların kendi efsanelerini zorla dayatıp söylediği esin perisi, parça, 1821

bütün Alman şairleri içinde sadece Wieland'ı -onu da Oberon'u Voltaire'i anımsattığı için- seviyordu. Ve Puşkin'de mistisizm, yapıtının genel karakterine son derece yabancı kalan bir-iki yapmacıklı parça halinde vardır ancak.¹ Dolayısıyla da Jukovski'nin kahramanımızı sadece biçimsel açıdan etkilemiş olabileceğini söylersek, pek yanılmış sayılmayız. Zaten kendisi de bunu, dolaylı bir şekilde itiraf etmiştir. Nitekim şöyle yazıyor:

“Ben Jukovski'nin öğrencisiyim... Kişisel olarak yaptığım şey, doğrudan doğruya ve düpedüz onun yoluna girmek yerine, onunkine ters bir yol seçmişliğimdir.”

Bu ters yolu çizen de, Jukovski'nin dostu Batyuşkof olmuştu. Bazen Rus Boufflers'i, bazen Rus Parny'si olarak nitelenen bu şair, Puşkin'in tümüyle okumuş olduğu XVIII. yüzyıl ikinci sınıf Fransız şairlerinin temsilcisiydi; ve, kahramanımız üzerinde, gerçek boyutlarıyla tanımlanması belki güç ama kesin bir etkisi oldu. Özetle, Puşkin'in yetişiminde Fransız ustalar daima ağır basmıştır.

Bunlar arasında Puşkin'in en sevdiği ve daima tercih ettiği, Voltaire'dir. Ama ünlü Fransız yazarından etkilenmesi de Jukovski'den etkilenmesi gibi olmuştur: Konularından çok tarzlarına öykünmüştür onların. Konularını daha çok Marot'dan, Bachaumont'dan, Grasset'den, Chamfort'dan, Chaulieu'den ve özellikle de Parny'den alıyordu: Yerine göre, şen şakrak Parny'den; yerine göre de melankolik Parny'den... Bu dönemde yazdığı şiirlerin onda dokuzunda Puşkin, okul arkadaşlarının alay edercesine hafife aldıkları, özgünlükten yana kısır Frantsus görünümündedir:

Gel gör ki tüm zekâ sahipleri
Alaycı bir gülüşle yaklaşır bana:
“Arada bir ufak tefek şiirler
Yazıyormuşsunuz, öyle mi? derler.
Okuyabilir miyiz acaba yazdıklarınızı,
Yoksa hepsi de gizli mi?
Eğer gizliyse iddiaya girerim ki
Geveze derelerle zevzek ağaçları,

¹ İnançsızlık, 1817.

Otlanan koyunları söylemektesinizdir.
Ve gülleri, zambakları, peygamberçiçeklerini!

Gerçekten de Puşkin'in bu dönemde yazdığı dizelerde bir alay "yavan şey" vardır. Kendisinin daha sonra şair Lenski'yi hedef alarak¹ hücum edeceği "zırva şeyler"... Baküs'ü övmekte, çılgınca sarhoşlukları dile getirmektedir bu dönemde kahramanımızı; sonra, gene aynı yapmacık ve gerçeklerden çok sanılara dayanan güvenle, sevgiliye duyulan coşkun bağlılığı, aşk yeminlerini çıkarmakta; ardından bu yeminleri izleyen ihanetlere ağlamakta; hemen ardından da, bütün o devrin Epikuroşçuları gibi, dostluğa, doğa güzelliklerine ve zeki insanlarla yapılan söyleşilere övgüler yağdırarak avunmaktadır. Bütün bunları da, yitik gençliğini anışı, yaklaşan ölüme razı oluşu ve böğürtlenler altında kaybolup giden mezarını hiç değilse tek tük vefalı dostlarının ziyaret edeceğini umuşu izlemektedir.

Baştan aşağıya tümünün birden salt fantezi olduğunu bir kez daha belirtmekte yarar var. Zaten kendisi de, 1817'de yazdığı şu dizede itiraf ediyordu bunu:

- Karnım aklıktan guruldarken aşk şiirleri yazdığım oldu.

Tıpkı bunun gibi, kendisini "aylak çocuk" ilan ettiği zaman da; 1812'de Délic'i gelip onun kollarının arasına atılmaya çağırdığı zaman da; Helena'nın ihanetini Lélia'nın, Temire'in ve Chloé'nin kollarında unutmak istediği zaman da, hep başkalarının dizelerini yinlemektedir. 1814 yada 1815 yıllarında Davudi sesle konuşma egzersizleri yaptığını ve kendisini bir an önce tanı erkekliğe eriştirecek maceralara girdiğini biliyoruz. Nitekim o çağdaki şiirleri de bu doğrultuda sayısız anımsayışla doludur.

Özetle, bütün bu ilk yapıtlarda biçim, öze oranla çok daha ilginçtir. Batyuşkof'un Rus Edebiyatı Dostları Derneği'ne kabul edilış toplantısında tanımladığı biçimdir bu biçim: "Anlatım anlığı, uyum, kıvraklık, hepsinden önce de üslup güzelliği, doğadan gelen bir yeteneği sürekli bir çabayla geliştirerek ulaşılan yetkinlik..."

Bir başka deyişle Puşkin'de biçim çağdaşı olduğu Fransızların ve ustalarından biri saydığı Batyuşkof'un parlak netliğine ve duru canlı-

¹ Yevgeni Onyegin

lığına sahipti. Dahası. Voltaire'in öğrencilerine layık bir doğallık ve apaçıklık vardı anlatım tarzında.

Bakın. daha o çağda ne diyordu:

İsteğim odur ki herkes beni anlasın:

En yaşlısından en küçüğüne!

Hemen söylemek gerekiyor: Bol ve yersiz sıfat kullanmaktadır kahramanımız; ve zaman zaman tatsız benzetmelere başvurmaktadır. Taklit ettiği ve hepsi daima kendi çapında olmayan ozanların gevşek tuşlarıyla ağırlaşmaktadır deyişİ. Sözü'n kısıası: Puşkin'e özgü o eşsiz dize henüz doğmamış durumdadır. Yaşanmış anıların dile geldiği tek tük parçalar dışında...

Bu parçaların arasına.1815'te Derjavin'in önünde söylediği Rusya'nın son zaferlerini. Çarskoye Selo'nun tarihsel görünümleleriyle simgeleyerek övüdüğü ünlü od'u katmayacağız: Zira bu şiirdeki dizelerin inceliği ve görkemi. sipariş üzerine yazılmışlığın verdiği soğukluğu örtememektedir. Buna karşılık. çocukluğunu ve yeniyetmelik çağını. Zakarovo'daki bahçeyi. o bahçenin gölgeliklerinde La Fontaine'in masallarını okuyuşunu. sonra eve dönüşünü ve aralık kapıdan bakar bakmaz Rus köylerine tüm çekiciliğini veren o sınırsız konukseverlik gösterileriyle karşılaşım dile getiren diziler. bizce. daha önemlidir.¹ Ayrıca. gene aynı dönem yapıtlarından Küçük Kent'te Çarskoye Selo parkının betimlenişini ve kuğuların kahramanımıza Vergilius'un şiirlerini bile unutturduğu aylak gezinti saatlerinin anımsanışını sevdiğimizi söylemek gerekiyor. Hepsi bundan ibaret değil elbette: Hafif süvari subayı olarak hem Rusya'nın düşmanlarını. hem de yabancı dilberleri dize getirmek istediğini söylediği dizelerle kızkardeşine. arkadaşlarının kızkardeşlerine. bu arada Günce'inde de yer alan Katerina Bakunina'ya adadığı dizeleri de analım:

O siyah giysileri içinde ne kadar ciciydi!

¹ Yudin'e mektup. 1816

Aynı Katerina Bakunina'yı daha sonra Yevgeni Onyegin'de de anımsayacaktır kahramanımız:

İnce yüz çizgilerinde
Sevimli bir bakirenin
Çarptı beni aşk ilkin.
Yaşar izleri hâlâ derinde.
Hâlâ beklerim ilk günkü gibi...

Ve nihayet lisedeki son iki yılı boyunca yazdığı şiirlerden bazıları üzerinde bir nebze duralım. Bu şiirler daha olgun bir esin kaynağının izlerini taşır. Örneğin 1816'da kaleme aldığı Bove'de bir aşk randevusunu işi şakaya vurarak anlatırken 1817'de yazdığı Pencere'de şakanın yerini melankoliye bıraktığını görürüz. Gene de bu şiir, hayata, cesarete ve özellikle de aşka bir çağrı halinde biter. Biyelinski'nin bizce biraz aşırı deyişle:

“Aslan uyanmakta ve yelesini silkelemektedir.”

Rus eleştirmenleri bu dönemdeki şiirleri kahramanımızın başta Anakreon olmak üzere Eski Yunan ozanlarının, Byron'ın ve XVIII. yüzyıl Fransız ozanlarının etkisinden kurtulmaya başlayışının bir işareti olarak kabul ederler. Örneğin gene Biyelinski'ye göre bu şiirlerde “bir huzur duygusu, yarı gülümseyen yarı ciddi bir kendine dönüş havası” bulunmaktadır.

Oysa aynı huzuru, aynı “yarı gülümseyen yarı ciddi bir kendine dönüş havası”nı Puşkin'in en sevdiği Fransız şairlerinin bazılarında da bulmak mümkündür. Örneğin Voltaire'de, ondan da önce Chaulieu'de ve hatta zaman zamanla Fontaine'de... Öyle ki Puşkin, XVIII. yüzyıl yazarları aracılığıyla Fransız klasiklerine de bağlanabilir.

Bu hususta rahatça söyleyebileceğimiz şey şudur: Bu uzak etkiler, kahramanımızın varlığının derinlerinde yer alan duyuş ve düşünüş özelliklerinin uyanışına ve belirginlik kazanışına yardım etmiştir.

Nitekim Batyuşkof ve Jukovski, onda, çağın o bayağı ve sulu gözlü duygusallığına hiç benzemeyen sevecen ve ciddi bir yan bulunduğunu hemen farketmiş ve ağustosböceği adını takmışlardı ona. Biyografi yazarlarından birine göre bu ad, “Lise duvarının arkasına gizlenip ortalığı çınlatan sesler çıkardığı için” takılmıştı.

Puşkin, 1817 sonbaharında mezun olup da liseden ayrılırken, orta dereceyi ancak tutturan notlarına karşılık, sağlam bir şair ününe kavuşmuş bulunuyordu: Mariya Delvig için yazdığı dörtlükler bütün Petersburg salonlarında dilden dile dolaşmaktaydı; ve Derjavin'in onu ardılı olarak selamladığını biliyordu bütün herkes. Burada hemen belirtmek gerekiyor: hiç kimse, büyük bir şair çıkacağını ummuyordu Puşkin'den: "Latince kokmayan ve kafa şişirmeyen" dizeleriyle, Boufflers'lerin ve Parny'lerin Rusya'daki yeni bir uzantısı olacaktı. Bazıları bu kadarını bile beklemiyordu. Örneğin Angelgart, "deva bulmaz ilkesizliği sayesinde" sürekli engellerle karşılaşacağı inancın-daydı. Sözün kısası, hiç kimse onda, henüz.

Gençlik çılgınlıklarının hafif örtüsü altında
Dimdik duran yüreği ve yücelen düşüncesi...¹
sezmemekteydi.

1. Çadayef'e şır

III

PETERSBURG YILLARI (1817 -1820)

Liseyi bitiriş. - Meslek seçimi. Puşkin Petersburg’da: Hayatı, efsane ve gerçek. - Şiirleri: Ruslan ve Ludmila. - Politika: Puşkin ve gizli dernekler. Toprak köleliği ve İmparator hakkındaki dizeleri. Sürgüne yollanışı.

Liseyi bir an önce bitirmenin sabırsız beklentisi içindeydi Puşkin. Nitekim daha 1814’te ablasına yazdığı bir şiir mektupta, “kurtuluş özlemi” içinde olduğunu söylemekteydi. 1816’da ise Viyazemski’ye “son ve en zor yıl”ndan yakınıyordu. Şunları yazmaktaydı: “Bir yıl daha var önümde. Ekonomi politikla ve edebiyat abartmalarıyla dolu bir yıl! Bir kürsünün. hep aynı kürsünün karşısında esnemekle geçecek olan bir yıl! Ne korkunç birşey olduğunu bilemezsiniz bunun!”

Ve şimdi lise bitmişti işte. Özgürdü artık! Ne yapacaktı peki? İlk ve en önemli iş. gidip ana-babasını görmektir. Puşkin’ler artık Zaka-rovo’da kalmıyorlardı: Orası satılmıştı. Şimdi, kendilerine Anibal’lerden miras düşmüş olan bir yurtlukta, Pskof yakınlarındaki Mihaylovskoye’de oturmaktaydılar. Puşkin.1817 sonbaharım orada. hangi mesleği seçeceğini düşünmekle geçirdi. Son kazanılan parlak zaferlerin sarhoşluğu ve Çarskoye Selo’daki hafif süvari alayının çekici varlığı. uzun süredir asker üniformasına doğru sürüklüyordu kahra-manımızı. Gel gelelim. İmparatorluk Muhafız Alayı’nda saygın bir rütbe satın alabilmek için bir servet gerekiyordu: Ve Sergey Puşkin’in o kadar parası yoktu. Buna karşılık. Ordu’ya rahatça girebilirdi. ama bu da. taşrada gömülüp kalmak ve başkent eğlenceleriyle zeki dostlarının sohbetini ancak rüyada görmek anlamına geliyordu...

Sözün kisası, Puşkin, Muhafız Alayı'nı unutmak zorundaydı ve unuttu. Ama bir kalem efendisi - Rusların deyişle, bir çinovnik¹ ol-maya da boyun eğemiyordu bir türlü:

İşin her türlüsüne
Çevireceğim sırtımı:
Cepheye gidemezsem
Büroya hiç gitmeyeceğim²

Ne yapacaktı peki bu durumda? Kendini esin perisine mi adaya-caktı? Ne ailesi kabul ediyordu böyle bir "iş"i. ne de töreler! Başka çare bulamayınca gidip küçük bir aylıkla Dışişleri Bakanlığı'na girdi. Yapacağı iş de aylığıyla orantılıydı.

Puşkin'in yaşamının bu dönemi üzerine sayısız denecek kadar bol hikâye ve söylenti var elimizde. Gerçekten de kahramanımızın bu çağdaki savurganlıkları bir efsane haline gelmişti: Ailesini umutsuz-luğa sürükleyen bir efsane...

Neler mi yapıyordu? Sabaha kadar işret ettikten sonra yanındaki hanımla Neva kıyısına geliyor ve cebindeki bütün altın paraları teker teker ırmağa fırlatıyordu. Sonra da övünüyordu bununla!

Aleksandr Turgenyef şöyle yazıyor:

"Kadınla meyhanelerden birinde sabahlamış gene Puşkin; sonra da gelmiş sığağı sığağına Jukovski'ye anlatmış nerede ne yaptığını. Hem de o kendi gölgesinden utanan Jukovski'ye!.."

Aslında eksik söylüyordu Aleksandr Turgenyef. Zira kahramanı-mız, marifetlerini sadece Jukovski'ye değil bütün dünyaya anlatmak-taydı. Gerçekten de Puşkin, bir gecelik sevgililerle geçirdiği günlerini şiirlerinde dile getirmekten çekinmiyordu. Hem de, alaycı bir eda altında, yücelterek...

Dinleyin:

Ben, biçimsiz bir zencinin torunu.

1 Çinovnik: İsgari otu

2. Mezuniyet öncesinde lise arkadaşlarıma

Dilberlerin hoşuna gittiğim oluyor bazen.
Ama, dikkat! Rezilliğimden doğan
Utanmazlığıma borçluyum bunu...

Ceremesini çekmiyor değildi pervasızlıklarının. Ancak ondan sonra duruluyor, dinginleşiyor, ve geçici bir süre için sadece salonlarda ve tiyatrolarda zaman geçiriyordu. Hiciv ve taşlamalar yağdırıyordu dört bir yana. Ama gene de, Lise arkadaşlarını şaşkına çeviren bir ısrarla, söyluların dostluğunu aramaktaydı. Arkadaşlarından birinin tanıklığını aktaralım buraya:

“Esprilerini küçümseyici bir gülümseyişle dinleyen Orlof’ların, Kiselyof’ların ve Çernişof’ların çevresinde koşturup durduğunu görmek pek acı birşeydi bizler için.”

Sözün kısası, bazıları onu yüksek sosyetenin asalağı olarak görmekte; bazıları da tam bir bohem, bir çeşit “âdembaba”, bir “hırpani”¹ diye kabul etmektedir.

Gerçek şudur: Puşkin’in borçları, sefahat alemlerini ispatlamaz. Sekiz yada dokuzyüz frank tutarında bir aylık alıyordu kahramanımız; babası da buna pek birşey ekliyor değildi. Dolayısıyla da Puşkin zaten sürekli sıkıntı içinde yaşamaktaydı. Bir başkası saklayabilirdi halini. Ama o, kimi zaman umursamazlıktan, kimi zaman da farfalarlıktan, açıkça söylemekteydi. Sonradan, kardeşi Lev’e yazdığı bir mektupta şunları söylecekti bu konuda:

“Hayasızlık kamuoyunda daima saygı görüyor. Çünkü kamuoyu denilen şey, en fazla hoppa bir kadın kadar ciddidir.”

Kendisinin de belirttiği gibi, bütün herkes biliyordu onun saçmalıklarını. Altı yıl yatılı okuduğu bir başkentte zaten başka türlü de olamazdı. Hele söz konusu başkent, Joseph de Maistre’in deyişiyle, “tüm erdemsizliklerin ciddiyetsizliğin kucakında fink attığı” bir yerse...

Buna karşılık, kendisini hor gören aristokratların -kaba deyimiyle- “kıç yalayıcısı” durumuna düştüğü iddiası temelden yoksun görünmektedir bize. Puşkin eğlenceyi seviyordu, bu doğrudur. Dolayısıyla da hiçbir eğlence fırsatını kaçırmamakta, hatta düpedüz aramaktaydı; bunu sağlayan insanlarla da ahbaplık ediyordu:

1 Soranetz

Girdiğinde tıklım tıklımdı salon,
Çılgınca mazurka yapıyorlardı.
O ne gürültü yarabbi - o ne kalabalık!
Hemen şurada bir muhafız-süvari
Mahmuzlarını öttürüyor çınçın,
Biraz ötede minicik ayaklar uçmakta.
Onları seyreden âşık gözler de
Kapılmış bu kasırgaya, dönüyor.
Ve kemanların inleyişi örtüyor
Güzel kıskanç hanımların
Sitemlerini, çekiştirmelerini,
İğneleyici sözlerini, kaba alaylarını..¹

İşin aslı aranırsa, Puşkin'in bu dönemde sürdüğü yaşam hakkındaki sert yargılar, herşeyden önce, çağdaşlarının ruhsal durumundan kaynaklanmaktaydı. 1818'de gençler için moda, dünyaya küçümseyerek, hatta biraz da tiksinererek bakmaktı. Dansetmek ve satranç dışında, oyun oynamak ayıptı. Adam Smith'in yada Benjamin Constant'ın sözlerini, yerli yersiz de olsa tekrarlamak gerekiyordu: Bir çeşit "iyi hal kâğıdı" yerine geçiyordu bu... İşte bu bıkıtıcı tavırlar karşısında da bile isteye ve biraz da inat olsun diye tam karşıt tavra bürünüyordu Puşkin:

Neşeli, genç ve ataktı
Ve düşüncesizce atardı
Kendini maceraya
Havayı özgürce solurdu hep,
Bazen de aldığı yaralardan
Gururlandığı olurdu..²

Susmayı bilmiyordu. sözün kısası. Yada, bilse bile. istemiyordu.
Her yerde ve daima hep aynı düşüncesizdi, hep aynı şaşkıındı, hep aynı

1. Yevgeni Onyegin, Türku I.

2. Alfred de Musset, İtalya'dan dönen kardeşine

tasasızdı: Savurganlıklarıyla perişan ettiği ailesine karşı öyleydi. taşlamalarını dilden düşürmeyen yüksek sosyeteye karşı. çoğu zaman hiç de övünülecek yanı olmayan maceralarını anlattığı Jukovski'ye karşı. sabahlara kadar gülmekten kırıp geçirdiği asık suratlılığıyla ünlü Karamzin'e karşı öyleydi. kedi taklidi yaparak ayaklarının altına yatıp yün yumaklarını karmakarışık ettiği. tırnaklarının söküleceğini anlayınca da çılgın miyavlamalarla kaçıp gittiği tiyatro oyuncusu Kolosova'ya karşı öyleydi.

Bununla birlikte, Fontanka yakınındaki küçük odasında, yüzeysel aşklarını, yüksek sosyete yaşamını ve "zihnin ihtiyatlı bir sessizliğe büründüğü o cansız toplantılar"ı değerince yargıladı: esin perisini düşündüğü ve Jukovski'nin soylu dizelerini kıskanarak çalışmaya giriştiği de oluyordu. Ve bu yoğun üretim saatleri, denildiği kadar az değildi katien: zira üzerinde çalıştığı büyük şiir ilerlemekteydi.

Aleksandr Turgenyef şöyle yazıyor:

"Bizim ağustosböceği batakhaneleri şenlendirmeye devam ediyor gerçi: ama bu arada IV. Türkü'sünü bitirmekten de geri kalmıyor."

Gerçekten de yeni yapıtın dilden dile dolaşmağa başlayan parçaları, kahramanımızın rakiplerine umutsuzluk verecek nitelikteydi. Nitekim bunlardan birinin şunları söylediğini biliyoruz:

"Bu hırpaniyi sarı eve¹ kapattırmayacak olursak, bütün hepimizi silip geçecek!"

Gerçekten de Puşkin, ilk bakışta tam bir ayyaşlık dönemi gibi gözüken bu yıllar boyunca pek çok dize yazdı. Bunlar, herşeyden önce lisedekilerin devamı olan şiirlerdi. Ayrıca taşlamalar, koşuklu mektuplar ve dörtlükler de vardı. Modelleri aynıydı gene: Fransızlardan Parıy, Chaulieu, Voltaire; Ruslardan Batyuşkof. Gene aynı temaları işliyordu hep: Dostluk, aşk, ihanetler, esin perisine çağrı, yalnızlık. Ve gene aynı tarzda işlemekteydi şiirlerini: Alışılmış şekilde geliştiriyor; ama yer yer eşsiz buluşlarla süslüyordu... Bazen kır yaşamına, bazen de Petersburg yada Moskova yaşamına ilişkin buluşlardı bunlar. Kimi zaman yüceltiyor, kimi zaman da alaya alıyordu:

Uzun kuyruklu giysileri içinde

1 Akıl hastanesi

O kakavan hanımefendiler,
O tatsız eğlenceler ki
İnsan uyumazsa esner.
O ahmakça yayvan gülüşü
Sözümona sanat koruyucularının
Ve altın çerçeveli gözlüklerden taşan
Tüm budalalığı Moskova'nın...

Bu arada zaman zaman hüzünlenip büyük kent eğlencelerini aradığı da olmuyor değildi:

Fır dönecektir çevrende
O güzelim Çingenelerin
Hovarda coşkun çemberi.
İşitir gibiyim buradan
Vahşi türkülerini.
Görür gibiyim bel kırıışlarını
Ve o çılgın ateşi
Gözbebeklerinden saçılan...¹

Ama Puşkin'in o dönemdeki asıl büyük yapıtı, Ruslan ve Ludmila'dır. Kahramanımız, daha lisedeyken, ünlü İgor ile Olga efsanesini konu alan bir "acı alaycı" büyük şiir tasarlamıştı. Sonunda da, "Güzel Güneş" diye anılan İmparator Vladimir'in yiğit şövalyelerinden Ruslan ile karısı ve Vladimir'in kızı prenses Ludmila'nın maceralarında karar kıldı. Söylentiye göre, bu uzun şiirin ilk türküsü Puşkin liseyi bitirdiğinde tamamlanmış bulunmaktaydı. Sonraki bölümlerinin bir kısmını Mihaylovskoye'de, bir kısmını da Petersburg'da, dirseğini yastığına dayayıp hararetle doldurduğu kâğıt parçalarını odasının dört bir yanına serptiği sabah saatlerinde yazacaktı.

Şiirin baskısı 1819'da başladı; ama, onu artık kesinlikle edebiyat dünyasındaki yerini almış görmek isteyen dostlarının özendirmelerine karşın, bir hayli sürdü.

Aleksandr Turgenyef şöyle yazıyor:

¹ Vsevolovski'ye mektup, 1819

“Yapıtı basılırsa kendi kendine değer vermeye ve işi ciddiye almayaya başlayacaktır. Sadece birkaç küçük dizesi ve büyük aptallıklarıyla tanındı bugüne kadar. Ama bu uzun şiiri yayımlandıktan sonra, onda perukalı bir akademi üyesi görmeseler bile, haylaz bir çocuktan başka birşey görmemeye de artık devam edemeyeceklerdir.”

Gerçekte bu uzun şiir de Turgenyef’in pek aldırış etmediği o küçük dizelerden pek farklı değildi: Baküs’le Venüs ve “aşk giysileri”ne bürünmüş maiyetleri burada da bir hayli yer tutmaktaydılar gene.

Bir şölen betimlemesiyle başlıyordu şiir: Vladimir, kızı Ludmila ile Ruslan’ın evliliklerini kutlamaktaydı. İmparatorla genç evlilerin iki yanında yiğit şövalyeler yer almıştı. Bunlar arasında da Ludmila’nın üç eski koca adayı bulunuyordu: Gözü pek Ratmir, kurnaz Farlaf ve kabadayı Rogday. Vakit geç olmuştu. Bal şerbetiyle dolu kâseler boşalmış; kör ozan türküsünü bitirip sazını duvara asmıştı çoktan. Ve konuklar mutlu çifte iyi dilekler sunarak ayrılmaya başlamışlardı.

Genç çift gerdek odasında yalnız kalmışlardır nihayet. Ama işte tam o sırada yoğun bir bulut kaplar ortalığı; şimşekler çakıp yıldırımlar düşmeğe koyulmuştur. Nece uğradığını şaşırان Ruslan kamaşan gözlerini yumar. Ve gözlerini açtığıında Ludmila orada yoktur artık. Saray çığlıklarla sarsılır. Vladimir koşar hemen; ve tipik bir masal imparatoru olarak, güveyine acı sitemlerde bulunur; sonra da kızının, korumasını bilmeyen kocaya karı olamayacağını söyler: Ant içer ki Ludmila, bundan böyle, onu Kiev’e geri getirecek kahramanın eşi olacaktır!

İkinci Türkü, dört rakibin Ludmila’yı arama girişmeleriyle açılmaktadır:

Farlaf, büyücü kadın Nayna ile karşılaşır; Nayna, Ludmila’yı bir tuzağa düşürüp kurtaracağını söyler ona; ve Farlaf, beklemeye başlar. Kabadayı Rogday, Ruslan’a meydan okur ve ikili dövüşe çağırır, sonunda da Ruslan tarafından ırmağa atılarak yaşama veda eder. Gözü pek Ratmir’se, yolunun üzerinde bir şato görür. Şatonun kulelerinden birinden çıtır çıtır bir ses içeri çağırır kendisini, söz dinleyip içeri girer: Oniki orman perisinin ortasında bulur kendini. Silahlarını alırlar üzerinden, güzel kokan ılık sularla yıkarlar onu, tadına doyumaz bir yemekle ağırlarlar. Konukseverlikleri bu kadarla da bitmemektedir. Sözün kısası, hayatta aradığı bütün herşeyi önünde bulan

Ratmir, yeniden yola çıkmayı aklının ucundan dahi geçirmez. Böylece o da tıpkı Rogday gibi saf dışı kalır. Nitekim bundan böyle ne onu ne öbürünü bir daha göremeyeceğizdir artık.

Bu arada Ruslan, bozkırı arşınlamaktadır. İyi yürekli büyücü Fin'le karşılaşır orada; ve ondan öğrenir ki Ludmila, iğrenç cüce Çernomor tarafından çok uzak bir şatoya kaçırılmıştır. Ve gene öğrenir ki iğrenç cüceye boyun eğdirebilmek için, bir devin bir savaş alanında kesilmiş başı tarafından korunan tılsımlı kılıç gerekmektedir.

Ruslan koşar hemen anlatılan yere. Gerçekten de kesik baş orada uyumaktadır. Kargısının ucuyla burun deliklerini gıdıklayarak uyarır onu Ruslan; onunla çok değişik bir şekilde dövüşür; onu yener; bu zafere karşılık olarak da hem kılıcı alır, hem de cüceyi yenebilmek için onun uzun mu uzun sakalını kesmesi gerektiğini öğrenir. Ayrıca, bir an önce gitmesi gerekmektedir, zira Ludmila büyük tehlikelerle karşı karşıya bulunmaktadır.

Çernomor'un şatosundayızdır şimdi. Ludmila oraya baygın olarak getirilmiş bulunmaktadır. Bir dizi kölenin ona hizmet için yarışa girdiği son derece güzel döşenmiş koca bir odada gelir kendine. Bütün gün boyunca sarayın içinde ve bahçelerinde gezinir. Akşam bastırınca yatar, ama içi rahat değildir. Haklıdır da huzursuz olmakta. Çünkü çok geçmeden kapı açılır ve ikişer ikişer ilerleyen uzun bir köleler korteji girer içeriye: Kortej kendisi kadar uzun bir sakalı taşıyıp getirmektedir, sakalın ucunda da keyfinden zıplayıp hoplayan iğrenç cüce Çernomor görülür. Ludmila hemen sıçrar ve tokatlar cüceyi. Sakal taşıyıcılarla birlikte cüce de kaçır; kaçarken de şapkasını unuttur. Ertesi günü Ludmila bulur şapkeyi, giyer ve birdenbire farkedir ki bu şapka onu görünmez kılmaktadır.

O andan itibaren de Çernomor'un şerrinden kurtulmuştur ve artık önemsemez cüceyi. Ama bu durum uzun sürmeyecektir. Gerçekten de çok geçmeden bir gün Ruslan'ı görür gibi olur Ludmila, ona doğru koşarken de bir ağın içine düşer. Kısıktırak yakalanmıştır ve baygındır; iğrenç cücenin zevk aleti olmasına ramak kalmıştır artık. İşte tam o sırada bir av borusunun boğuk sesi dalgalanır havada: bir hava taşıtıyla sevgilisinin imdadına yetişen Ruslan'dır bu! İğrenç cüceyle kahraman âşık arasında gökyüzünde müthiş bir çarpışma olur. Ve Ruslan cücenin sakalını yakalayıp kesmeyi başarır. Böylece prenses

Ludmila'yı alıp Kiev'e doğru yola koyulur. Ama Ludmila bir türlü ayılmamaktadır. Yolda bir tuzak kurarak onları esir eden kurnaz Farlaf da uyandırmayı başaramaz dilber Ludmila'yı. Dolayısıyla da Vladimir yeni düğünü erteler. Ama zaten böyle davranmak zorundadır; zira Peçenekler başkenti tehdit etmektedir. Tam Kiev'i ele geçirecekleri sırada bir yiğit belirir birden ve düşmanları püskürtüp kaçırtır. Vladimir'le kızının huzuruna çıkarılan yiğit, Ludmila'ya büyücü Fin'in verdiği halkayla dokunur ve genç kızı ayıltır. Sonra da kendini belli eder: Bu, kılık değiştirmiş olan Ruslan'dır. Böylece iki sevgili birbirlerine yeniden kavuşmuş olurlar.

Bu yapıt, hiç şüphe yok ki, "perukalı" bir akademi üyesine yaraşır cinsten bir yapıt değildi. Dolayısıyla da çağdaşlarının gözünde bu yapıtın bir skandal yaratmış oluşuna şaşmamak gerekiyordu. Bu konuda şöyle diyordu Aleksandr Turgenyef:

"Tıpkı Camoens'in Adamastorde'sinin Portekiz edebiyatında yapmış olduğu gibi, Rus şiir okyanusunun ortasında yeni bir ürkünç nesne çıkıvermişti ortaya..."

Bu da tutucu çevrelerde bir çeşit dehşet yaratıyordu tabii. Nyanya tarafından anlatılan masalların şiir malzemesi olabileceği kimsenin aklından geçmiyordu henüz. Üstelik Puşkin bu masallara soylu bir yan, bir yücelik katmayı denemiş olsa gene neyseydi! Tam tersine, büsbütün kaba, uygunsuz ve açık saçık şeyler eklemişti onlara: Gıdıklanınca hapşırın, tokatlanınca da Petersburglu bir aktör gibi rolünün ortasında ağzı açık kalan o kesik baş da neydi yani? Çernomor'un o gülünç sakalına ne demeliydi? Sonra öyle birtakım sahneler vardı ki, hiçbir anne kızının bunları okumasına göz yumamazdı doğrusu! Hiç de Avrupasal olmayan, tam halka yaraşır cinsinden bayağı birşeyle karşı karşıyaydık, işte o kadar!

Avrupa Habercisi'nin edebiyat eleştirmeni şöyle yazıyordu:

“Moskova’da bir soylular toplantısına saç başı darmadağın, sırtında köylü gocuğu, ayaklarında tahta nalınlarla birinin dalıp: Nassınız bakalım, çocuklar? diye konuşmaya başladığını canlandırın hayalinizde bir an. Ve böyle bir adam nasıl bir kabul görürdü, buyurun siz kendiniz karar verin!”

Bu olumsuz tavra sert cevaplar da gecikmeyecekti. İlk de, Puşkin’in şu dürtlüğü yayınlandı:

“Eleştirmenlerin işi kolaydır!” deniyor.
Eleştirilen şeye göre değışir bu, oysa:
Kedinin fareyle oynaması değildir evet hiç zor;
Ama Herkül gerekir, eleştirilen Ruslan ve Ludmila’ysa!

Çok geçmeden de tüm gençlik genç şairden yana oldu. Kitabı çıkar çıkmaz alıp okuyanlardan birinin 1833’te yazdıklarına bir göz atmak bu konuda fikir edinmek için yeterlidir:

“O yetkin yapıtın bizlere tattırması üstün zevki bugün de coşkunluk içinde anımsıyorum. Ne kadar özgün, ne denli zengin kuruluşlu bir şiirdi ya Rabbi! Betimlemeler ne kadar parlak, dizeler ne kadar uyumlu ve güzeldir!”

Sonra da Moskova, Moskovalıyı tutacaktı elbette. Nitekim Moskova Habercisi, Voltaire’in inceliğıyle Parny’nin tatlılığının Puşkin’de üstün bir uyum içinde birleştiğini yazıyordu. En son olarak da Tanrılar konuşacaktı: Jukovski, tüm yapıtlarını gönderdi Puşkin’e imzalı olarak. Ünlü şair ithaf yazısında şöyle diyordu:

•“Yenik düşen ustadan zaferi kazanan öğrenciye saygı ve sevgilerle.”

Sözün kısası, kahramanımız bir günde ün salmış bulunuyordu. Çağdaşlarının çoğunun ve bu arada özellikle de Byron yada gerçekçilik tutkunu okurların gözünde, daha uzun bir süre, “Ruslan ve Ludmila’nın şairi” olarak kalacaktı nitekim. Ama ölümüyle birlikte bu yapıt da bir farfalarlık gösterisi olarak kabul edilmeye başlandı. Daha sonra, politika bütün Rus aydınlarının temel tutkusu haline girdiğinde ise aynı yapıta anayurda karşı işlenmiş bir çeşit suç gözüyle bakılır oldu.

Bugün bu yapıttan daha hoşgörüle söz edilebilir. Konusunu halk masallarından alan Puşkin’in, yapıtın Öndeyiş’inde vaad ettiğı şekilde

o masalların havasını bizlere tüm boyutlarıyla yansıtmaması elbette esef vericidir. Şöyle diyordu şiirinin giriş bölümünde:

Buradan uzaklarda, çok uzakta
Bir meşe ağacı vardır.
Ve o ağacın dalları altındandır.
Yerine bilgiç, bilici, bilgin bir kedi
Gezinir ağacın dallarında durmadan.
Sağa doğru mu gitti kedi,
O saat tatlı bir türkü yükselir ağaçtan.
Sonra hayvan sola doğru salınır.
Ve bir yankı yayılır ortalığa
Devlerle yiğitlerin
Eşsiz serüvenlerini anlatan.

Ge lgelelim. işin aslı başkaydı. Bu önsözü, yapıtı tamamladıktan sonra yazıp eklemişti Puşkin. Ve, folklorcular için değil, Petersburglu hanımlar için yazdığını söylemekteydi:

Sizin için bu anıları,
Gönlümün sultanları,
Sadece sizler için
Döktüm dizelere
Bu geçmiş zaman masallarını...

Bu durumda kahramanımızı kendi ölçüsüyle ölçmek gerekiyor. Zaten o bunu istemekte. Şöyle diyor:

Homeros olmayacağım asla:
Benim en alışıktığım konu.
Tanrısal Parny'nin konusu.
Yani ateşli öpücükleri
Ateşli bir sevgilinin,
Çıplak kolları, inleyen sesi
Gece giysilerini çıkarırken...

Gerçekten de Puşkin, Ruslan ve Ludmila'da, "Tanrısal Parıy"nin bütün ince özelliklerine sahip görünmektedir: Hareketli bir dize yapısı içinde, herşeyden önce kadın okurların dikkatini hemen çekmeye adanmış ayrıntılar ve genç hanımları tatlı hayallere sürüklemeye yönelik sahne betimlemeleri. İşte örneğin, oniki orman perisinden ilkinin uyuyan Ratmir'i ziyareti :

Sessizce bakıyordu ona.
Duraksıyordu genç kadın...
Taparcasına sevdiği
Çobanın önünde
Diana gibi, geceleyin.
Ama bu çok sürmedi:
İlişti yatağın kıyısına
İçini çekerek yavaş yavaş.
Ürpererek eğildi
Ve alev saçan bir öpücükle
Uyandırdı Ratmir'i...

Ama...

Ama bu uçan dizelerin Puşkin'in yanı sıra bir başka Puşkin daha görmekteyiz. Ciddi bir Puşkin'dir bu, hovardalıklarından duyduğu üzüntüyü, çalışma sevgisini, düşünme ihtiyacını dile getirdiği dizelerinde izlemekteyiz bu yeni Puşkin'i...

Gerçekten de kalıramanımız, bu tür şiirlerinde, geçmişteki Epikurosçuluğuna kesinlikle veda etmekte ve ülkesi için bir uygarlık ve özgürlük ülküsü çığırmaya başlamaktadır.

Lisedeyken, sadece kazanılan zaferleri kutlamak için söz ederdi Puşkin Rusya'dan. Ama 1815'ten sonra esin kaynakları değişmeye yüz tuttu şairimizin: Bu değişiklik de, Batı'dan Napolyon'u yenerek gelen ve sınırsız, delice ilerililik umutlarıyla dolu olan subayların sayesinde gerçekleşiyordu.

Nitekim zamanının çoğunu hafif süvari subaylarının Çarskoye Selo'daki kışlasını ziyaret edip orada özellikle Çaadayef'le söyleşerek geçiriyordu Puşkin. Çok geçmeden kötümserliğiyle ün salacak olan arkadaşına 1818'de şöyle yazmaktaydı.

“Benim zihnimi yıkımdan kurtaran sensin.”

Çapsız şairlerin yada resmî övgü yazarlarının ülküsünden kat kat daha üstün bir ülküyü ona aşıladığı için, onu yıkımdan kurtarıyordu herhalde Çadayef:

Aşkın, umudun, savaş başarılarının hayaleti
Çelemedi uzun süre gönlümüzü bizim.
Ürkek bir gölge gibi kaçıp gitti gençliğimiz.
Güneş çıkar çıkmaz eriyen bir sis gibi.

Ama kararmış ruhumuzun, o gizemli lambanın,
Bir arzudur yanar mı yanar hâlâ temellerinde:
Sen ve ben, çağrısını bekleriz yurdumuzun ikimiz,
Kaderin ona taktığı zincirleri parçalamak için...¹

Ama beklemek yetmemeye başlamıştı zamanla: Eyleme geçmek istiyordu insanlar. Puşkin’in çoğu çağdaşları da bu işi, birtakım gizli dernekler kurarak yada bu tür derneklere üye olarak yapabilecekleri hayali içindeydiler.

Bu konuda şu saptamada bulunuyor Viyazemski: “Bir zamanlar İngiliz Kulübü’ne üye yazılır gibi gidip yazılıyorlardı bu gizli derneklere. Birşeyler olabilmek yada birşeyler olmuş görünebilmek için...”

Puşkin bu derneklerin dışında kaldı. Yada, dışında bırakıldı. Dostları, karanlıkta kalmış birtakım nedenlerden ötürü, kendi mensup bulundukları örgütlere onun da alınması için çaba göstermediler. Örneğin Puşkin’in ileri sürdüğüne göre Puşkin, bu tür derneklerden birinde görev alamayacak kadar hafif ve ciddilikten uzaktı.

Bakın, bu konuda ne yazıyor:

“Bir gün tam ona bütün herşeyi açıklamaya karar vermişim ve bu amaçla yola çıkmışım ki babasına rastladım. Alabildiğine heyecanlı, hatta ondan da öte, sinirliydi. Aramızda şu konuşma geçti:

- Nereye böyle, sayın Sergey Lvoviç?

- Nereye olacak? Benim o düzensiz oğlumun yeni bir maskaralığını onarmaya!

1 Çadayef’e, 1818

Sonra da anlattı bana Puşkin'in yeni marifetlerini. Bunun üzerine düşündüm: ve böyle bir delişiçe sırrımızı açmanın büyük bir hata ola-cağına karar verdim.”

Başka bazı yaşamöyküsü yazarlarına göre de, onu tehlikeye atmak için gizli derneklere üye almamışlardır: İçinden doğduğu gibi şiir yazmaya devam etmesinin davaya daha çok yarar sağlayacağı düşünölmüştür. Gerçek de budur: Puşkin'in elden ele, dilden dile dolaşan devrimci şiirleri, tüm gizli dernek toplantılarından çok daha fazla sempatzan kazandırmıştır özgürlükçölüğe.

Bu şiirlerin bir kısmı, batılılardan esinlenmedir: Örneğin, çiçek tacını fırlatıp artık yiğit sesler çıkarmamaya başlanmış sazını parçalayarak, erdensizliği tahtın üzerinde de olsa kahredeceğini söylediği Özgürlüğe Od, tamamıyla Chénier tarzında bir yapıttır. Buna karşılık, klasik zorba hükümdar tipini bir yana bırakıp da Rusya'nın dertlerine eğildiği zaman çok daha kişisel olmaktadır kahramanımız. Örneğin Köy¹ adlı şiirinde, sevinli Mihaylovskoye kırlarını betimledikten sonra sözü birdenbire toprak köleliğine getiriyor:

Ama nedir ruhumu böyle karartan o korkunç tasa?
Bu çiçekli tepeciklerle tarlaların ortasında
Cahil halkın üzerine olanca dehşetiyle hâlâ
Çöken belanın alçak izlerini görüyorum adınr başında.
İniltilere sağır, gözyaşlarına amansız
Toprak köleliği, tam silahlarla vura vura
Çiftçinin zamanını, emeğini ve mallarını
Ele geçirip halkı mutsuzluğa mahkûm etmiş.
Hayatlarını burada sürüklüyor toprak köleleri,
Efendilerinin daima havaya kalkık sopası altında.
Güzellikleriniz burada serpilip açıyor, ey kızlar,
Zorbaların zalimce zevklerine hizmet için.
Burada, yılların güçsüz düşürdüğü kolları
Tam bir yardım bekleyen babalarının elinden
Koparıp alınan çocuklar, yuvalarından uzağa,
Kent konaklarında durmadan aşağılanan

Hizmet köleleri sürüsünü büyültmeye yollanıyor...
Ey benim Esin Perim, daha erkekçe bir ses edin kendine!
Zamanım boşuna yitirdiğin o kırık dökük dizeler yerine
Daha yararlı bir çabanın ardından yürüyemez misin?..
Geçmiş silmek ve bu insanların yazgısını düzeltmek:
Ancak böyle soylu bir çabayla övünebilirsin!
Ve ancak böyle soylu bir çabanın ardında tükenmek,
Böyle bir başarıyla yücelmek yaraşır sana!
Evet evet, geleceğe güvenmek gerekiyor, öyle değil mi?
Hiç değilse umut bağlamak gerekiyor geleceğe?..
Dostlar, görebilecek miyim? Görebilecek miyim, dostlar?
Halkımızın zincirlerinden kurtulup güldüğünü?
Toprak köleliğinden, yukarının bir işaretiyle arındığını?
Ve köylülerimizin üzerinde nihayet ışıldadığını
Özgür çalışma ve özgür dinlenme günlerinin?..

Güzel dizeler var elbette bu parçada; ama, Aleksandr Turgenyev'in de belirttiği gibi, laf ebeliği ve Pskof bölgesi mülk sahiplerinin belki hak etmedikleri suçlamalar da var. Ama bu parça, Puş-kin'in eğilimlerini apaçık bir biçimde ortaya koymakta:

Yakın çevresindeki çoğu insan, örneğin Karamzin'in ve Turgenyevlerin düşündüğü gibi o da, Fransa'da yapılan tarzda anayasal reformlardan çok, köylülerin özgürlüğe kavuşturulmasını istemekteydi; ve bu ilerlemenin de, ancak "yukarının bir işaretiyle" gerçekleşebileceğine inanmaktaydı. Dolayısıyla da mutlak iktidarın, otokrasinin düşmanı değildi: Bütün istediği, mutlakçılığın erdemli yasalar çıkararak kendi kendini sınırlaması ve iyilikleriyle kendi kendini yasal kılmasıydı.

Yani devrimi değildi Puşkin, sadece reformcuymuş. Ve kahramanımızın hem gizli derneklere girmemiş oluşunu, hem de dizelerinin daha yayımlanır yayımlanmaz hükümetin sert tepkisiyle karşılaşmış oluşunu açıklayan neden belki de budur

Köy'de, İmparator'un eski bir rüyasını dile getirmekten başka bir şey yapmamıştı Puşkin. Daha sonra kaleme aldığı başka parçalarda ise doğrudan doğruya İmparator'un kendisine saldıracaktı. Basında ya-

yınlanamayan ama elden ele geçerek bütün Rusya'yı dolaşan Noel'de¹ bir çocuk, kendisini erken yatırdıkları için ağlamakta; bunun üzerine de annesi ona bir masal anlatmaktadır:

Hadi sus bakayım, çocuğum. ağlama artık!
Bak işte gulyabani! Avrupa'dan dönen
Rus Çarı'dır bu. Şöyle diyor adamlarına:
"Ey vatan evlatları, öğrenin siz de artık
Bütün dünyanın çoktan öğrendiğini.
İki yeni üniforma ısmarladım kendime;
Avusturya ve Prusya üniformaları bunlar.
Sevinebilirsin, ey halkım! Sağlığım yerindedir.
Beni katiyen yormadı sürekli çalışmak.
Çok iyi yedim içtim, çok güzel yerler gördüm.
Çok insanlar tanıdım, öğrendim dostu düşmanı.
Herkesi hayran bırakan vaadler saçtım..."²

Bu girişi, söz konusu vaadlerin sıralanışı izlemektedir. Çocuğu sevince garkeden şeylerdir bunlar:

Her türlü sansürü kaldırıyorum ülkemden,
Muhbirler bundan böyle ceza görecektir,
Halkımı memnun etmeyen bütün bakanlar
Ossaat belirlenip görevden alınacaktır!

Anne burada bir an susar. Çocuk, bunun üzerine sorar kuşkuyla:

Gerçek mi bu, anne, yoksa gülmek için mi?
Annenin yanıtı kısa ve kesindir: Uyu yavrum,
Vakit geç oldu artık, hadi yum gözlerini.
Çarın anlattığı bu güzel masaldan sonra
Uyumaktan gayri elden ne gelir!"

1 1819

2 Bütün bu dizeler, Çar'ın çeşitli dönemlerde verdiği demeçleri alaya alıyor

Bu denli sert bir taşlama tepkisiz kalamazdı. Ama ceza gecikiyordu nedense. Bunun üzerine birtakım çevreler, Puşkin'in gizlice Emniyet Müdürlüğü'ne çağırılarak işkenceden geçirildiği söylentisini yaydılar. İşte bu, şairimizi çileden çıkardı. Daha sonra şöyle anlatacaktı o sırada içine düştüğü bunalımı:

“İntihar mı etsem, yoksa gidip içlerinden birini mi öldürsem diye düşündüm ciddi şekilde. En sonunda şu karara vardım: Öyle sert yazıp konuşacak, her fırsatta öylesine yüksekte atacağım ki, hükümet bana resmen suçlu muamelesi yapmak zorunda kalacaktı. O pis söylentinin sarsmış olduğu saygınlığımı yeniden kazanabilmek için, beni Sibirya'ya yollasınlar istiyordum.”

Sürgünü göze alınca saygınlığı yeniden kazanmak daima kolaydır. Nitekim 1820 Mart'ında Petersburg valisi Miloradoviç tarafından çağırılıp sorguya çekildi Puşkin. Sorgu pek kısa sürdü: Suçlanan şiirlerin kendisine ait olduğunu derhal itiraf etti kahramanımız. Valinin elinde eksik metinler bulunduğunu görünce de hemen bir masaya oturup “suç aletleri”ni oracıkta tamamladı. Böylece Miloradoviç, elinde el yazmasının bütünü olduğu halde çıktı huzuruna İmparator'un.

Kahramanımız hakkındaki kararın nasıl verildiğini valinin anlatımından öğrenmekteyiz:

“Huzura girince, elimde bir tomar halinde tuttuğum şiirleri uzatarak:

- Buyurun. Majeste. Bütün hepsini getirdim... dedim. Ama okumasınız daha iyi edersiniz.

Majesteleri, kendilerini esirgemek isteğişim karşısında gülümsediler. Bunun üzerine olup biteni anlattım kendilerine.

- Yazarını ne yaptın? diye sordular.

- Majesteleri tarafından bağışlanacağını söyledim, diye cevap verdim kendilerine.

Bunun üzerine hafifçe kaşlarını çatı İmparator. Bir an düşündükten sonra:

- Biraz erken... dedi. Neyse, öyle olsun bakalım! Para verin kendisine, para için gerekli rütbeyi verin; ve elden geldiği kadar iyilikle, Güney'de hizmete yollayın.”

İşler kesinkes böyle mi geçti, bilmiyoruz. Ama bildiğimiz, Puşkin tehdit altında kalır kalmaz, onda 1812 zaferinin destanını yazacak

büyük ulusal şairin doğmakta oluşunu gören bütün edebiyat adamlarının derhal harekete geçip araya girerek, kahramanımız adına bir daha “çocukluk” yapmayacağını vaat ettikleridir.

Öte yandan İmparator’un da zaman zaman engin hoşgörü duygularına kaptırdığı oluyordu kendini: Puşkin’i başkentten uzaklaştırmakla devleti yeterince kurtarmış sayılabileceğini düşündü herhalde. Ayrıca yeni fethedilmekte olan Güney Rusya, Batyuşkof ve Jukovski başta olmak üzere bütün şairlerin hayal ettikleri bir yerdi: Puşkin’in bu yeni ülkeyi görüp tanımakla dehasından birşey yitirmeyeceğini de belki hesaba katmıştır Çar. Sözüün kısası. Augustus bağışlayıcılığından uzak kalmakla birlikte, kahramanımızın bir anlık bir umutsuzluktan sonra yeniden cesaret kazanmasını sağlayan hoşgörüyü gösterdi.

Nitekim Puşkin, sürgün yolunun ilk etabına kadar kendisini uğurlamaya gelen dostlarıyla vedalaşırken, Çarskoye Selo Lisesi’ni henüz bitirmiş tasasız ve haylaz delikanlı oluvermişti yeniden.

IV

PUŞKİN GÜNEY RUSYA'DA (1820-1824)

Yekaterinoslavo'ya gelişi. Rayevski'lerle yaptığı Kafkasya ve Kırım gezisi. - Kişinef ve Kişinelliler: General İnzof. Çılğinea eğlenme, çalışma ve umutsuzluk anları. - Odessa ve zevkleri: Bayan Rizniç, bilinmeyen kadın. Vorontzof'la çatışma.

Çar'ın kesesinden yolculuk, başladığı gibi keyifli bir biçimde bitmeyecekti. Gerçekten de Puşkin, yeni yerleşim yerini görünce umut kırıklığına uğradı: Potemkin'in II. Katerina'nın anısına kurmayı tasarladığı o görkemli kent, o çağda henüz bir köy halindeydi; ve şairimiz burada ancak bir izba bulabildi kendine. Ertesi günü de ilk işi gidip Dinyeper'de yıkanmak oldu. Ve tabii yatağa düştü...

Ailesiyle birlikte Kafkasya'ya gitmekte olan General Rayevski (Napolyon savaşlarının kıdemli kumandanlarından biriydi) Yekaterinoslav'a geldiğinde Puşkin enikonu hastaydı.

Rayevski'nin büyük oğlu Nikolay'la Çarskoye Selo'dan arkadaşlı kahrmanımız. Dolayısıyla da Rayevski'lerin doktoru Puşkin'i hemen tedavi altına aldı. Ertesi günü de ihtiyar general, kahrmanımızın gözetimiyle yükümlü General İnzof'tan, Puşkin'i Kafkasya ılıcalarına götürme iznini kopardı. Sorumlu bakan Capo d'Istria'ya şöyle yazıyordu General İnzof bu konuda:

"Bana öyle geldi ki Puşkin'in sağlığı ve bazı gençlik hataları sonucu içine düştüğü zor durum, kendisine yardım etmemizi gerektirmektedir."

Capo d'Istria da anlamıştı bu gereği. Üstelik o kadar iyi anlamıştı ki, Çar'ın da onayını alarak bu yeni yolculuk için kahrmanımıza bin ruble daha gönderdi.

Yekaterinoslav'dan Kafkasya'ya yol uzundu gerçi; ama Puşkin'in yol arkadaşları çok iyi insanlardı... General Rayevski'nin Smolensk savaşında. "çocuklarını ulu Tanrı'ya emanet edip"¹ Fransız bataryalarına bizzat saldırıp saldırmadığını pek bilemiyoruz. Ama buna karşılık, sevimli generalin anlattığı bu tür savaş öykülerinin kahramanımızın içinde hâlâ kımıldayan hafif süvari subayı özlemlerini yeniden alevlendirdiğini rahatça söyleyebiliriz. Generalin oğullarına gelince: Puşkin için gerçekten zor bulunur arkadaşlardı. Bir söylentiye göre de, kahramanımıza Byron'ı ilkin onlar tanıttı...

Bu noktanın gerçeğe ne denli uygun olduğunu da hiçbir zaman öğrenemeyeceğiz: Puşkin, bu yolculuk konusunda, bozkır havasının hastalığına çok iyi geldiği ve ateşinin sekiz gün içinde tamamıyla düştüğü dışında hiçbirşey yazmamıştır. Daha sonra kaleme aldığı Erzurum Yolculuğu adlı yapıtta, her molada biraz daha kuraklaşan bozkırı, yol boyunca sıralanan direklerin üzerinde tüneyip geçenleri seyreden kartalları ve gökyüzünün ortasında birdenbire hareketsiz bulut halinde beliriveren Elbruz dağıyla öbür Kafkas dağlarını anlatacaktır. Ve sadece altı satırda anlatacaktır bütün bunları.

Tolstoy, Kazaklar'da aynı Kafkasya'yı anlatırken bu kadar kuru değildi: Onun kahramanı Olenin de, troykasında uyanınca, Kafkas tepelerinin bembeyaz bulutlar halinde belirmediğini, sonra da güneş yükseldikçe renklendiğini görür. Tüfekleri omuzlarına asılı iki Kazak atlısının belirişi izler bunu. Onları da, önce, Terek ırmağının karşı kıyısında kurulu bir Çerkez köyünde yükselen dumanlar; sonra da, genç ve güzel bir dizi kadının sürdüğü bir at arabası... Ama Olenin ancak göz ucuyla bakar bunlara: Troykanın ilerleyişi sırasında her an görünüm değiştiren dağlar o kadar güzeldir ki!

İki yazarın betimlemeleri arasındaki fark, Puşkin'in özentisiz sanat anlayışından çok, izlenen yolların değişikliğinden ileri geliyor: Olenin-Tolstoy, verimli bir ovanın oluşturduğu yukarı Terek vadisinden doğru ilerliyordu Kafkasya'ya; ve Kazbek dağı bu vadinin karşısında bir dev fıskiye halinde yükselmekteydi. Puşkin'se ılıcalar kenti Novo Çerkes yolunu izlemekteydi ve Esentuki, Kislovodsk gibi kentlerin de

1. Joseph de Maistre, 1812 mektupları

üzerinde sıralandığı bu yoldan bakılınca bütün Kafkas sıradağları görülmekte; bu da Elbruz'un yüksekliğini perdelemektedir.

1820'de bu bölgede, ılıca kenti olarak sadece Piatigorsk vardı. Ve çoğu

Kimi aşk, kimi savaş kurbanı¹

Kafkas ordusu subaylarından oluşan şifa arayıcıların bolluğuna karşın kent, o çağda, daha çok bir köy görünümündeydi. Nitekim yolcularımız Kalmuk kulübelere yerleşmek zorunda kaldılar. Bir hayli yükseğe fışkıran kaynaklara böğürtlenler ve kayışatlar arasından geçilerek gidilmekteydi. Kibarlar küçük testilerle, öbürleri de avuçlarıyla alıyorlardı suyu kaynaktan. Ama bütün herkes doya doya içiyordu. Şöyle yazıyor Puşkin, kardeşine:

“Alkaliklerden, demir tuzlulardan, kükürtlülerden, sözün kısası buradaki kaynak sularının her türlüşünden içtim; ve doğrusu, hepsinden de şifa buldum.”

Şairimiz gerçi doruklara tırmanmamıştı ama bu iyileşmeye dağ havasının da katkıda bulunduğu şüphesizdir. Onyegin'in Yolculuğu'nda, esin perisini terkisine alıp sarp yamaçlarda at koşturduğundan söz etmekte Puşkin. Buna karşılık Erzurum Yolculuğu'nda bu döneme ilişkin olarak sadece ırmak kıyısında yaptığı sakin gezintileri anlatıyor. Bir de, yüzelli kilometre ötede Kafkas sıradağlarının seçilir gibi olduğu Maşuk tepesine tırmanışını... Sözün kısası: Bu ilk yolculukta, Milano'dan Alp dağları ne kadar görünürse, kahramanımızın da Kafkas dağlarını bir o kadar görmüş olduğunu varsayabiliriz.

Buna karşılık, dağlı yada Kazak, ora insanlarını tanımış olduğu kesindir: Uzun kaftanları, kocaman kalpakları, belde taşınan hançerleri, göğüslere asılı fişeklikleri görmüştü, evet; ve bütün bunlara bakarak, Kuban ve Terek cephelerinde sürüp giden, kahramanlıklar ve vahşiliklerle örülü o korkunç, o bitimsiz mücadeleyi düşünmüştü acı acı. Çok geçmeden de bu mücadeleye katılmasına ramak kalacaktı: Çünkü dönüştü, başkaldırmış ülke boyunca Karadeniz'e uzanan bir yolu izlediler; ve yol o kadar güvensizdi ki yolcuların yanına bir

¹ Onyegin'in Yolculuğu

muhafız takımı katmak gerekti. Hem de bir topla donatılmış bir muhafız takımı!

Puşkin'in Petersburg'a yazdığı bir mektuptan. Kazakların törelerini incelemek istediğini. bunun yanı sıra da Kafkasya'nın fethini ve Yernolof'larla Kotliyarevski'lerin kahramanlıklarını yücelten bir uzun şiir tasarladığını öğrenmekteyiz. Özgürlükçü dostlarının büyük tepkisine yol açan bu tasarıdan. bize. Kafkas Mahpusu adlı bir şiir kalmıştır sadece: Savaş ve toplu kılıçtan geçirme öyküleriyle çalkalanan vahşi bir doğanın esinlediği karamsar bir parçadır bu. Şairimizin o ruh hali içinde böyle bir şiir yazmış oluşuna da şaşmamak gerekir.

Nihayet kıyıya ulaşan yolcularımız. Taman'da bir brike atlatıp birkaç saat içinde Kerç'e geldier. İki ünlü hükümdara. Mithridate ile Pharnakes'e başkentlik etmiş olan eski Pantikape. şairi pek ilgilendirmedir. Nitekim bir mektubunda. bugün Ermitage müzesini süsleyen tarih hazinelerinin kaynağı olan bu tarihsel ülkeden küçümseyerek söz ettiğini görüyoruz.

Kerç'ten Kaffa'ya. oradan da gene hep kıyıyı izleyerek Gurzuf'a geçtiler. Yoleuluğun bu evresi hakkında şöyle yazıyor Puşkin:

"Son gece hiç uyumadım. Ay yoktu. Yıldızlar parlıyordu. Önümde. karanlıkların ortasında dağlar görüyordum belli belirsiz. Yüzbaşı, bunların en büyüğünü işaret ederek:

- İşte Çayırdağ!.. dedi.

Ama benim umurumda bile değildi Çayırdağ..."

Bunun üzerine içli bir yalnızlık şiiri yazmaya koyulan Puşkin sabaha karşı öylesine derin bir uykuya dalar ki ancak ertesi sabah uyandırabilirler kendisini. Şöyle diyor:

"Uyandığımda. ebemkuşağının tüm renkleriyle ışıldayan dağları buldum karşımda. Düz damlı Tatar kulübeleri. uzaktan bakınca. yere yapışmış arı kovanları gibi gözükmekteydi. Kavakların yemşeyil gövdeleri ağır ağır salınıyordu rüzgârda. Dipte o muazzam Ayıdağ yükseliyordu. Gökyüzünün maviliği. denizin parlaklığı. güney havasının temizliği: İşte bütün bunlar. gerçekten büyüledi beni..."

1 Delvig'e mektup.1824

Uzunca bir süre Gurzuf'ta kalmaya karar vermişti Rayevski'ler. Generalin kızları zaten daha önceden gelmiş babalarını beklemekteydiler. Hem de o zamanki Kırım'ın en güzel evinde...

Gerçekten de 1807 yılına doğru, o devirde Güney Rusya'nın genel valisi olan Richelieu Dükü Kırım'daki bu çok güzel yeri keşfetmiş ve oraya -bir Fransız göçmeni olan Castelnau Markisinin bir deseninden bildiğimiz- bir ev yaptırmıştı: Yüzyıllık servi ve kavak ağaçlarının arasında bir hayli büyük gözüken bu eve Eski Yunan tarzında bir sıra sütun dikili bir yoldan girilmekteydi. Arkada, Eski Çağ'dan kalma yıkıntılarla süslü dağlar yükseliyordu. Büyük bir burun kapatmaktaydı usku. Ön planda sakın bir koyda demirli bir kayık bekliyordu... Richelieu Dükü, işte bu çerçeve içinde geçirmek istemişti ömrünün geri kalanını. Ev, 1815'ten sonra Dükün yaverlerinden birine, ondan da Kont Vorontzof'a geçmişti. Rayevski'lerin konuk kaldıkları dost evi, işte bu sevimli yuvaydı.

Ev, hemen hemen Richelieu'nün bıraktığı haldeydi. Yani kitaplığıyla birlikte... Buna dayanarak, Puşkin'in Gurzuf'ta çok çalıştığı sonucuna varılır. Bir söylentiye göre, kahramanımız burada Chénier'yi; bir başka söylentiye göre de, Byron'ı okumuştur özellikle. Oysa, anlaşılan, söz konusu şairlerin ne biri, ne öteki yoktu kitaplıkta. Kendisi, her sabah koltuğunun altında bir kitapla evden çıktığını söylüyor; ama kitabı açıp açmadığı pek belli değil. Nitekim daha sonra şöyle yazacaktır bu konuda:

"Gurzuf'ta en sevdiğim şey, yıkanmak ve bol bol üzüm yemektir. Hemen alışmıştım Güney'e; ve tam bir İtalyan mirasçısı gibi işin keyfini çıkarmaya koyulmuştum. Geceleri denizin mırıltısını işitmeye bayılıyordum; ve bazen saatlerce dinliyordum bu sesi. Evin iki adım ötesinde genç bir servi vardı. Bu ağaca karşı gerçek bir sevgi besliyor ve her gün onu görmeye gidiyordum. Gurzuf'ta geçirdiğim günlerin belleğimde bıraktıkları işte bunlardan ibaret."¹

Buna karşılık şairimiz, Rayevski'lerin içinde, iyi yürekli generalin ve arkadaşı Nikolay'la üç kızkardeşinin yanında yaşadığı sakın ve tatlı hayatını kardeşine yazdığı bir mektupta anlatırken, anı ve izlenimlerini aktarma konusunda çok daha cömert davranıyor:

¹ Delvig'e mektup, 1824

“Kızlara hiç diyecek yok, diyor örneğin. Hele en büyükleri tam bir harika!”

En büyükleri, yani Katerina, ailenin övünç kaynağıydı gerçekten: Arkadaşları onu hep, Novgorod efsanelerinin kahraman kızı Marfa Possadnitsa'ya benzetirlerdi. Ortanca kız Helena hastaydı, zaten Ra-yeveski'ler onun tedavisi için gelmişlerdi Kırım'a. En küçükleri Mariya ise, onaltı yaşında, uzun boylu, mavi gözlü, örgülü kumral saçları omuzlarına dökülen, hayat dolu bir kızdı. Gelecekte onun da karakter sahibi olduğu çıkacaktı ortaya.¹

Puşkin'in bu genç kızla enikonu ilgilendiğini biliyoruz. Belirli ya-
pıtlarında ona ilişkin dizeler olduğu gibi uzun parçalar da vardır. Örneğin Onyegin'deki, tutkun şairin gözleri önünde dalgaların gelip
öptüğü çıplak ayakları anlatan dörtlük Puşkin'in kumsalda Mariya Ra-yeveskaya ile giriştiği yarışların bir anısı olsa gerektir. Şu dörtlük için de aynı şeyi söyleyebiliriz:

Nercus'un kızını gördüm, superisini,
Kırım kıyılarının dalgaları içinden
Geldi bir kuğu kuşu gibi ısldayarak
Ve sıkı iki eliyle ıslak saçlarını.²

Belirtmiş olduğumuz gibi Mariya'yı sevmiş olduğu varsayılmıştır Puşkin'in - eğer kızkardeşi Helena'yı değilse. Bu varsayım pek de ger-
çeğe aykırı değildir. Ama “sevmek” sözcüğü üzerinde anlaşılmak gere-
kior burada. Şöyle ki:

Kendini bildi bileli bütün genç kızları sevmişti Puşkin. Nitekim Petersburg'da Aleksandra Kolossova'nın evinde yaptığı çılgınlıkları bilmiyor değiliz. Daha sonra Moskova'da, genç kızların hatıra defter-
lerini şiirler ve desenlerle doldurduktan sonra kadınların kölesi ol-
maktan nasıl hınzırca yakındığını da biliyoruz. Son yıllarında, gençlik
yıllarının neşesine ancak esmer güzeli Aleksandra Rossetti'nin evinde
kavuştuğunu da... Gel gelelim bu her önüne çıkan bakirenin âşığı şair.

¹ 1826'da kocası Sibirya'ya sürgün edildiğinde

² Demizkızı, 1820

genellikle, onları eğlendirerek kendini eğlendirmektedir. Kendisini onların “perişan mecburu” olarak tanıtıyordu, evet; ama genç hanımları memnun kılmak, onurlandırmak içindi bu. Dolayısıyla Gurzuf’ta da aynı durumun söz konusu olduğunu düşünebiliriz: Mariya Rayevskaya’yı sevdiyse eğer, diyebiliriz ki bu aşk, şairimizin yaşadığı binlerce başlangıçtan biriydi... Devamına daima yeğ tutulan başlangıçlardan biri!

Ayrıca Puşkin, bütün günlerini sabahdan akşama Gurzuf’ta geçirmemiş, fırsat buldukça -çok sık fırsat buluyordu- gezmiştir. Onyegin’in Gezisi’nde, örneğin, geceleyin esin perisini yanına alıp “dalgaların evrenlerin yaratıcısına sunduğu övgüyü dinlemek üzere” sarp kıyılara koştuğunu anlatıyor. Nitekim ressam Ayvazovski, onu. elinde bir silindir şapka, gözleri enginlere dalmış olarak canlandıracaktır.

Gerçek şudur: Şairimiz yumuşak bir yatakta rahatça yatıp uyumayı, açık havada uyumaya daima yeğlemiştir; yalnızlıktan, aslında, hemen hiçbir zaman haz etmemiştir; ve Kırım’daki gezintilerini de edebiyat alanındaki birtakım tasarılarını gerçekleştirmek ön niyetiyle yapmamıştır.

Gerçekten de Puşkin, Kırım yarımadasının o çağda ulaşılabilir kıyılarını Rayevski’lerle birlikte dolaşıyordu. Partenyon burnuna kadar onlarla birlikte gitti örneğin; ve orada, sarp bir yar halinde denize inen tepede, sözümona mitoloji çağından kalma bir tapınağın belli belirsiz yıkıntıları önünde heyecan duydu. Gene Rayevski’lerle birlikte tırmandı, bir Tatar beygirinin sırtında. Çayırdağ’a; ve aşağıda uzanan yarımadaının, ülkeyi kuzey rüzgârlarından koruyan dik yamaçlarını oradan seyretti; ve gene orada anımsadı, öte yanda uzanan bozkırlara bakarken, “derin kederler içinde yüzen anayurt”unu...

Sonra hep birlikte Kırım hanlarının eski başkenti Bahçesaray’ı görmeye gittiler. O gün hastaydı Puşkin, ateşten kıvranıyordu; ve yeşillikler içinden adeta fıskıran otuz minaresi, eski hanların oturduğu ünlü sarayı ve artık bakımsız bahçeleriyle bir kentten çok büyük köyü andıran bu bir zamanların görkemli başkentini doğru dürüst göremedi bile... Ancak sarayı dolaşırken, haremın çeşmesi önünde gözlerini açabildi; ve Mariya Rayevskaya’nın anlattığı Mariya Potoka efsanesini dinledi. Bu huzursuz güne neler borçlu olduğunu ilerde göreceğiz.

Rayevski'ler, aynı yılın eylül ayında, Kırım'dan ayrılıp Kiev yakınlarındaki Kamenka'da bulunan malikânelerine döndüler. Puşkin de, tabii, General İnzof'un yanına... Ama İnzof artık Yekaterinoslav'da değil, Kişinef'teydi; ve Rusların son olarak ele geçirdikleri Besarab-ya'yı sömürgeleştirmekle görevliydi...

Çamurlu sokakları ve yoldan geçenlere sırt çevirmiş basık evleriyle, hiç de çekici bir yer değildi Kişinef. Tek güzelliği, servileri ve göz alabildiğine uzanan bahçelerindeki beyaz akasya ağaçlarıyla çevresindeki korularla kaplı tepeliklerdi. Bu arada, özellikle de, yerlilerin "küçük Kafkasya" diye övündükleri Malina vadisi...

Kişinef'de, en azından yedi-sekiz milletten olmak üzere on yada on-ikibin kişi oturmaktaydı. Avrupa, çoğu subay yada memur olan Ruslarla, çoğu 1792 göçmeni yada 1812 artığı olan Fransızlar tarafından temsil ediliyordu. Yerliler arasında, bozkırda oturan Bulgarlarla orman kıyısında çalışan Arnavutları saymayacağız. Maşacı, çalgıcı, ayı oynatıcı ve fal bakıcı Çingenelerle doluydu şehir. Çarşığı Ermenilerle Rumlar bölüşmüştü gerçi; ama Yahudiler de kendilerini göstermeye başlıyordu yavaş yavaş. Nüfusun büyük çoğunluğunu Romenler oluşturunuyordu. Bütün büyük toprak sahipleri, Moldavyalı "boyar"lardı. Bunların yaşlıları, fes ve sırmalı geniş kollu ceket giymekte; ana-dillerinin yanı sıra Rumca da konuşmaktaydılar. Gençleri ise, dillerini yeni yeni öğrenmeye koyuldukları Fransızlara özeniyorlardı. Rusları rahatsız eden bu özentî, aslında, fethedenlerle fethedilmişler arasındaki tek ortak yanı oluşturunuyordu.

Puşkin bu kervansarayda nasıl yaşayacaktı, nasıl yaşayabilirdi? Bu herşeyden önce, Puşkin'i denetlemek ve gözetlemekle görevli olan şefe bağlıydı. Yani General İnzof'a...

İhtiyar İnzof:

Bir Rus generali olmakla birlikte

Yiğit adamdı ve hiç de aptal değildi.¹

Dolayısıyla da hiçbir zorlamada bulunmadı şairimize. Tam tersine, ona kendi evinde -Kişinef'in en güzel eviydi- üç küçük oda ayırdı. Odaların biri Malina'ya, biri de bozkıra bakmaktaydı.

¹ General Orlof için yazılmıştır

Gerçi kahramanımız, böylece, jandarmasının gözü önünde kalmış oluyordu; ama bundan pek şikâyetçi değildi. Hatta söylenenlere bakılırsa, asıl o eziyet ediyordu İnzof'a: Yemekte dinsizliği savunan konuşmalar yapmakta -mistik ve sofu bir adamdı general-; pek sevdiği doğal tarih koleksiyonlarıyla dalga geçmekte; ve tam da başpiskoposun akşam yemeğine geleceği gün, evin papağanına "kızıl sözcükler" öğretmekteydi. Bütün bunlara karşı general gene sabırlı davranıyor ve haylaz konuğunu azarlamakla yetiniyordu. Sadece bir kere, o da bir boyarı tokatladığı gün hapse attırdı onu. Ve... istettiği kitapları kendi eliyle götürdü!

Bu göreceli özgürlükten, herşeyden önce, Kişinef'ten sıklık uzaklaşmak için yararlanıyordu Puşkin: Yörenin derin bilgini Liprandi'yle, bozkırda, Ovidius'un olduğu varsayılan mezarı ve Suvarof'un zaferleriyle süslü tarihsel Kagul ve Rimnik savaş alanlarını ziyarette gitmekte; sağlığı bakımından vazgeçilmez deniz banyolarını bahane ederek aklına estikçe Odessa'ya inmekte; oradan da Kamenka'ya, Rayevski'lere geçmekteydi. 1821'de, örneğin, tam dört ay kalmıştı Rayevski'lerde. Ve Gniyedîç'e şöyle yazmıştı:

"Bol kitap, bol şampanya, bol tartışma ve çok az kadın: Kamenka ideal yer, sözün kısası!"

Aslında, genç dostları Rayevski kardeşlerle ve ailenin yeni damadı, Katerina'nın kocası general Orlof'la siyasal özgürlükler konusunda tartışmalara dalmaya elbette bayılıyordu; ama hanımlarla ve hatta küçük kızlarla zaman geçirmeyi de ihmal etmiyordu bu arada... Çağdaşları onu bize ihtiyar general Rayevski'nin o sırada Bayan Davidof¹ olan yeğeni Aglae de Grammont'a aşırı ilgi duyar olarak gösteriyorlar. Sadece Bayan Davidof'a değil, aynı zamanda kadıncağızın henüz oniki yaşındaki küçük -ama artık belirmiş ve güzel- kızına da...

Andrey Korsakof'un anlattığına göre kahramanımız, küçük kıza delice tutkundur ve "korkunç bakışlar"la izlemektedir onu sürekli şekilde; öyle ki Korsakof, herhangi bir tatsızlığa meydan vermemek için, Puşkin'i uyarmak ihtiyacını duyar. Kahkahalarla güler şairimiz ve şu cevabı verir:

¹ Daha sonra da mareşal Sebastiani'nin karısı

“Onu cezalandırmak için yapıyorum bütün bunları! Başlangıçta yüz verip şımarttım beni, hoppa; şimdi de dönüp şöyle bir bakmaya bile teneczzül etmiyor!”

Kişinef’te de bir çok dost edinmişti kahramanımız. Liprandi’den söz etmiştik. Besarabya ordusu kurmayında, aydın ve kimi de devrimci derneklere üye olmuş. Petersburglu subayla ilişki kurmuştu ayrıca. Yerlilerle de ilgilenmişti. Ama, doğrusu istenirse, Moldavyalı boyarlar henüz yontulmamış görgüsüz kişilerdi. Bunların hanımlarına gelince, onlar da Doğu’ya özgü tembellikten zevk almaktaydılar hâlâ. Ve Puşkin, bölgeyi tanıyan öbür yazarlar gibi,¹ bu hanımlarla alay etmekten kendini alamıyordu:

Bayılıyorum bu yörenin hanımlarına...
Hava sıcak mı öğleden sonraları,
Hemen bir ağaç gölgesine çepçevre oturup
Reçel yalamaya koyuluyorlar deliçe.
Ve o mutlu gevşeklikleri içinde,
Görkemli Buda heykelleri gibi tıpkı,
Bakışp bakışp susuyorlar, susuyorlar;
Tembellikten buram buram terleyerek.²

Bu arada savaşlar sürüp gitmekteydi. Bir yandan yeni birlikler sevk ediliyordu; öte yandan da, Türklerin karşı taarruzundan korkan Yaş aristokrasisi de sığınmıştı Kişinef’e. Kentin nüfusu dört katına çıkmıştı birdenbire. Her yerde dans edilmekte ve kumar oynanmaktaydı. Genç Rus subayları, uysal Romen kokonalarına Fransız danslarını öğretiyorlardı. Aynı sırada, aynı hanımların babalarıyla kocaları, kumar masalarında, rublelerin karşısına fındık altınlarını dizmekteydiler.

Bu ortamı içinde Puşkin nasıl olur da ciddi kalırdı? Nitekim gezinti saatlerinde, önu, fraklı ve yandan tüylü yaylı silindir şapkaklı şık beylerin ortasında, sırtında kırmızı bir ceket, bacağında Türk usulü bir

1 Langeron’un anıları, De Ligne prensinin mektupları, vb

2. Parça, 1823

şalvar, elinde asa yerine kalın bir sopayla görebilirdiniz. Bu arada tırnaklarını da alabildiğine uzattığından, kısa zamanda “hafif terelelli” olarak ün salacaktı.

Aynı dönemde bir dizi aşk macerası yaşadığını da biliyoruz. Çoğu abartılarak anlatılan bu serüvenler arasında bir teki anımsanmaya değer: Kahramanımız bir Çingene kızına âşık olmuş ve kızın oymağıyla birlikte bozkıra açılmıştır. Söylentiye göre, ünlü Çingenceler şiiri bu maceranın ürünüdür.

Hemen belirtmek gerekiyor: Sürgün oluşu. Kişineflilerin gözünde şüpheli kılıyordu onu. Bir çeşit “ikinci sınıf insan” muamelesi görüyordu yörenin sözümona “yüksek” sosyetesinden: Ürküntü uyandırmadığı zaman küçümsenmekteydi. Ve... bütün bunların yanı sıra, avuç dolusu para harcayan insanların ortasında metelsiz bir adamdı. Dolayısıyla da, ya bir manastıra kapanır gibi odasına kapanması yada birtakım acayiplikler icat edip horgörüye karşı kendini savunması gerekiyordu.

Nitekim, kardeşi Lev’e, içinde bulunduğu durum ve koşulların kendisini zorladığı davranışları birer reçete halinde açıklayacaktır:

İnsanlarla işiniz zordur... Sakın duygularınızla değerlendirmeyin onları. Haklarında hayal edilebilecek bütün kötülükleri düşünmekle başlayın işe: Hata etmediğinizi çok çabuk anlayacaksınız!.. Bütün herkese karşı soğuk davranın; teklifsizlik, içtenlik daima sizin zararınıza. Ama özellikle, size ne denli güler yüz gösterirlerse göstersonlar, üstlerinize teklifsizliğe yanaşmayın katiyen... Unutmayın ki insanlar, kendilerine karşı göstereceğiniz iyi niyeti, rahatça bir alçaklık ve korkaklık gösterisi olarak kabul etmeye hazırdırlar.

Size bile isteye yapılan hakareti asla unutmayın ve hakarete asla hakaretle yanıt vermeyin. Katiyen borç almayın: Sefaletle katlanın, çok daha iyi edersiniz; göreceksiniz ki sefalet, gözünüzde büyüttüğünüz kadar korkunç değildir. Hele alçaklık yapma zorunda kalmak yada alçaklık yapmış gibi kabul edilmektense...

Bu ilkeleri ben çok acı bir hayat deneyime borçluyum... Bunlar sizi boğuntu ve kudurgan öfkeyle dolu günlerden kurtaracaklardır.¹

1 1822 de Fransızca olarak yazdığı mektuptan

Aynı mektupta sadece dostluk konusunda bir ihtiyat kaydı koymakta kahramanımız. Aşağı yukarı aynı dönemde yazmış olduğu İblis'te¹ de kibirden ve meydan okuma eğiliminden nefret ettiğini gösteren dizeler bulunduğunu görmekteyiz.

Öte yandan, her ne kadar şaşırtıcı gibi gelse de, Kişinef'teki çalışma saatleri tembellik saatlerinden fazlaydı Puşkin'in. Tıpkı bir zamanlar Petersburg'da olduğu gibi, sabahları Türk usulü yatağına bağdaş kurup oturmakta ve durmadan yazmaktadır...

Çeşitli trajedi ve komedi planları yapıyordu Puşkin. Haydut Kardeşler, Kafkas Mahpusu ve Bahçesaray Çeşmesi başlıklı şiirlerini bu dönemde kaleme aldı. Gene bu dönemde, kötümserliğin ağır bastığı şiirler de yazdı. Ama bu kötümserlik sürekli olmayacaktı. Nitekim artık geçmiş zaman hazlarından, esef duymadan söz ettiğine tanıklık ediyoruz:

Delidolu gençlik yoldaşlarımı
Koyuverdim kendi yazgılarına
Ve yalnızlık sürgünümde
Unutup hepsini avuntu buldum.

Gene bu dönemde yazdığı şiirlerde, eski hanım dostları konusunda da değişik düşüncelere sahip olduğunu görmekteyiz kahramanımızın:

Adımı sanımı, huzurumu,
Özgürlüğümü, ruhumu
Uğurlarında kurban ettiğim
Ve sevmediğim bütün o hanımlar...

Yeni bir hayat düşünüyor Puşkin: Huzur, çalışma ve aşkla... ama sürekli ve dingin bir aşkla örülü bir hayat. Ve bu hayatın, daha yaşamaya başlamadan keyfini çıkarıyor:

Yeni barışı tadımlıyorum burada yürekten.
Sürgünün armağanı bana bu. işte sonunda

Benim o serdengeçti esin perim
Gerçek çalışmayı ve gerçek düşünceyi tadıyor.
Zamanım emrinde artık:
Düzenliliğe alışıyorum.
Öğreniyorum derin düşünmelerin ağırlığını taşımayı.
Deli gençliğimin savrulmuş saatlerini
Özgürec kazanmaktayım yeni baştan...¹

Puşkin'in Kişinef'teki hayatının en belirgin biçimlenişi olmuştur bu evrim: Gerçekten de kahramanımız, orada, geçmiş dönemini damgalayan şüphecilikten sıyrılıp bir çeşit stoacılığa geçmiştir. Buna biraz da mecburdur: Beş parasızdır çünkü. Ruslan ve Ludmila, tüm başarısına karşın tek kuruş kazanç sağlamamıştır ona. Ailesinden ve İn-zof'un bütün çabasına karşın, hükümetten de tek kuruş gelmemektedir. Gırtlığına kadar borç içindedir kahramanımız. Alacaklıların amansızlığıyla bir kat daha çekilmez hale giren boğuntulu günler birbirini kovalıyordu. Ve Puşkin, müthiş bir moral bozukluğu içinde şöyle haykırmaktaydı:

Sen bir Sodom'sun Kişinef!
Ve ergeç bir gün gökyüzü
Senin tepene inecektir
Ve en ufak bir iz bile
Kalmayacaktır senden, bil!²

Bir yandan da, sürgün cezasının kaldırılması yada hiç olmazsa ailesinin yanında iki-üç ay geçirebilmesine izin verilmesi için art arda girişimlerde bulunmaktadır. Ama sonuç yoktur. Buna da şaşmamak gerekiyor; zira kahramanımızın taşlamaları dilden dile dolaşmaktadır gene. Öte yandan İmparator sürekli gezidedir; rica mektupları yığılı beklemektedir masasının üzerinde; Petersburg'da onun yerine günlük

1. Çaadayefe, 1821

2. Viguel'e, 1823

işlere bakmakla görevli olan da, bir zamanlar Puşkin'in acımasızca alay etmiş olduğu Arakçeyef'tir.

Tam bu sırada, 1823 Mayıs'ında Güney Rusya valiliğine Kont Vorontzof atanır. Viyazemski hemen şunları yazar Turgenyef'e:

"Kendisine Puşkin'den söz etmişsinizdir, umarım. Etmedinizse lütfen zaman kaybetmeyin. Vorontzof'un onu yanına alması gerekiyor. Kişinef'te sıkıntı ve üzüntüden çatlayacak nerdeyse!"

Ve Puşkin, onbeş gün sonra, İnzof'un kırgın bakışları arasında Kişinef'ten ayrılmaktadır. Acaba Vorontzof'ta daha yumuşak, daha hoşgörülü bir şef bulacağını mı ummaktaydı kahramanımız?

Aslında tercih ettiği Vorontzof değil, Odesa'ydı. Niçin? İlk olarak, bu kente aktarılmayı tam özgürlüğe kavuşma yolunda bir etap şeklinde gördüğü; ikinci olarak da bu kent, limanı sayesinde, Kişinef'e oranla çok daha hareketli, çok daha neşeli ve çok daha aydın bir kent olduğu için...

Gerçekten de o çağ Odesa'sında her köşe başında hemen hemen bütün önde gelen Avrupa dillerini işitebilirdiniz: Pazarda, Suab göçmenlerin Almancasını; otellerde, buğdaylarını satmaya ve parasını da hemen orada yiyip tüketmeye gelmiş büyük toprak sahiplerinin Fransızcasını; Tiyatro ve Gazino'da ise, Richelieu'nün getirttiği Marsilyalıların Fransızcası ile ondan önceki genel vali Ribes zamanında gelip oraya yerleşmiş olan Cenovalılarla Triestelilerin İtalyancasını... Ve bütün bu insanlar burada o denli kendi yurtlarında gibiydiler ki sokak adlarını belirten levhalar bile kendi dillerindeydi. Herhangi bir levhanın Rusça olması için de neden yoktu zaten: Koca kentte bir avuç Rus vardı; bir de, Moskovalı bir tüccarın sırf şan olsun diye büyük paralar harcayarak yaptırmış olduğu ahşap bir ev anımsatıyordu Rusya'yı...

Kahramanımızın işte bu kentte nasıl yaşadığını, Onyegin'in Gezişi'nden aşağı yukarı eksiksiz biçimde biliyoruz.

Özetleyelim:

Sabahları, limanın açılışını ilan eden top atışıyla birlikte yataktan fırlayıp denize koşuyordu Puşkin. Güzel bir banyo yaptıktan sonra Gazino'ya çıkmakta; ve kendisine bir Türk kahvesi ısmarlayıp tüccarların kaynaşmasını seyre dalmaktaydı. Bağıra çağıra konuşmalarını dinliyordu keyifle: "Hangi mallar geldi bugün? Cepheden ne haber varmış? Veba salgını ne durumda?" Onun için o saatte önemli olan

bir tek şey vardı: İstanbul'dan yollanan ıstridyeler geldi mi, gelmedi mi? Geldiyse hemen birkaç hanım tedarik edip devrin pek rağbette lokantası Chez Authone'a koşuyordu... Saatler yavaş yavaş akıp geçiyordu neşe içinde, hesap da kabarıyordu. Ama ne gam! Daha bir hafta önce Moskovalı bir yayıncı, Bahçesaray Çeşmesi'nin ilk baskısı için 2.000 ruble yollamamış mıydı?.. Saat altı oldu mu dosdoğru Tiyatro'ya, Rossini'yi alkışlamaya ve perde aralarında da dost localarını ziyarete seğırtiyordu.

Saat onda perde iner, uykuya dalmış sokaklarda İtalyanlar dinledikleri operadan bir ezgiyi söylerken Ruslar da sessizce mırıldanırlar. Şarkıcılar tek tek dağılır ve bir süre sonra, rüzgârın uzaklardan getirdiği Karadeniz'in mırıltısından başka ses duyulmaz olur.

Unutmamak gerekir ki, Puşkin Odesa'da çok sayıda kitap okumuştur; özellikle de yabancı kitaplar. Arkadaşlarıyla sık sık yazışmış. Çingeneler ve Yevgeni Onyegin'in iki bölümünü de bu dönemde kaleme almıştır. Ayrıca, hayatında ve yapıtlarında önemli bir yeri olan ilişkiler kurmuştur.

Puşkin Odesa'da yaşayan yabancılarla sık sık görüşürdü. Dalmaçya asıllı bir tüccarın yarı -Viyanalı yarı- İtalyan karısı Madam Rizniç'le de bu çevrede tanıştı. Kendisini tanımış olanlar kusursuz bir teni, pırıl pırıl siyah gözleri, biçimli bir vücudu ve "iki arşın uzunluğunda" saçları olduğunu, yalnız ayaklarının biraz fazla taraklı olduğunu! söylüyorlar. Puşkin'in Yevgeni Onyegin'de portresini çizdiği genç kadın Madam Rizniç'ten başkası olmasa gerek.

Bir tüccarın genç karısı
Gürültülü bir locada,
Hayranlarının arasında
Bütün görkemiyle oturmakta.
İster dinler ister dinlemez,
Keyfine kalmış, tenoru,
Prima donnayı yada
Cesur bir hayranın kulağına
Fısıldadığı yakarışı
Bu sırada arkasında,
Uyuklayan saygın kocası,

Koltuğunda doğrulup öksürerek
“Bravo” diye haykırır ve
Bir kez daha esneyip
Yine dalar uykuya

Bu saygın koca, 1840’larda dul kaldığında kendisiyle merhum karısının ilişkileri hakkında konuştuk. Karısının çok sayıda hayranı olduğunu itiraf etti. Ama bunların çoğunu ciddiye almadığını da hemen ekledi. Aralarında ciddiye aldığı bir Şair Puşkin, bir de Jagellon’un torunlarından Prens Yablonovski idi zaten. Olacak şey değildi, ama eğer Madam Rizniç’in ikisinden birine en ufak bir zaafı olsaydı bu mutlaka Prens Yablonovski olurdu!

Oysa Puşkin’in bazı dizeleri ne şairin prence, ne de prensin şaire kurban edilmediği izlenimini veriyor. Ama bütün bunların ne önemi var? Bu kısa süreli aşkları değerli kılan Puşkin’in başarısı değil. Madam Rizniç’in 1826’da, genç yaştaki ölümüdür. Yaşasaydı âşığı kısa sürede onu unutup gidicekti, ama ölümü Puşkin’i derinden sarstı. uykusuz gecelerinde Madam Rizniç’in hayali şairin peşini bırakmadı.

Bir yandan da Puşkin’in bu döneme ait defterlerinde birtakım isimler, anlaşılmaz desenler ve özellikle de bir kadın portresi görüyoruz. Şairin parmağından çıkarmadığı uğur yüzüğüyle bazı mektupların da aynı kadına ait olduğunu sanıyoruz. Kızkardeşinin bize anlattığına göre Mihaylovskoye’ye gelen bu mektuplar Puşkin’i allak bullak ediyordu. Bütün bunlardan bizim çıkarabildiğimiz sonuç bu gizemli kadının çok önemli biri olduğuydu. Bu olsa olsa o sıralarda Odesa’nın en çok sözü edilen kadını Kontes Vorontzova olabilirdi. Kontes’in yaşlılığında her gün Puşkin’in şiirlerini okuduğunu öğrenince herşey aydınlığa kavuştu. Bir zamanlar birbirlerini sevmişlerdi, şairin umulmadık bir anda Kont Vorontzof’la arasının açılmasının nedeni de buydu.

Tuhaftır. Puşkin mektuplarının birinde Kontes Vorontzova’dan söz ederken son derece bayağı ve saygısız kelimeler sarfetmiştir. Ayrıca, eğer kontesi sevmiş olsaydı, kocasına Odesa’dan sürülmesine neden olacak biçimde davranmayı göze alabilir miydi?

Bildiğimiz gibi, başlangıçta Vorontzof’un Puşkin konusunda tavrı olumluydu. Puşkin’i “kurtarmak” için Aleksandr Turgenyef’le birlikte ayrıntılı bir plan hazırlamıştı. Şairi sıkı bir disipline tabi tutacak-

lardı. Herşeyden önce kendisine doğru düzgün bir iş bulunacak, davranışları, giyimi kuşamı hale yola koyulacak (İngiliz hayranı olan Vorontzof bu konunun üzerinde özellikle duruyordu); bunlar hallolunca terfi etmesi sağlanacak, sonra da kendi kendine geçmişi unutacaktı.

Oysa Puşkin bir çinovnik olmak istemiyordu. Sürgün olarak kalmaya niyetliydi, ne yani hükümet ona yılda yedi yüz ruble ödenek veriyorsa bu maaş değil tazminattı! Ayrıca bir sanat koruyucusuyla bir de denetimciye hiç katlanamazdı. Kontumuz ince planlarını yaparken Puşkin'in de en az kendisi kadar hinoğluhin olduğunu unutmuşa benziyordu.

O dönem Rusya'sında soylular, bürokratlar kadar 'soylu' değildi. Puşkin de bunun farkındaydı. Ama yetiştiği çevrenin etkisiyle o da diğer Moskovalılar gibi saray zıppçıktılarına tepeden bakardı. Daha lisedeyken atalarıyla övünür, yüksek bürokratların çocuklarını küçümserdi. Devrimci Rileyef, Puşkin'in bu tutumunu yeniliğe, değişime karşı bir önyargı olarak nitelenecekti. Puşkin'e göreyse tutumu son derece demokratikti; onun tek istediği (soyluluk sınırları içinde tabii) eşitlikti. "İnsan hakları"ndan söz edilemiyorsa, "soyluların hakları"ndan söz etmekten daha doğal ne olabilirdi?

Puşkin'in Vorontzof'a atışması kısa sürede Odesa'da günün alay konusu oldu. Bir çekirge sürüsünün yol açtığı hasarı saptamakla görevlendirilen Puşkin, şeflerine şu kısa ve öz raporu sundu:

Çekirgeler geldiler.
Ne buldularsa mideye indirdiler;
Her yanı silip süpürünce de
Çekip gittiler, Allah bilir nereye!

Bunu Vorontzof Hazretleri izledi:

Yarı-ekselans, yarı-tüccar,
Yarı-apıl, yarı-bilge,
Yarı-yüzsüz... Bırakalım da
Zaman tamamlasın bu zâtı!

Bu arada Puşkin Vorontzof'a yazdığı bir mektupta onur kırıcı davranışlarından yakınıyor. Petersburglu arkadaşlarına bu "Vandal"-

ın rezilliklerini sayıp döküyor ve "Odesa"yı terkedeceğini açıklıyordu: "Günün birinde bastonumla şapkamı alıp İstanbul'a gideceğim. Kutsal Rusya canıma yetti!"

Davranışlarının aşırılığı gerçekten de yakın arkadaşlarını endişelendiriyordu. O sırada Odesa'da bulunan Prenses Viyazemskaya, "Bütün hata Puşkin'de. Düşüncesizliğin, patavatsızlığın, dedikoduculuğun bu derecesine ilk kez rastlıyorum." diyordu. Neyse ki Vorontzof tam bir İngiliz soğukkanlılığı ile davranmak zorunluluğunu duydu ve Puşkin'in Odesa'dan uzaklaştırılması için Petersburg'a başvurmakla yetindi. Gerçekçi de Puşkin'in, kendini şımartan bu kozmopolit çevreden uzakta "tartışılmaz dehası üzerinde olumlu etkileri bulunacak olan büyük klasikleri derinlemesine inceleme" olanağına kavuşacaktı. Vorontzof Puşkin'e kötülük edilmesini istemediğini, iyi kalpliğini herkesten çok takdir ettiğini ısrarla tekrarlıyordu. İnzo bile ancak bu kadar laf cambazlığı yapabiliyordu.

Yine aynı sırada Moskova polisi Puşkin'in bir mektubunu ele geçirdi. Şair bu mektupta İngiliz bir doktordan ateizm dersleri aldığını anlatıyordu. Her işte bir bit yeniği arayan görevliler, bunun şaka olduğunu anlamayıp derhal harekete geçtiler. Dışişleri Bakanlığı'nda uzun süren soruşturmalardan sonra kendisine, ateizm hocası bulunmayan bir yer arandı. Haziran 1824'te Psokof yakınlarındaki ailesinin yurtluğuna gitme emrini aldı. Temmuzun dördünde artık herşey:

Güneyin çıtı pıtı sevimli hanımları,
Tadına doyum olmaz istiridyeleri,
Opera ve sıcak locaları,
Ve Tanrı'ya şükür olsun, kodamanlar takımı.

geride kalmıştı. Ama denizden ayrılmak hepsinden daha güçlü:

Elveda deniz! Unutmayacağım
Göz kamaştıran güzelliğini
Duyacağım her akşam
Dalgaların fısıltısını.¹

1 Denizde, 1824

V

MIHAYLOVSKOYE

Yolculuk, Mihaylovskoye'ye varış. Babasının Puşkin'i karşılayışı. - Kış mevsimleri; Arina Rodyonovna; Puşçin'in ziyareti. Yaz mevsimleri. gezintiler; komşular; Trigorskoye. Çalışma hayatı; Petersburg haberleri. Puşkin'in bağışlanması.

Puşkin, 10 Haziran 1824'te kilometre ve at başına altı kopeğe gelen harcırahını alıp kuzeye doğru bir polisin denetiminde yola çıktı. Gidecekleri yol önceden titizlikle kararlaştırılmış, polisin gözetiminde tuttuğu Kamenka'dan geçmemeleri sağlanmıştı. Puşkin gene de dostlarını buldu. Çernigof yakınlarında şair Rodzanko'yu görmeye gittiğinde üzerinde büyük kırmızı bir palto, ayağında şalvar, başında da kıvrırcık kara saçlarının üzerinde ha düştü, ha düşecek gibi duran koca püsküllü bir fes vardı. Birkaç gün sonra Mohilef'e vardıklarında Lubenski alayının subayları Puşkin'i tanıyarak onuruna bol içkili bir şölen düzenlediler. Sabaha karşı saat ikide Puşkin masaların üzerinde şiir okuyor, saat üçte hayranları kendisini omuzlarda taşıyorlardı. Sırada bir de şampanya banyosu vardı ama, neyse ki gün ışırmaktaydı ve troyka dışarıda Puşkin'i bekliyordu.

Bu kaçamaklar dışında yolculuk oldukça hüzünlü geçti. Odesa'da tatlı anılar bırakmıştı ardında. Mihaylovskoye'de kendisini kimbilir neler bekliyordu. Birkaç ay önce Mihaylovskoye'ye ailesinin yanına gitmek istediğinde, tatil bittiğinde onlarla Petersburg'a gideceğini düşünmüştü hep. Ama şu andaki durumu pek de hafife alınacak gibi değildi. Aslında köye sürülüşünde, Odesa'ya transferinde de olduğu gibi arkadaşlarının payı olmuştu. Aleksandr Turgenyef, Puşkin'in Vorontzof la arasının açıldığını öğrenir öğrenmez yeni bir koruyucu aramaya koyulmuştu. Puşkin'in Psokof yakınlarında bir köyü olduğunu da düşünerek Turgenyef ve Neselrod, yeni sanat koruyuculuğuna

Uykuya dalarım habersiz
Hangi sürgünde hangi göğün altında
Bulacağından şafağın beni

Neyse ki bu olay resmî görevlilerin kulağına gitmedi. Gene de aylar boyunca korku, pişmanlık ve sıkıntı içinde yaşadı Puşkin. Güney'de geçirdiği mutlu günler aklından çıkmıyordu. Delvig'e şunları yazmıştı: "Karadeniz kıyıları ve Bahçesaray niçin birden gözümde bu kadar çekici oldu, söyleyebilir misin? Bir zamanlar kayıtsızca, ardıma bile dönüp bakmadan terkettiğim yerleri yeniden görmek için duyduğum bu dayanılmaz istek nereden çıktı? Anıların büyümesine uğramış gibiyim."

Odesa'da ara sıra Rusya'dan kaçmayı düşünürdü. Mihaylovskoye'de bu fikir hiç aklından çıkmamaya başladı. "Bir gün şairin nerede olduğunu soracaksınız. 'Tüydü!' diyecekler, lanetli Rusya'nıza bir daha da ayak basmayacak." "Tüymek" için Dorpa'ya gitmek üzere bir izin koparması yeterliydi. Kalp rahatsızlığı bahanesiyle Dorpa Üniversitesi'ndeki profesörlere danışmaya gidecekti. Oradan Revel'e geçmek işten bile değildi. Revel'den de yabancı bir gemiye bindi mi herşeyden kurtulmuş olacaktı: hükümetten, polisten ve koruyucularından.

Ama hükümet tedbirli davrandı. Puşkin'e yalnızca Pskof'a gitme izni verildi, usta doktor da Pskof'a gelip kendisini orada muayene edecekti. Bütün planları suya düşmüştü, ameliyattan da zor kurtuldu yalancı hasta. Söyüp sayarak Mihaylovskoye'ye döndüğünde kaçma konusunda hiçbir umudu kalmamıştı.

Aslında, başarabilseydi bile, gıdıp gitmeyeceği konusunda kuşkuluyuz. Odesa'da olduğu sıralarda rahatça kaçabileceği halde bu işe hiç girişmemişti. Belki Rusya'yı herşeye karşın çok sevdiği ve ebedi bir sürgüne dayanamayacağı için.

Güney'de olduğu gibi Mihaylovskoye'de de teselliyi çalışmakta buldu. Tatil bittiğinde Puşkin'ler Petersburg'a döndüler. Aleksandr da yaşı nyanya'sıyla baş başa kaldı. Hayatını yeniden düzenleyip şırlerıyla uğraşmakta özgürdü.

Aşağı yukarı aynı sıralarda Lamartine de Milly'de tek başına yaşıyordu. Güneş doğarken kalkıp ateşini yakardı. Balkondan göğü ve uzaklardaki dağları seyrederek düşünceye daldı. Daha sonra çalışma

odasına gider, atalarının portrelerini uzun uzun seyrettikten sonra Goethe, Homeros, Chateaubriand ve Çiçero gibi ustaların dizili durduğu masasında yerini alırdı. Öğleyin çalışmaya ara verir ve güne avlar, şölenler, komşu şatolara ziyaretlerle devam ederdi.

Puşkin'in hayatı daha mütevazıydı. Tek katlı ahşap bir konakta oturuyordu. Girişte sallanan birkaç basamaktan çıkıp loş bir koridora geçiliyordu. Koridorun sağında efendilerinkilerin solunda hizmetçilerin odaları yer alıyor, sonunda da bir bilardo salonu ve bir nakış atölyesi bulunuyordu. Şairin odası girişe yakındı. İçindeki eşya bir yataklık, bir paravan, kitap dolu bir dolap, bir soba, bir masa ve iki üç sandalyeden ibaretti. Odanın tek penceresi de tavukların ve domuzların bulunduğu bahçeye bakıyordu.

Zamanını nasıl geçirdiğini ise Rusya'nın kışlarını, meşguliyetlerini, (yada meşguliyesizliğini) anlatan şiirlerinden öğreniyoruz:

Kışın bu delikte ne yapılır?
Gezmek isteseniz, köy sizi
Çabucak bıkırır verir
Yürek karartıcı vahşi görünümüyle
Çayırarda at üstünde dolaşsanız
Atınızla buzun üstünde kayıp
Kendinizi yerde buluverirsiniz
En iyisi kitap okuyun.
Byron, Scott ve Sheridan'la
Evde oturmakla yada
Kitap çok tatsızsa çılgınlarla
Kahyamızın üstüne atılıp
Hesap sormakla yetinin

Genellikle geç kalkıyor, Odesa'daki gibi sabah banyosunu (ama bu kez buz gibi sularla) aldıktan sonra yatakta biraz yazıyordu. Atış yaptığı yada bilardo oynadığı zaman hep tek başınaydı. Saat iki sularında yemeğini yiyip Kişinef halkını ve şimdi de Mihaylovskoye'lileri hayretlere düşüren ünlü bastonunu alarak yürüyüşe çıkıyordu. Onu en çok korkutan semaverin başında mum ışığında Arina Rodyonovna'dan başka kimseyi görmediği uzun gecelerdi. Neyse ki dadısı hâlâ Puş-

kin'in çocukluk maceralarını anımsıyor, bir kadeh de şarap içti mi dili iyice çözülüyordu. Dışarıda fırtına ortalığı kasıp kavuradursun. Puşkin dadısının öykülerini dinliyordu.

Fırtına gökyüzünü karartıp
Karlari savuruyor
Kâh bir arşlan kükremesi
Kâh bir çocuk ağlamasıyla
Dama saldırıyor.
Bazen de gecikmiş bir yolcu gibi
Camları tıklatıyor

Yıkık kulübemiz
Gecenin hüznüyle doldu
Köşende büzülmüş
Niçin susuyorsun dadıcığım?
Rüzgârın uğultusu mu
Yordu seni
Yoksa çıkırığının mırıltısı mı
Seni böyle uyutan?

Haydi doldur şarabı
Talihsiz arkadaşım
Sıgınalım kadınlara
Yüreklerimiz canlanır biraz belki
Anlatsana denizlerin ötesinde
Yalnız yaşayan o uzak illerin kuşunu
Ve çeşme başına gidişini
O dillere destan dilberin

Uzak illerin kuşuyla güzel genç kızın masallarını Puşkin yirmi yıl önce dinlemişti. kelimesi kelimesine de anımsıyordu. şimdi de zamanının diğer aydınları gibi halkının bir parçası oldukları için ayrı bir tat buluyordu onlarda. Delvig'e şöyle yazıyordu: "Bu Rus masalları olağanüstü azizim! Onlar sayesinde o rezil eğitiminin boşluklarını

dolduruyorum.” Gerçekten de masallardaki geçmiş onu çok ilgilendirmeye başlamıştı. Şair Yazıkof da şöyle sözeder nyanya’dan: “Derebeylerini anlatıp bizi nasıl eğlendirirdin..., nasıl olup da kaprislerinin yerine getirildiğini bir türlü anlamazdık, ama bizim alaylı gülüşlerimize aldırılmaz safça yorumlarına devam ederdin. Tatlı dilli gevezelikleriyle saatler akıp giderdi.” Bu tatlı anılar Yevgeni Onyegin’de, daha sonra da Puşkin’in tarihsel öykülerinde karşımıza çıkar.

Aleksandr’ın dadısıyla baş başa geçirdiği uzun gecelere başkalarının da katıldığı olurdu. İlk gelen konuk Puşçin olmuştu. Çarskoye Selo Lisesi’nin eski öğrencisi İmparatorluk Muhafız Alayı’ndaki parlak görevine veda edip yargıç olmaya karar vermişti. Ruslara doğruluktan ayrılmayan dürüst yargıçların da olabileceğini gösterecekti. 1824 Aralığında Petersburg’dan Moskova’ya giderken yolunu değiştirip arkadaşına bir sürpriz yapmak istedi. Bir sabah, üç atın çektiği arabasıyla Mihaylovskoye’ye girdi. Kızağın çingiraklarının sesiyle uyanan şairimiz önce pencereye sonra da konuğunu karşılamaya koştu. Koridorda karşılaşp kucaklaştılar iki arkadaş. Birinin üzerinde gecelik entarisi, ötekinin de kürk mantosu vardı. İlk şaşkınlık çığlıkları ve soru yağmuru biraz yatışınca biri havanın çok soğuk, öbürü de çok sıcak olduğunu fark edebildi. Arina’nın getirdiği semaverin başında uzun uzun hasret giderip sohbet ettikten sonra Puşkin dostuna evini gezdirdi. Aleksandr’ın odası ve bilardo salonunun ardından nakış atölyesini dolaşırken nakış işleyen kızların en güzelinin şairimize cilveli bakışlar fırlattığı geleceğin sorgu yargıcının gözünden kaçmadı tabii. Daha sonra yemeğe geçildi. Arina bütün maharetini göstererek mükellef bir sofraya hazırlamış Puşkin de üç şişe şampanya getirmişti. Siyaset ve edebiyat üzerine söyleşerek şişelerin ikisini boşalttıktan sonra sıra geldi Puşçin’in ikinci sürprizine. Griboyedof’un Zeki Olmanın Zararları adlı güldürüsünün metniydi bu. Hükümet oynanmasını ve basılmasını yasaklamıştı. Puşkin bu fırsatın üzerine atlayıp oyunu okumaya başladı. Yaptığı eleştiriler Puşçin’i hayretten hayrete düşürüyordu. Daha önce şair dostunun dehasına inanmış, ama sağduyusu tamamen gözünden kaçmıştı besbelli.

Üçüncü perdeye geldiklerinde Sainte-Montagne Manastırı Başrahibi Peder Jonas çıkageldi. Hani şu Puşkin’i denetlemekle görevli rahip. Gelişinin nedeni belki de casusluk değildi; bilemiyoruz. Ama bu

ziyaret ortalıkta buz gibi bir hava estirdi. Puşçin yargıç giysileriyle bir köşede sinmiş oturuyor, Puşkin ise oyunu gizlemeye çalışarak şaşkın şaşkın ortalıkta dönüyor çay ve rom ikram ediyordu davetsiz misafire. Rahip bir saat kadar oturduktan sonra ardında hafif sıkıntıyla karışık bir hüznü bırakarak gitti. Puşçin'in de gitme zamanı yaklaşmıştı. Arina son şampanya şişesini açıp bardakları doldururken iki dost sessizce onu seyrediyordu. Sonra geleneklere uyarak ayağa kalkıp şampanyalarını içtiler, kucaklaşıp kızığın hazır beklediği bahçeye çıktılar. Yakında Petersburg'da görüşmek üzere sözleştikten sonra Puşçin gecenin karanlığında kayboldu.

Bir daha hiç görüşemeyeceklerdi, Puşkin'in affedildiği sıralarda Puşkin, Aralık 1825 komplosunun diğer kurbanlarıyla birlikte Sibiryaya yolunu tutmuştu. 1827'de hapishanedeki arkadaşlarından birinin karısı kendisine üzerinde şu dizelerin yazılı olduğu bir kâğıt parçasını vermesini başardı:

Puşçin. vefalı dostum benim.
Sürgünde bir gün kadere şükrettim:
Bir kış sabahı. çın çın öten çanları
Sevimli kızığının, birden uyandırdığında
Karlara gömülmüş evimi.
Şimdi, yakarıyorum Tanrı'ya:
Bana verdiğin teselli gibi.
Bu dizeler acılarını dindirsin,
Aydınlatınsınlar hücreni sevgili dostum.
Işıklı anılarıyla lise günlerimizin

Yazın gelmesiyle birlikte Mihaylovskoye Milly'i aratmaz oldu. La-martine'in bahçesi, Puşkin'in, evin biraz ilerisinde kocaman bir parka sonra da bir ormana açılan bahçesinin yanında minik bir sebzelikten farksızdı. Terastan görünen manzarayı Yevgeni Onyegin'de şöyle betimler Puşkin:

Bir tepeye bakardı ıssız şato
Önünde rengârenk, ışıltılı çayırlar.
Altın tarlaları uzanırdı
Tek tük evler görünürdü
Sürüler otlardı uzaklarda
Biraz daha yakında
Orman perilerinin sığındığı
Terkedilmiş büyük bir bahçeden
Koyu gölgeler yayılırdı etrafa

Puşkin yapıtlarında iki gölü birleştiren ırmaktan, tepedeki üç çam ağacından, güneşin sızamadığı koruluklardan ve Sainte Montagne, yada manastır yapılmadan önceki adıyla Baştankara Dağı'ndan da söz eder.

Rusya'nın diğer bölgelerinden çok farklı olan bu çevre uzun gezintiler için biçilmiş kaftandı. Şair Yazıkof Puşkin'in "abanoz siyahı bir yarış atı"yla yaptığı gezintilerden söz eder. Oysa Puşkin'in bindiği tek at yaşlı bir beygirdi. Çoğu kez de yürümeyi yeğlerdi. Mihaylovs-köy'e hilerse onu işlemeli gömleği, kabarık pantolonu, peşinde iki büyük köpeğiyle bastonunu büyük bir ustalıklarla havada döndürüp yakalayarak kırlarda gezinirken anımsarlar. Bu şekilde tepedeki çamlara kadar yürür, yada göle gidip kürek çeker, okuduğu şiirlerle yabanördeklerini korkutup kaçırdı. Puşkin ava meraklı değildi, kuşkusuz bu nedenle Turgenyef ve Tolstoy'un sıklıkla sözünü ettikleri ormanların derinliklerine pek dalmaz yapıtlarında.

Yaz mevsiminde sosyete hayatı da canlanırdı. İşleri yüzünden yada eğlencesi bol olduğu için kışın kentte yaşayan soylular dört beş aylığına köye dönerlerdi. Eh, köy yerinde balığa çıkıp tavşan avlamaktan sıkılınca, hasadı da kaldırıktan sonra dedikodudan başka ne yapılır? Hayvanlar arabalara koşular, topluca komşulara gidilirdi. Yemekten sonra erkekler kâğıt oynar, hanımlar dedikoduda birbirleriyle yarışlardı.

Puşkin bu tür ziyaretlerden ve erkeklerin "buğday, saman, köpekler ve akrabalar"la ilgili bitmek tükenmek bilmeyen konuşmalarından hoşlanmazdı. Puşkin'in kahramanı Yevgeni Onyegin de komşulardan birinin arabasının yaklaştığını duyunca hemen evin arkasında atını

eyerletirdi. Komşuları da zaten Puşkin gibi bir sürgünle görüşerek onurlarını lekelemekten çekiniyorlardı. Üstelik Puşkin'in o sıralarda taşlama türünde bir roman yazdığı söyleniyordu, birden kendini romanda bulmaktan da korkuyordu çoğu! Puşkin'in sıklıkla görüştüğü tek komşu Trigorskoye şatosunun sahibi Praskovya Aleksandrovna Osipova'ydı.

Şatoya önce bir dere kıyısından yürüyüp çayırıları, sonra da ıhlamur ağaçlarının bulunduğu bir koruyu geçerek yarım saatte varıyordu. Asırlık ağaçların yükseldiği bahçeleriyle iki ev birbirine oldukça benziyordu, ama Trigorskoye daha alımlıydı, özellikle Puşkin'in gözünde! Ruslan ve Ludmila'da karikatürize olduğu gibi Praskovya Osipova da şatosunda sayısız yeğen ve torunla birlikte yaşıyordu. Bütün bu akrabaların içinde tek erkek vardı, o da Dorpa'da öğrenci olduğu için ancak tatillerde şatoya gelebiliyordu.

Başlangıçta genç komşuları şairin hoşuna gitmemişti. Kızkardeşine onlardan "dayanılmaz mahluklar" diye söz ediyordu mektubunda. Onu eve ilk alıştırın, ağırbaşlı konuşmalarıyla büyükanne oldu. Daha sonra öğrenci Pierre Voulf'u kendine yakın buldu. En sonunda da kızlarla kaynaştı. Yazın hemen her akşam yemekten sonra ıhlamur ağaçlarının arasından geçip komşularına giderdi. Bahçedeki bir düzlükte hep birlikte semaverin etrafında oturulup tatlı tatlı konuşulur, kitap okunurdu. Puşkin küçüklerin Fransızca ödevlerini düzeltir, büyüklerin hatıra defterlerini dizeler ve resimlerle donatır, bu sırada hepsine takılmaktan da geri kalmazdı. Bir gün Eupraksie Voulf'un kemeriyle kendininkini karşılaştırıp, kendisinin onbeş yaşındaki bir kızın beline, Eupraksie'ninse yirmibeş yaşındaki bir erkeğin beline sahip olduğunu gösterir, Eupraksie somurturken Anette gülmekten kırılır. Ertesi gün kızma sırası Anette'dedir.

Gece eve döndüklerinde Pierre, Dorpa Üniversitesi'nin spesiyalitesi olan olağanüstü bir punç hazırlamaya koyulur ve punç kristal kadehlerde sunulur. Bu sırada kızlardan biri o günlerde pek moda olan Freitzchutz'u piyanoda çalar. Eğer çok geç saatlere kadar oturulmuşsa Puşkin rahmetli büyükbabasının kitaplarından birini alıp bir köşeye kıvrılıverir, orada uyurdu. Bazen de Pierre'i Mihaylovskoye'ye götürür sabaha kadar içki içip, sohbet ederlerdi. Viazemski'nin korkuları, görüldüğü gibi yersizdi.

Konukların bu kır yaşamını canlandırdığı da olurdu. Bir keresinde Dölvig, Mihaylovskoye'ye çıkıp gelmiş, bir gün de Pierre Dorpa'dan arkadaşı Yazikof'u getirmişti. Yazikof bize Puşkin'le konuşmalarını, gezintilerini, gölde birlikte yüzdüklerini anlatırken heyecanı görül-meye değerdi. Düşünün bir, acemi bir şair için Puşkin'in ardından suya dalmak kadar büyük bir şeref olabilir mi? Ama en çok heyecan uyandıran konuk Madam Osipova'nın yeğeni ve Riga'da komutan olan General Kern'in eşi Anna Petrovna Kern olmuştu.

Puşkin Anna Petrovna'yla Petersburg'da tanıştığında henüz evli değildi. Sevinli oyunların oynandığı gecede "Rusların Lafonten"i Krilof, saatini kaybetmiş, geri alabilmek için fabl'lar okumak zorunda kalmıştı. Anna Petrovna da küçük bir skeçte başarıyla Kleopatra'yı canlandırmıştı. Puşkin kendisini kutlanmış, bu sırada genç kızın peşinden ayrılmayan bir akrabasını farkedip, "Sanırım sayın kuzeniniz de engerek yılanı rolünü oynayacaklar" diye eklemişti. Anna Petrovna bu saygısızlığa öfkelenip derhal Puşkin'in yanından ayrılmıştı. Madam Osipova'nın bahçesinde Puşkin Petersburglu dilberini karşısında bulduğunda ikisi de olayı anımsıyordu. Puşkin'in bu karşılaşma-dan duyduğu mutluluk, kısa sürede üne kavuşacak olan şu dizelerin yazılmasına neden oldu:

Sürgünde, "hayatımı" dediğim boşlukta
Günler geçip giderken
İnançsız, tutkusuz, aşksız,
Acısız ve şiirsiz

Birden hayata döndürdün beni.
Kutsal, aydınlık bir hayal gibi
Ansızın çıktın karşıma
Ey iffetli güzelliğin perisi

Yüreğimi atmaya başladı
Göğsümden fırlarcasına
Kavuştum seninle birlikte
Aşka, şiire ve gözyaşına

Anna Petrovna'nın anlattığına göre Puşkin kendisini Trigorssko-ye'de ziyarete geldiğinde bazen suskun, çoğunlukla neşeli oluyor. parkın eski talita sırasında otururlarken Çingeneler'den pasajlar okuyordu. Bir akşam Puşkin'e iade-i ziyarette bulunmak üzere Trigorssko-ye sakinleri toparlanıp kültüstür arabalara doluşarak Mihaylovssko-ye'ye gittiler. Şairimiz ev sahipliğinde kusur etmedi. ama Madam Osipova kendisine Anna Petrovna'ya bahçeyi gezdirmeyi önerdiğinde ders bitiminde özgürlüğüne kavuşan bir okul çocuğu gibi yerinden fırladı. Genç kadının kolundan tutup neredeyse koşarak bahçeye çıktı. Parkın iki yanı ağaçlıklı karanlık yollarında. ayakları yerde kalmış kütüklere takıldıkça sendeliyorlardı. Puşkin bir yandan coşkuyla Petersburg'daki tanışmalarından söz ederken. bir yandan da genç kadını. düşmemesi için kolundan tutuyordu. (Bu heyecanın arasında iki işi birden nasıl başarabildiğini bize sormayın. biz Anna Petrovna'nın anlattıklarını aynen aktarıyoruz.) Petersburg'daki gecede "Yanılmıyorsam üzerinizde bir de haç vardı" diyerek genç kızın tıpatıp Meryem Ana'ya benzediğini ileri sürüyordu.

Anna Petrovna'ya yazdığı mektuplardan günümüze kalmış olanlara bakılacak olursa Puşkin'in duygularının pek de "ilahi" olduğu söylenemez doğrusu. Mektuplar şakacı. samimi bir dille yazılmış. Anna Petrovna'nın haçı ise büsbütün unutulmuş. Öte yandan genç kadının "ıffetli güzellik" in bütün özelliklerini taşıdığını da söyleyemiyoruz.

Anna Petrovna. uzun kavgalar sonunda 1827'de kocasından boşandı. General Kern yaşlı. hastalıklı. üstelik kıskançtı. Bundan. şairle genç kadın arasındaki ilişkinin arkadaşlıktan daha ileri gittiği sonucu da çıkarılabilir. Herşey bir yana. Puşkin'in esin perisine bu olaylardan hiçbir zarar gelmedi. 1825-1826 yılları Puşkin'in en üretken olduğu dönemdir.

Arkadaşlarından istediği kitaplara bir göz atalım: Walter Scott. Kuran-ı Kerim. Sismondi. Mme. de Genlis. Schlegel'in Dramaturgi'si. Sainte-Hélène Anıları. La Martine'in Düşünceler'i. İncil'in çevirisi. Fouché'nin Anılar'ı ve böyle her türden yığınla yapıt. Öte yandan elinde kalem Dante. Aristó. Schiller. Goethe. Richardson. Shakespeare gibi birçok şair. romancı ve tarihçiyi Fransızcılarından okumaktadır. Bu sıralarda Yevgeni Onyegin'in dört bölümünü. birçok şiir ve en sevdiği yapıtı olan Boris Godunof'u yazmıştır.

Bu verimli sürgün döneminin biraz daha uzun sürmemesi yazık olmuştur bir bakıma. Ancak Puşkin'in bu kamda olduğunu hiç sanmıyoruz. Arkadaşları ve başarılı çalışması cezasını hafifletmeye yetmiyordu. Kendini kapana kısıtılmış gibi hissediyor. başkentten, siyaset ve edebiyattan uzakta olmaya dayanamıyordu. Kendisi köyde sıkıntudan patlarken Petersburg'da romantizm yeni çıgırlar açıyor "özgürlük ırmağının dev dalgaları Neva'yı aşyordu."¹ Herkes Ruslar'ı özgürlüğe kavuşturacak olan devrimin çok yakın olduğunu söylüyordu. Bütün bunların uzağında olmak işkence değil de neydi.

1825 Aralık'ının bir öğleden sonrasında bir komşu Trigorskoye'ye gelerek Çar Aleksandr'ın öldüğünü ve Petersburg'da karışıklıklar çıktığını haber verdi. Puşkin alelacele evine döndü ve ertesi sabah şafakla birlikte başkentin yolunu tuttu. Henüz iki kilometre yol gitmişti ki uğursuz bir haberci gibi yolun solundan bir tavşan çıkıp karşıdan karşıya geçti. bu arada kızak kayarak yüzseksen derecelik bir dönüş yaptı. Belki gece. kararları biraz sarsılmış. belki de zaten yetişemeyeceğini düşünmüştü. Üç gün sonra I. Nikola'nın Çar olduğu ve isyanın bastırıldığı haberi geldi. Ardından Rusya'nın dört bir yanında tutuklamalar başladı. Puşkin'in dostları. Rileyef. Pestel. Muravyef daha ilk günden zindana atılmışlardı. Çok geçmeden sıra Puşkin. Rayevski. Prens Volonski ve Kiukelbeker'e geldi. Puşkin'in çocukluk ve gençlik arkadaşlarından tek kurtulabilen Delvig oldu. o da polis tarafından epeyce hırpalanmıştı. Sürgündeki şairimiz. arkadaşlarına yardım edebilmek için yapıp tutuşuyor. kendisine evvelce yardım etmiş önemli görevlerdeki kişilerin aracılık etmesini sağlamaya çalışıyordu. Şairin not defterinden. Madam Rizniç'in ölümünden sonra yazdığı ağıtın hemen ardından 29 Temmuz 1826 tarihinde Rileyef. Pestel. Muravyef. Kakovski ve Bestujef'in ölümelerini haber aldığını öğreniyor. Mikyeviç'in şu dizelerini anımsıyoruz:

Neredesiniz dostlarım. kardeşlerim?
İşte canımdan çok sevdiğim
Rileyef. Çar'ın bir emriyle

Sallanıyor darağacında. Lanet olsun
Peygamberlerini taşıyan halklara

Bilerek yaşamını ortaya koyan kahramanların ölümünden çok Rus halkının yeniden zorbarların boyunduruğuna girmesi acı veriyordu şaire. Aşağıdaki satırlarda da görüldüğü gibi gelecekten umudu, hiçbir şeye inancı kalmamıştı. “Kaderi serbest bırakılmış dev bir maymun gibi görüyorum. Onu zincire kim vurabilir ki? Ne sen, ne ben, ne de başkası. Söylenecek hiçbir söz, yapılacak hiçbirşey kalmadı artık.”

Tam bu sıralarda dostları Puşkin’i kurtarabilmek için yeniden harekete geçmişlerdi. Çar’ın taç giyme töreninin yakın olması sürgündeki şair için kaçınılmaz bir fırsattı. Nitekim 1826 Kasım’ında Mihaylovskeye’ye Çar’ın bir habercisi geldi. Puşkin o sabah Madam Osipova’nın evindeydi. Derhal eve dönüp bir iki parça eşya alarak kendisini bekleyen kızağa bindi. “Büyüklerin yüreklerini yumuşatması” için kilisede Tanrı’ya dua etmekte olan nyansa’sını bile öpmeye zaman bulamamıştı.

Bu “kaçırma” Çar Nikola’nın gösteriş merakının bir örneğiydi. Çok geçmeden Puşkin bağışlanacağını anladı. Üç gün sonra sakinleşmiş ve tasasız vardı Moskova’ya. Güneşin ilk ışıklarında gördüğü.

Armaları alev alev parlayan
Geniş cepheli konakları,
Altın haçlı manastırları
Ve binlerce kuzgunuyla Tverskaya¹

oldu ve ayağının tozuyla Çar’ın huzuruna çıkarıldı.

- Günaydın Puşkin, çağrılmış olmaktan hoşnut musun? diye sordu Çar. Uygun bir cevap verdim. Çar uzun süre benimle sohbet ettikten sonra sordu:

- Puşkin, Petersburg’da olsaydın 14 Aralık olayına katılır mıydın?

1 Yevgeni Onyegin, Bölüm VII

- Hiç kuşkunuz olmasın efendim. Arkadaşlarımın hepsi hareketin içindeydi. ben katılmamazlık edemezdim. Sürgünde olmam beni kurtardı, Tanrı'ya şükürler olsun.

- Bugüne dek yeterince zııırlık ettin; umarım bundan sonra daha mantıklı davranırsın da aramız bir daha açılmaz. Seni bizzat ben denetleyeceğim.

İşte Puşkin özgürlüğüne kavuşmuştu. Ama bunun göreceli bir özgürlük olduğunu, kafesin azıcık genişletilmesinden başka bir anlama gelmediğini kısa sürede farkedecek sıklık Mihaylovskoye'yi özleyecekti.

Suların mırıltısı, ormanların kuytusı,
Kara gözlü bir sarışının
Kaçamak busesi
Hüzünlü günlerin neşe kaynağı
Birkaç kadeh şarap ve nefis yemekler
İyi huylu bir at.
Çok uzun olmayan kitaplar,
Gündüzleri yalnızlık, geceleri derin bir uyku.¹

Bu dizeleri yazdığı sıralarda aslında en çok özlediğı. aradığı. gençliğıydi. Sınırsız neşesi onu altı yıllık sürgün hayatı boyunca ayakta tutmuştu. Bu yaşama gücünü bir daha bulamayacaktı. 1827'de yazdığı şiirinde hem sürgüne, hem gençliğe veda eder şair:

Elveda, tasasız gençliğim,
Minnettarım neşeli günlerine,
Minnettarım hüzünlü günlerine,
Ey gençlik, bütün armağanlarına
Minnettarım...²

¹ Yevgenı Onyegın, Bolum VI

² Yevgenı Onyegın, Bolum VI

VI

GÜNEYDE GEÇEN YILLARIN ÜRÜNLERİ

Puşkin'in byronizm efsanesi: işin aslı.- Lirik şiirleri: Kafkasya Tutsağı. Bahçesaray Çeşmesi. Çingeneler.- Yeni akımlar, etkiler.- Puşkin'in katkıları, klasikle romantizmin birleşmesi. İlk gerçekçi çizgiler.

Kişinef ve Odesa'da bulunduğu sıralarda Puşkin, "uygarlığın gerisine düşmemek için"¹ çok kitap okudu. Okuduğu yazarların başında romantizmin öncüleri Shakespeare ve Byron geliyordu. Romantizmin ne olduğu konusunda pek de kesin bir bilgiye sahip değildi. Petersburg'daki dostlarının coşkulu fakat muğlak mektuplarından, romantizmin belirleyici niteliğinin Fransızların yapmacık ve özentî merakına karşı çıkmak olduğu kanısına varmıştı. Gniyediç'e yazdığı bir mektupta söze, yeni edebiyatın, özellikle yeni Rus edebiyatının kaba saba anlatımını övmekle başlar. Yeni akımın "klasik şiirin derebeylerine" karşı kazandığı zafere yürekten katıldığından söz eder. Arkadaşları, "benim alışkın olduğum yazı türü bu değil" demesine aldırmadan, inançları ve sürgündeki maceraları sayesinde Puşkin'in Rusya'nın beklediği romantizm öncüsü olacağı sonucunu çıkardılar bu mektuptan. Güney'den gönderdiği mektupları okur okumaz kendisini Mikyeviç'in deyişiyle "Byron güneş sistemine düşen kuyruklu yıldız" diye adlandırdılar.

Daha sonra, Saint-Julien Puşkin'in "Byron'un acılığı" ile tanımlandığını yazacaktır. Mérimée "Byron'un alışılmamışa hayranlığını, karamsar neşesini" bulur onda. Georges Brandes ise hep "Sturm und Drang"ı yazdığı dönemle yorumlar Puşkin'i. Oysa Puşkin'in yaşa-

1. Çaadıyef'e mektup.

mında bir "Byron tutkusunun yalnızca bir efsane olduğunu biliyoruz. Yapıtlarındaki yeri nedir Byron'un ve romantizmin?

Politik eğilimli dizeleri romantik etkinin en belirgin olabileceği dizelerdir. Oysa bunları okuduğumuzda romantiklerin Napolyon'a ve Riçgo'ya olan inançlarını paylaşmakla birlikte Puşkin'in Helenizm hayranlığından eser olmadığını görüyoruz. Ancak tek tek birkaç dizesi onu "Batı'nın yüce duygularına erişmemekle"¹ suçlanmaktan kurtarabilmiştir. André Chénier'nin Hançer'inden etkilenmiş ama romantiklerin sınırsız umutlarına kapılmamıştır.

Koyunlar özgürlüğü ne yapsın?
Ya kırpılır, ya öldürülür onlar.

Kendini ortaya koyduğu şiirleri de daha "Byron'ca" değildir. Bu yapıtlarında da aşktan, dostluktan, kaderin cilvelerinden kitabımızın yazıldığı 1800'lerin şairlerinin belirsiz ve soğuk anlatısıyla sözeder. Kendisini Kırım'a götüren gemide yazdığı ağıt bunların dışında tutulmalıdır. Tutku ve acıyı tanıdığı memlekete kendisini geri götürmemeleri için dalgalara yakarışı Viazemski'nin Puşkin'e bir mektubunda aktardığı² Byron dizelerini anımsatır. Ama hemen ardından Kırım'da yazdığı şiirlerle Chénier'ye yaklaşır. Nereid neredeyse bir çevirisidir Chénier'nin. Daha sonra yazdığı şiirlerin hiçbiri 1824'te yazdığı Denizde'ye kadar Byron etkisi taşımaz.

Elveda özgürlük simgesi!
Son kez gözlerimin önünde
Mavi dalgalarını sergiliyor.
Erişilmez güzelliğiyle ışıldıyorsun.

Bir dostun üzgün fısıltısı
Veda etme zamanı geldi biliyorum

1 V. Valiszewski, Rus Edebiyatı Tardü

2 1821 mektupları, Ustafeyev Arşivleri

kendisine. Herşey yolunda gibidir. ama bir gün Zanfira. Aleko'nun ciddiyetinden sıkılmış olacak ki. kendisine genç. neşeli. gerçek bir çingene bulur. Aleko Zanfira'yı babasına şikâyet etmeye kalkar. İhtiyar da ona Zanfira'nın annesinin kendisini nasıl aldattığını anlatarak genç aşıkların arasına girmemesini öğütler. Ama kentin değerlerinden sıyrılmış birinin bunu yapması mümkün müdür? Bir gece Aleko karısını sevgiliyle basar ve ikisini de vurur. Ertesi sabah Aleko'yu iki cesedin başında bulurlar. Yargılanır, ama çingeneler uygar insanlar kadar vahşi olmadıkları için kendisini aralarından koymakla yetinirler.

Puşkin'i Rusların Byron'u yapan bu şiiirlerdir. Çerçeve. Byron'ın şiiirlerinin hemen hemen aynıdır. Deniz korsanlarının yerini bozkır eşkıyaları almıştır. olaylar birbirlerine benzer. aynı doğu beğenisi ikisinde de görülür. Kerim Giray'ın haremi Don Juan'ın VI'ncı bölümünün bir özetidir sanki. Her iki şair de aynı kahramanlara aynı acıklı olayları yaşatır. Byron gibi Puşkin'in de kadın kahramanları gaddar. aşağılayıcı aşıkların kurbanıdır. Lara gibi Kafkasya tutsağı da sevgilisine çektiirdiği acılara karşı ilgisizdir. Monfred gibi Aleko da insanca ortamlarda tedirgindir: hem kendisine. hem başkalarına yük olur. Bu benzerlikler Puşkin'in bu dönemde yazılmış şiiirlerinde tıpatıp Byron'ı bulmalarına ve giderek bu özelliğı şairin tüm yapıtlarına mal etmelerine neden oldu.

Oysa gerçekte bu üç şiiir Puşkin'in başyapıtları arasında yer almazlar. Şairin kendisi de fazla değeri vermez onlara. Kafkasya Tutsağı yayımlandıktan bir yıl sonra Puşkin bu yapıtında ne kahraman. ne plan. ne de çevre anlayışı olmadığını söyleyecektir. Aynı şekilde 1821'de. savaşın göbeğinde atının üzerinde. kılıcı elinde Marya'nın anısına gözyaşı döken Kerim Giray'ı bir kalemle silecek ve bu yapıtın birkaç tasvirle şiiiri yaratan koşullar dışında hiçbir değeri olmadığını belirtecektir. Çingeneler konusunda bu denli acımasız değildir. ama 1825'te yayımlanan bir yazısında Byron türü kahramanlar yaratmak konusunda başarısız olduğunu açıklar. Aleko da bunlardan biridir. Aynı yıl. Viazemski'ye. uzun süre önce Byron'un etkisinden kurtulduğunu yazar.

Yukarıda sözünü ettiğimiz etkiler gerçekten Byron'ın etkileri midir? Kafkasya tutsağı. kendinden önce Chateaubriand'ın Renc'sinin

yaptıklarından pek de değişik birşey yapmaz. René'nin Amerika'ya gittiği gibi Kafkasya'ya yeni bir hayat aramaya gider. Bulduğu yeni hayat Noçezlerininkinin benzeridir. René'nin Céluta'ya çektiirdiği acıları o da Çerkez dilberine çektirir. Byron'm kahramanları gibi karşılaştığı güçlüklerle göğüs gereceği yerde René gibi ağlar. Gerçekte Puşkin "hayata ve mutluluklarına olan ilgisizliği, günümüz gençliğinin tipik özelliği olan ruhsuzluğunu ve zamansız yaşlanmasını" çizmek istemiştir. Chateaubriand'ın da René'yle anlatmak istediği budur.

Üstelik söz konusu şiirlerde ilginç olan Puşkin'in anımsadıkları değil hayal gücüyle yarattığı kısımlardır. Kafkasya Tutsağı'nda Puşkin'in izlenimleri fazla yer tutmaz, zaten yolculuğu buna izin verecek kadar uzun olmuştur. Lermontof'la karşılaştırıldığında Puşkin'in Kafkasya'yı anlatan dizeleri oldukça sönük kalır:

Tepelerin ortasında yükselir iki başlı dev.
Buzdan tacı altında her zaman göz alıcı.
Muhteşem, devasa Elbruz,
Mavi göğün ortasındaki beyazlık

Bahçesaray Çeşmesi biraz daha zengindir malzeme bakımından. Şair gezip gördüğü yerleri anlatır bu şiirinde. Şiirde anlatılan destanı da "Gözyaşı Çeşmesi"nin başında Marya Rayevskaya'dan dinlemiştir. İlk duyduğunda fazla ilgisini çekmeyen öyküyü "büyük sihirbaz zaman" bambaşka biçime sokmuştur. Şairin dediğine göre okur için değil, kendisi için destanı değiştirmiş. Marya'nın "sevimli, doğal anlatımını dizelerin yasasına" uydurmuştur. İlk izleniminden geriye kalan, bir, Sadi'den alınan şu sözlerde: "Benim gibi birçok kişi bu çeşmeyi ziyaret etti. Kimi uzaklarda şimdi, kimi de öldü." hissedilen hüznün, bir de zamanın ve uzaklığı arıttığı bir hayalin büyüüdür. Mik-yeviç'in Kırım Soneleri'ndeki küme küme mücevherlerle, Musset'nin Namouna'da alaya aldığı ufkun kırmızılığındaki minarelerle uğraşmaz. Puşkin'in amacı bir anıyı canlandırmaktır.

Bahçesaray'ı gezdim
Kimselerin anımsamadığı.
Sessiz koridorlarını, salonlarını

Halkının baş belası gaddar
Hükümdarın şölenler verdiği
Korkunç savaşlardan dönüp
Zevk ve sefaya boğulduğu.
Bu boş odalarda, bahçelerde
Şehvet ölmemiş henüz.
Sular fışkırıyor, kan kırmızısı
Güller açıyor, sarmaşıklarla iç içe,
Duvarlarda altınlar parlıyor hâlâ
Ardında cariyelerin baharda
Amber tespihlerini çekip iç geçirdikleri
Çürümüş parmaklıkları gördüm.
Hanların mezarlarını gezdim,
Mermerden sarıklı mezar taşlarından
Kaderin sırlarını dinledim.
Nerede şimdi Hanlar, haremeleri nerede?
Herşey solgun ve dilsiz
Herşey suskun ama kalbim
Dolu başka düşlerle

.....
Sarayın tatlı loşluğunda
Bir genç kız beni gezdirmekte...

Ama güneş batmaktadır ve ziyaretçiler saraydan ayrılıp kente dö-
nerler.

Akşam olur; karanlık çöker
Uçsuz bucaksız ovalara
Uzakta defne ağaçlarından
Bülbülün sesi gelir
Bulutsuz gökyüzünde
Yıldızların arasına katılır ay
Kırları, tepeleri, ormanları
Kaplar baygın aydınlığıyla.
Beyaz tüllere bürünmüş kadınlar
Süzülerek daracık

Loş sokaklardan
Birbirlerine giderler,
Geceyi geçirmeye.

Biyelinski'ye göre Rus şiirinin başyapıtı olan bu dizeler Bahçesaray Çeşmesi'ndeki tek tasvirdir neredeyse. Ama şair duygusallığa kapılıp son anda bir daha seslenmiştir biraz aceleyle gezdiği bu yerlere.

Sizi bir daha görebilecek miyim,
Sevgili Salgir kıyıları?
Gizemli anılarla dolu yamaçlarınızda
Dolaşacak mıyım bir daha?
Azak denizinin dalgaları
Büyüleyecek mi yine beni?
Ey güzellik ve sevinç ülkesi,
Hayat dolu ormanların,
Bağlarının amberiyle yakutu,
Vadilerinin huzurlu gölgesi,
Derelerin, servilerinin serinliği
Aklını başından alır insanın
Bir şafak vakti atının üzerinde,
Tepelere yakın ırmağın kıyısında
Ayıdağı kayalıklarıyla fısıldaşan
Denizi duyup seninle karşılaşınca.

Hakkında yaratılan efsanelere bakılacak olursa Çingeler Puşkin'in yaşadığı bir serüvendir. Gerçekte, Çingeler'in kahramanlarında Puşkin'e pek rastlanmaz. Aleko sıradan bir Byron kahramanı, yaşlı çeri başı XVIII. yy.ın klasik tiplerinden biridir. Özgün diyebileceğimiz bir Zanfira vardır aralarında. Zanfira pek onur verici olmasa da, Méri-mée'nin Carmen'ine, Jean Richepin'in "ayının kızı" Myarka'sına benzetilmiştir. Oysa Bohemya kraliçesi Myarka kırlangıç gibi uçucu. ırmak gibi akıcı, bulut gibi geçicidir. Puşkin'in göçebelerin sonsuz hareketliliğinde yücelttiği yan bu kadar hafife alınabilecek birşey değildir.

Göklerin özgür kuşu
Kaygı, üzüntü nedir bilmez.
İhtiyatlı davranıp
Sağlam bir yuva kurmaz.
Gece bir dala konup uyur,
Gün doğar doğmaz uyup
Yukarıdan gelen çağrıya
Başlar sabah şarkısına.
Neşeli bahardan sonra.
Yakıcı yaz gelip geçer,
Sis ve yağmurlu hava
Güzün bittiğini söyler.
İnsan üzgündür, acı çeker
Uzak ülkelerdeki kuşsa
Mavi denizlerin ötesinde
Uçar bahara kadar.

Fransız şairinin "Turan sarhoşluğu" bu dizelerde yoktur, ama Zan-
fıra'nın türküsünde mevcuttur. Nasıl da öfkeyle meydan okur Ale-
ko'ya!

Yaşlı kocam. aksi kocam.
Hançerle beni. yak beni!
Güçlüyümü korkmuyorum
Ne hançerden. ne de ateşten!

Senden nefret ediyorum.
İğreniyorum senden.
Sevdiğim bir başkası var.
Aşkından ölüyorum.

Hançerle beni. yak beni.
Yine tek söz söylemem.
Yaşlı kocam. aksi kocam.
Söylemem sevgilimin ismini!

Bahardan daha yumuşak
Yazdan daha ateşlidir o.
Güçlüdür, kuvvetlidir.
Deli gibi sever beni.

Gecenin sessizliğinde
Şefkatle sarılırim sevgilime
Senin ak düşmüş saçlarına
Kahkahayla güleriz.

Bu nefret patlaması ne denli aşırı olursa olsun. Puşkin kendi deyi-
miyle "Avrupalı bakışını ve zevkini" yani klasik ölçüleri korumaya
çalışır çoğunlukla. Bir yandan da gerçekçiliğin sınırları içinde kal-
maya uğraşır. Biyelinski'ye göre Rus gerçekçiliğinin ilk örneği Çin-
geneler'de gidiş hazırlıklarının anlatıldığı dizeleridir.

Tek bir çadır kalmadı görünürde.
Herkes gitmeye hazır.
Birden yer gök sarsılır. işte:
Sürü bozkırı kaplamıştır.
Karı. koca. abla. kardeş.
Genç. yaşlı bir araya gelerek.
Eşeklerin taşıdığı küfelerde
Bağrışıp oynar çocuklar.
Dinleyin haykırıışları. şarkıları.
Ayının homurtusunu. sinirlenip
Zincirini şakırdatışını.
Havlamaları ve çığlıkları.
Dingilin gıcirtısını. hıştırtısını yem torbasının.
Şu rengârenk paçavralara.
Çıplak çocuklara. ihtiyarlara bakın..

Ruslan ve Ludmila'nın ressamı şimdi böyle tablolar çizmektedir.
Hayranlıkla karşılanan bu tabloların anlaşılıp anlaşılmadığı konusun-
da birşey söyleyemiyoruz. Klasikler beklenmedik ayrıntıları bir türlü
kabul edemezler. romantikler bu ayrıntıları göklere çıkartıp. olaylar

zinciri ve kişilik yaratmadaki zayıflığı bir kenara atmaktadırlar. Okurlar içinse önemli olan dizelerin güzelliğinin dışında, konuların ve çevrenin yeni oluşudur. Moskovalılar ve Petersburglular için Besarabya, Kırım ve Kafkasya gizemli ülkelerdir. Bu ülkelerden onlara seslenen de bir sürgün olunca şiirlerin büyüğü iyice artar. Viazemski'nin dizeleri okuma yazması olan her Rus'un ağızındadır:

Dizelerini tekrarlayarak tutuyoruz bu sürgünün yasını
Arkadaşları yitirdi onu ama, evren bir yıldız kazandı.

VII

MİHAYLOVSKOYE YILLARININ ÜRÜNÜ

Boris Godunof

Puşkin'in tiyatro yazarlığı. Bir konu arayışı: "ayaklanma dönemi". - Boris Godunof. Olaylar zinciri. Başka kişiler, Boris, Dimitri, Marina. - "Kostüm trajedisi". Yığınlar, yabancılar ve Ruslar, Peder Pimen - Oyuncunun başarısızlığı ve gerçek değeri.

Puşkin Mihaylovskoye'de Yevgeni Onyegin'e devam etti: Kont Nulin'in yanı sıra sayısız uçarı şiir yazdı. Bu yılların en önemli yapıtı romantiklere ve Shakespeare'e olan coşkulu beğenisini ve çağının diğer şairlerinde de gördüğümüz tarih merakını sergileyen tiyatro oyunudur. Henüz Kişinef'teyken buna benzer bir girişimi olmuştu ama Rusya'nın tarih öncesinde kaybolup gitmiş Novgorod'lu Vadim, Puşkin'in açık seçik düşünce yapısına uymayan belirsiz bir kahramandı. "Ayaklanma dönemi"ni anlatan Karamizin tarihini okuduktan sonra Vadim'i hiç tereddüt etmeden bir kenara attı.

Rusya'nın bu döneminin olaylarını kısaca özetleyelim: Tahtta Korkunç İvan'ın oğlu Feodor vardır. Oğlu Çareviç Dimitri. Boyar Boris Godunof'un kışkırtmasıyla öldürülür. Böylece Feodor'dan sondaki çar Boris Godunof olur. Bir süre sonra ortaya, ölümden mucizeyle kurtulan Çareviç olduğunu ileri süren biri çıkar. Bu belki de Rahip Otrepyev'tir. Yalancı Çareviç ve çeteleri Moskova ordularını geriletirler. Boris'in ani ölümü ve oğlu Feodor'un boyarlarca boğdurulması sonucu Dimitri tahta geçer. Fakat Polonyalı Marina ile evlendiğinin ertesi günü Vasili Şuiski'nin adamları tarafından öldürülür. Yeni çar Vasili hem Polonyalılar, hem de yeni Dimitriler'le mücadelelerden yenik çıkıp çarlıktan vazgeçer. Boyarlar Polonya kralının oğlu Vladislav'a başvurup kendisini Rusya'nın başına geçirmek isterler. Mosko-

va, tarihi düşmanı Polonya'nın boyunduruğu altına girmek üzereyken yeni bir isyan çıkar. Vladislav'la yabancılar ülkeden kovulur ve Milail Romanof tahta geçer.

Güller Savaşı bile böyle peşpeşe trajik olaylara sahne olmamıştır. Dekor da mükemmeldir, o zamanın Rusya'sını bir düşünün: Ormanlar, bozkırlar, büyücek birer köye benzeyen kentler ve başkent, görkemli ve barbar Kremlin! Kişiler de bir o kadar renklidir: Kibirli aşağılık boyarlar, patrik, keşişler, dört bir yandan gelen dalavreciler, Kazak orduları! Üstüne üstlük o sırada Boris'in rakibinin kim olduğu ve Dimitri'yi öldürten kişinin Boris olup olmadığı kesinlikle bilinmiyordu. Bu durumda Boris ister iftiraya kurban gitmiş bir zavallı, ister bir ip kaçkını gibi gösterilebilirdi. Rakibini ise Tanrı da göndermiş olabilirdi, kim olduğu bilinmiyen entrikacılar da.

Ruslarda trajedi türü o sıralarda pek yaygın olmadığı için konuyla ilgili tek yapıt Sumarokof'un 1757'de yazdığı Yalancı Dimitri idi. Avrupalılar ise Rusya'yı iyi tanımadıklarından 1800'lere kadar konuyla ilgili hiçbir oyun yazmadılar. Schiller, Demetrius'unu 1804'te yazmaya başladı ama hiçbir zaman tamamlayamadı. Kısacası Puşkin'in yapıtı sıralamada üçüncü sırayı alıyordu, daha sonra da sayısız yapıt katıldı bu diziye. Bunların arasında Puşkin'in gerçek yeri nedir?

Aradığı konuyu bulduğunda Puşkin'in romantik dramla tanışıklığı Shakespeare'den öteye gitmiyordu. Bu yüzden oyununu Güller Savaşı gibi bir üçleme üzerine kurmayı düşünüyordu. Boris Godunof, Yalancı Dimitri ve Şuiski yada İktidar Boşluğu bölümlerinden oluşacak oyunun akışını tarihsel olaylar belirleyecekti. Ama bu tür yapıtlarda olaylar tarih sırasını izlemek zorundadır ve gerçek ayrıntılarla yüklüdür. Bu ayrıntılar genellikle gereksizdir ve sonunda hem bölümlerin, hem de oyunun bütünlüğünü zedelerler. Puşkin'in sanatı da Boris Godunof'u bu pürüzlerden arıtamadı.

Oyun, tahtı zorla ele geçiren Boris'in taç giyme töreniyle başlar, piş-manlıklarıyla sürer, ölümü, karısının ve çocuğunun da öldürülmesiyle biter. Bir de bunun yanısıra gelişen bir olaylar zinciri daha vardır. Şair, Mucizeler Manastırı'nda Çareviç olduğunu ileri süren Greguar Otrepyef'in hücreğine götürür bizi. Greguar'la birlikte Boris'in adamlarından kaçışını, Polonya kralına sağınısını, birtakım serüven meraklılarını ayartışını, Cizvitler'in kendisine inanışlarını

aşağılayışlarını izler, saray erkânından Mniçek ve kralın kızı Marina'yla tanışırız. Kremlin'den manastıra, Litvanya'da bir handan Krakovi'ye oradan da yine Kremlin'den geçerek orduya atlarız. Görüntüler o kadar sık değişir ki oyunun metne sadık kalınarak sahneye konması neredeyse olanaksızdır. Boris'in cezalandırılışını adım adım anlatan oyun kuşkusuz bir bütünlüğe sahiptir ama olaylar ve kişiler öylesine çoktur ki ana tema gözden kaçır.

Oyunun başkişisi Boris'ten halk nefret eder. Ülkede kıtlık mı var, sorumlusu Boris'tir. Kızının nişanlısı birden ölür, mutlaka Boris zehirlemiştir. Çar Feodor'la öz kardeşi Çariçe İren'in ölümünden de Boris sorumlu değil midir sanki? Vicedanı temiz olsa aldırmayacaktır bu söylentilere, ama tam ondört yıldır küçük Dimitri'nin gölgesi kendisine rahat vermemiştir. Sınırdaki yeni bir Dimitri'nin peydahlandığını duyduğunda, tıpkı Athalie gibi "Ölümler yirmi yıl sonra mezarlarından çıkar mı?" diyecektir. Ama Macbeth gibi o da görünmeyen ellerin kendisini kısıvrak bağladığını hissedecektir. Biyelinski'nin gözünde Boris'in bu korkuları oyunun değerini azaltır. Oysa Athalie aynı durumda soylu davranışlarıyla kendini temize çıkarmayı başarmıştır. Biyelinski haklı olabilir tabii. Puşkin'in yıllar önce rafa kaldırdığı "Marki Racine"nin kahramanına karşı daha cömert olduğu doğrudur. Ne var ki Karamzin Puşkin'e İncil'in Racine'e sunduğu malzemeyi sunmamıştır. Athalie'nin, "Yahudilerin gaddar Tanrı'sı" ile bir kan davası vardır. Eşit koşullarda dövüşmektedirler, vicedanı rahattır. Evet, gelecekte korkar, ama ancak aynı kabusu üç kez üstüste gördükten sonra. Boris ise çarlığa yükselmek için bir cinayet işlemiştir. Sonra da günahını bağışlatmak amacıyla Rusya'nın topraklarını genişletmek, ülkesini uygarlaştırmak istemiştir. Eski haydut "aydın bir despot" olmuştur. Neredeyse büyük bir çar, hatta mert bir adam denebilir kendisine. Kuşkusuz Athalie'nin yanında pek sönük kalır, ama Boris daha inandırıcıdır; bu yüzden de kaçınılmaz cezasına çarptığında acırız kendisine.

Şimdi caniyi çocuklarının yanında izleyelim. Nişanlısının yasını tutan sarışın Zenya'sını teselli ettikten sonra oğlu Feodor'la konuşmaktadır:

- O önündeki resim nedir?

- Rusya'nın, krallığımızın haritası, bir uçtan bir uca. Bak şurası Moskova, bu Novgorod, Astarhan da burada. İşte deniz, işte Perm ormanları, şu gördüğün de Sibirya.

- Ya bu yılan gibi kıvrılan çizgi neyi gösterir?

- O mu? Volga.

- Akıl almaz birşey bu. Nasıl da bulutların üstünden bir bakışta görünüyor bütün bu krallık, sınırları, kentleri, ırmakları! Devam et oğlum okumaya...

Bu sahnede asıl öğrenci Feodor değil. Boris'tir. Ölüm döşeğinde oğluna son öğütlerini verirken hoca rolünde izleriz Boris'i. Bir gün öncesinin öfkesini bir yana bırakıp, sükûnet içinde oğluna hangi bo-yarların sözüne uyacağını, hangi generale güvenebileceğini, hangi ku-ralları hiç aklından çıkarmaması gerektiğini bir bir sayar. Bu sahne hem Athalie'yi, hem de Shakespeare'in IV. Henri'sini anımsatır. Boris'de IV. Henri gibi söze, tahtı nasıl ele geçirdiğini anlatmakla baş-lar. İkisi de gelecekte kuşkuludur. IV. Henri, tehlikeleri atlatmanın tek yolunun soylularla asileri savaşa sürüklemek olduğuna inanır. Tanrı'nın gazabından daha çok korkan Boris ise Feodor'a erdemi ve iyiliği öğütler. Kendisi hainleri bastırmak için acımasız olmak zo-runda kalmıştır ama genç çar merhametli Kiliseye ve kurallarına saygılı, nefesine de hâkim olmalıdır!

Sevgili oğlum, senin yaşında,

Kadınların güzelliği insanın kanım kaynatır.

Kutsal namusunu, soylu temizliğini koru.

Genç yaşta şehvet bataklığına saplananlar

Karanlık ve gaddar adamlar olurlar...

İşte şimdi de IV. Henri Joad kılığındadır. Gerçi Joad'ın Joas'a söyledikleri farklıdır ama o da sözü aynı yere getirir ve bir kralın adaletli ve iyiliksever olması gerektiğini savunur: "Tanrı fakirlerle sizin hakeminiz olacaktır."

Joad'a benzetmekle Boris'i biraz idealize etmiş olur Puşkin; ama tarihçiler Boris'i o kadar az tanıtmışlardır ki bize, şair onunla istediği gibi oynayabilmiştir. Aynı durum Dimitri için söz konusu değildir. Avrupalılar Dimitri'yi yakından izleyebilmişlerdir çünkü. Dimitri'nin

yürekli olduğunu biliyoruz. kendisini avlanırken görenler bir ayağa saldırarak mızrağıyla öldürdüğünü anlatıyorlar. Kendisine karşı bir komplo düzenleyen Vasili Şuiski'yi bağışlaması cömertliğini, iyi yürekliliğini gösteriyor. Ne yazık ki Şuiski ikinci bir komplo düzenleyecek ve bu kez başarılı olacaktır. Dimitri, Ruslar'ı ve kendisini uygarlaştırmak konusunda Boris'ten de daha heveslidir, zaten kendinden önceki çarlardan daha geniş olan bilgi dağarcığını da genişletmek arzusundadır. Bütün bu meziyetlerini göz önünde tutarsak, kahramanlarına karşı her zaman bir zaafı olan Puşkin'in bu sevinli serüvenciye böylesine tutulması şaşırtıcı değildir. Puşkin Dimitri'yi çağdaşlarının en ünlüleriyle hatta IV. Henri'yle bile karşılaştıracak kadar ileriye götürür işi. "Dimitri de onun gibi gözü pek, cömert ve esprilidir: dine pek aldırmaz. Her ikisi de devletin yararı gereği imanlarından dönerler. İkisi de ütöpik projelere dalarlar. Sürekli olarak entrikalara maruz kalırlar..." Oysa tarihçiler bu Moskovalı IV. Henri'nin Kremlin'e geldiğinde ilk işinin Boris'in kızı Zenya'nın ırzına geçmek olduğunu yazıyorlar. Puşkin, bu konuda kendisini hararetle savunmuştur: "Bu korkunç iftira kanıtlanmamıştır. Ben bu iftirayı reddetmeyi kendime kutsal bir görev sayıyorum."

Dimitri'nin tahtı zorbalıkla ele geçirdiği bir gerçektir ama, Puşkin Schiller gibi kahramanının iyi niyetli olduğunu ileri sürerek onu savunmaya kalkmaz. Bir boyarın oğlu olduğunu ve manastıra kapatılınca kaçınılmaz olarak serüvenci düşler kurduğunu söylemekle yetinir. Dimitri, Boris'i cezalandırmak üzere Tanrı'nın kendisini görevlendirdiği inancındadır. Greguar Otrepyef, batılı anlamda bir zorba değil, bir ölünün yeniden doğuşuna varlığını adanmış bir samozvanetz'tir. Tanrı'nın çarın soyunun tükenmesine izin vermeyeceği. Çareviç Dimitri'nin geri geleceği yada yeniden doğacağı saplantısı bütün Rusya'da yayılmıştır. Samozvanetz de halkın, yani Tanrı'nın buyruğuna boyun eğen sonunda.

Bu psikolojik açıklamalar bir tiyatro oyunu için biraz fazla karmaşıktır. Puşkin oyunda uzun uzadıya bu açıklamalara girişmeyip yalnızca bir ipucu vermekle yetinmeyi bilmiştir. Çömez Grişka'nın Peder Pimen'le paylaştığı hücredeyiz. Greguar uyumakta, Peter Pimen bir lambanın solgun ışığında manastır tutanaklarına çarların icraatını kaydetmektedir. Gelecek kuşaklar kimini överken, kiminin de günah-

larını bağışlaması için Tanrı'ya yakarabilsinler diye. Pimen Korkunç İvan'ın suçlarını sıralayadursun, Greguar gördüğü tuhaf düşün etkisinde uyanır ve Peder'den yardım diler. Kremlin'in kulelerinin birinden, kendisine gülüp alay eden bir kalabalığın ortasına kafaüstü düştüğünü görmüştür. Peder Pimen üzülmemesini söyler kendisine: "Yaşının gereğidir oğlum, kanın kaynıyor. Ben de Polonyalılarla İsveçlilere karşı..." Ve anılarını anlatmaya koyulur, savaş anılarını, Uğlic kentinde bir sabah gördüklerini, Greguar heyecandan yüreği atarak Dimitri'nin öldürülüşünü dinler, "Ne kadar zaman geçti üze-rinden?" diye sorar. Pimen hesaplar ve cevap verir, "Öldürülmeseydi Dimitri tam senin yaşında olacaktı."

Bunu izleyen sahneyi Puşkin sonradan kaldırmıştır. Bu sahnede bir keşiş, Otrepyef'e Çareviç olduğunu iddia ederse başarıya ulaşacağı kehanetinde bulunur. Ama sakalının ve keşiş giysilerinin ardında Macbeth'in cadısı biraz fazla belirgindir. Bu yüzden Puşkin ilk ipucu verdikten sonra Greguar'ın Dimitri kılığında ortaya çıkışına kadar olan kısmı atmayı yeğlemiştir.

Greguar'ın sınırdan geçişi, Krakovi'ye girişi ve kendisini bekleyen Marina'sının bulunduğu Sambor şatosuna Çareviç olarak kabul edilişi kısa sahnelerle anlatılır. Puşkin, aşksız bir oyun yazmak istediği için bu son sahneden vazgeçmeyi düşünmüştü. Ama "gerçek"ten, üstelik bu denli teatral gerçeklerden nasıl vazgeçebilirdi. Zaten sıradan bir aşk da değildi bu. Arkadaşı Rayevski'ye bakın ne yazıyor bu konuda: "Marina çok garip bir kadın. Hayatta tek tutkusu yükselmek hırısı. İktidar düşünce ulaşabilmek için, yapmayacağı şey, girmeyeceği ilişki yok. Bir bakıyorsunuz bir Yahudinin tiksiniç yatağını, bir bakıyorsunuz bir Kazağın çadırını paylaşıyor. Kendisine en ufak bir umut verebilecek herkese teslim etmeye hazır kendini. Savaşa, sefalete, ahlaka meydan okuyor. Marina'nın bu özellikleri Schiller'in gözünden kaçmamıştı. Schiller'in Marina'sı ateşli bir politikacı, Dimitri'sini, hatta vatandaşlarını her an yoketmeye hazır bir II. Katerina adaydır." Puşkin bu derece ileriye gitmemiştir. Puşkin'in Marina'sı lükse ve iktidara meraklı, soğukkanlı, cilveli bir kızdır. İktidar hırısı ancak Boris Godunof'u izleyen oyunda çığırnlık boyutuna ulaşacaktır.

Marina ile Dimitri arasında geçen tek önemli sahne Sambor şatosunun bahçesinde geçen çeşme başı sahnesidir. Dimitri Marina'yı

mermer havuzun kenarında aşktan (bir de sanırız korkudan) yüreği çarparak beklemektedir. Bu gururlu güzele neler söyleyecektir? Önceden düşünmüş, güzel sözler hazırlamıştır kafasında, ama kızı görür görmez hepsini unuttur. Tam ayaklarına kapanacakken Marina engel olur kendisine. Herşeyden önce gizlerini, umutlarını öğrenmek ister. Rus Çarı'nın gözdesi değil, sözü geçen bir danışman olma niyeti. Dimitri'nin yapmak istedikleri nelerdir? Godunof önlemler almaya baş-lamışken niçin hâlâ Polonya'dadır? Dimitri'nin o sırada ne Godunof'a ne de tahta aldır-dığı yoktur. Birbirlerini sevdiklerine göre bir izba onlara yeter de artar. Ama Marina, Kremlin'den, hak-larından ve soylu kanından öylesine uzun boylu sözeder ki, sonunda dayanamayıp patlar Dimitri: "Yetişir artık! Aşkını bir ölüyle pay-laşmak istemiyorum! Bu yalan fazla uzun sürdü! Gerçekleri öğrenmek istiyordun, değil mi, iyi dinle beni: Dimitri'n yıllar önce öldü, hiçbir zaman da dirilmeyecek! Ben de basit bir keşişten başka biri değilim, anladın mı?"

İkisi de yıldırım-la vurulmuşa dönmüştür. Marina aldatılmış olma-nın utancı içindedir. Dimitri, sırrını açıklamanın şaşkınlığıyla kala-kalmıştır. Hemen ardından kızın ayaklarına kapanır, bağışlanmak için aşkını ileri sürer, bir daha kendini ele vermeyeceğine dair yeminler eder. Önceki sahnelerin şövalyesi değildir artık, bir Polonyalı'nın ayaklarının dibinde sürünen Greguar Otrepyef'tir, Grişka'dır. O alçal-dıkça Marina daha çok aşağılar kendisini. Hakaretler art arda kamçı gibi inerken, birden doğrulur ve Dimitri oluverir yeniden: "Korkunç İvan'ın ruhu beni evlat edindi, mezarından Dimitri adını verdi bana. Halkı ayaklandırıp Boris'i bana teslim etti. Gerçek Çareviç benim. Kendini beğenmiş bir Polonyalı'nın ayaklarına kapanmaya katlana-mam ben! Seni terk ediyorum. Kanlı savaş oyunları, beni bekleyen yüksek mevki, aşk acılarını unutturur bir gün. Bu utanç verici tut-kunun ateşi söndüğünde senden nefret edeceğim! Elveda..."

Marina, sırrını herkese açıklamakla tehdit ettiğinde, Dimitri'nin kılı kıpırdamaz. Çareviç'in sözüne mi inanacaktır herkes, onun ki-ne mi? Polonya'da kimse doğruluk peşinde değildir.

- Çok konuşursan ağzını kapatmasını biliriz, bunu iyice aklına sok. Elveda...

- Çareviç, dur gitme! Sonunda karşımda bir çocuk değil, bir erkek olabildin! Sözlerinle bağışlattın kendini. Biraz önceki şaşkınlığını unutuyorum, karşımda Dimitri var yine.

Burada vedalaşırlar, Dimitri Moskova'dan bir elçi göndererek Çariçe'sini aldıracaktır. Böylece klasik sona bağlanır sahne.

Bu sahnenin gerçeğe uygunluğu tartışılabilir elbette. Gerçek Dimitri, tahttan indirilip her tarafı yara bere içinde Kremlin'in bahçesinde isyancıların mızrak darbesi altında son nefesini verirken hâlâ Korkunç İvan'ın oğlu olduğunu iddia ediyordu. Böyle bir adamın sırrını bir kadına açıklayacağı pek düşünülemez. Puşkin, "sevimli şaşkın"ının uça-rılığını biraz abartmış. Bazı dizelerde Shakespeare ve Racine'den çok Puşkin'in unuttuğunu sandığı pek de değerli olmayan Fransız şairle-rini görür gibi oluruz.

İkinci derecedeki kişiler de Fransız oyunlarının karakterlerini andırır. Patrik Job, jurnalci Senyon Godunof, Boris'in lanetli ruhu inandırıcılıktan uzaktırlar. Gariban Basmanof ve saf yürekli Vorotinski ise tek boyutlu kalmışlardır. Gavril Puşkin daha gerçeğe uygundur. Aralarında en başarılı çizilmiş tip, geleceğin çarı Şuiski'dir. Onu da bir-iki sahnede görürüz ancak.

Bu karakterlerin hepsi oyunun başkişileriyle "kostüm trajedisi"ni oluşturan tiplerin arasına sıkışıp kalmıştır. Puşkin'e göre "karakter trajedisi" klasik çizgilerle çizilmiş birkaç tipten oluşur. "Kostüm trajedisi" ise Shakespeare'den esinlenerek yaratılmıştır ve yeni tiyatroyu temsil eder. Puşkin, kostüm ayrıntılarında usta olduğunu düşünür ve Shakespeare örneğinden de cesaret alarak iki türü birleştirme yet-kisini bulur kendinde. Böylece ingelem gücünü kısıtlamadan yazabilecektir. Nitekim bildiğimiz Puşkin'i en çok bu sahnelerde buluruz.

Bundan, oyunda herşeyin özgün olduğu sonucu çıkarılabilir mi? Demetrius'taki Rus köylüleri nasıl Nekar kıyısından çıkmışsa, Puşkin'in Rus halkı da Sezar'ın cenazesindeki pleblere benzer. Tüm halklar birbirine benzer de ondandır, denebilir ama, yerel özelliklere pek düşkün olan romantiklerin bu benzerliği kabul etmemeleri beklenir. Aslında Puşkin'in konumu Schiller'inkinden pek farklı değildir. Rus olmakla birlikte halkını tanıdığı söylenemez.

Birbirinden bağımsız kişiler, özellikle yabancılar çok daha başarılıdır. Margaret'le bir Rus tarafından çizilen her Alman gibi beceriksiz.

olan Rozan'ı bir yana bırakalım. Geriye kalan yabancılar Polonyalılar'dır, Puşkin. Polonyalıları ince bir ustalıkla çizmiştir. Zaten kendisi de Zenya'nın şefkatli, yaşlı dadısıyla Marina'nın uyanık hizmetçisi Ruzya arasındaki kültür farkını yaklamış olmakla övünür. Bir diğer sahnede Sigismond Sarayı'nın beyleriyle hanımları Polonez eşliğinde dansedip söyleşerek sırayla geçerler önümüzden. İlk çift, Marina ile Dimitri'dir:

MARİNA (Yavaşça Dimitri'ye)

Tamam bu gece saat onbirde ıhlamur ağaçlarının orada. havuzun başında.

(Ayrırlılar, bir başka çift)

ERKEK

Dimitri ne buldu onda acaba?

KADIN

Ne mi buldu? Baksana ne kadar da güzel!

ERKEK

Evet, mermerden bir peri gibi, cansız gözler, kıpırtısız dudaklar.

(Yeni bir çift)

KADIN

Yakışıklı değil ama sevimli: çar soyundan geldiği belli...

Bu arada Mniçek ve arkadaşı Vişnyovyeçki salonun bir köşesinden bu neşeli çiftleri izlemektedirler.

MNİÇEK

Biz yaşlılar dansedemiyoruz artık
Müzik bizim için çalmıyor
Narin elleri tutup dudağımıza götüremiyoruz
Yoo, eski çılgınlıklarımızı unutmuş değilim
Ama dünya değişti artık
Gençler eskisi gibi gözü pek

Güzeller eskisi gibi neşeli değil.
Kabul et mirim hiçbirşeyin tadı kalmadı.
Haydi kalk arkadaşım gidelim
Birlikte bir tek atalım.

Bu pasaj Puşkin'in Viazemski'ye yazdığı mektubu iyi açıklıyor: "Bütün karakterlerim öyle sevinli öyle renkli tipler ki... Bir Margaret'i tekdüze buluyorum. sövüp saymaktan başka birşey yapmıyor." Aslında bu istisna Rusların çoğu için geçerli olurdu. Biyelinski'nin dediği gibi despotizmin etkisi midir, çağdaş gerçekçilerin dediği gibi iklimin etkisi midir bilinmez ama, oyundaki Ruslar ancak Rus özellikleri taşımadıkları ölçüde renkli olabilmişler. Sözümona ailenin geleneklerine göre canlandırılmış olan Gavril Puşkin, yapmacık Fransızlara benzer. Otrepyev'in karşılaştığı iki dilenci keşişin dünyanın bütün keşişlerinden farklı hiçbir yanı yoktur. Tam bir Rus olan mistik deli Yurodivi ise acıklı olmaktan öteye gidemez. Saltanat arabasıyla halkın arasından geçen Çar'a şöyle seslenir: "Boris! Canımı sıkın şu veletlerin boynunu vurdurtsana, küçük Dimitri'ninki gibi."

Bütün bu kişiler arasında en önemlisi Peder Pimen'dir. Puşkin, Peder'in "şefkatli uysallığını, hem çocuksu, hem uyanık sadeliğini, Çar'ın kudretine olan sarsılmaz inancını" büyüleyici bulur. Gerçekten de Peder'in ağzından savaş yıllarını, Korkunç İvan'ın manastırı ziyaretini, ağlayışını, keşiş olarak ölme isteğini ve ölümünden sonraki işyanlarla cinayetleri dinlerken eski Rusya canlanır gözümüzde. Aynı anda hem barbar, hem çilekeştir, hem de umursamaz bir dayanıklılığa sahiptir eski Rusya. Büyüklüğü buradan ileri gelir belki de. Puşkin'in Batı'daki anlamsız çalkantılara karşıt olarak ileri sürdüğü bu çilekeş tutum aslında biz Batılıları da sarmıştır. Bizim de tarihimizde önemli yeri vardır bu duyguların. İnzivaya çekilme, dünya işlerinden elini eteğini çekme, yalnızca Ortodoks manastırlarında kalmamıştır. Oyunda o kadar iyi çizilir ki bu tablo "tarihsel bir ürperti" kaplar insanı.

Buna karşın Boris Godunof kendinden önceki yapıtların başarısına ulaşamadı. Şairliği hiçbir zaman elden bırakmayan Mikyeviç, Puşkin'i ikinci Shakespeare ilan ettiyse de çoğunluk, Puşkin'in bu girişimiyle "girdiği Waterloo Savaşını kaybettiği" kanısında birleşti. Puşkin'in yeteneğini zorlamadan Karamzin tarihinden kolayca Walter Scott türünden bir roman çıkarabileceğini düşünüyordu herkes. Puş-

kin'e düşündüğünü açıkça söyleyen I. Nikola da bu kez halkla aynı fikirdeydi.

Boris Godunof'un gerçek bir tiyatro eseri olmadığı açıktır. Klasik kurguların dışına çıkmak isterken, Puşkin, sınıflandırılması güç bir hilkat garibesi yaratmıştır. Ama bu eserin değerini azaltır mı? Louis Veuillot. "Dramatik şiirden anladığım, oynanmak üzere yazılmış manzum konuşmalardır" diyor. Puşkin'in yaptığı da tam olarak budur. Bu "manzum konuşmalar"ın bir kısmında Puşkin bildiğimiz, ince, nükteli şairdir. Bir kısmında da eskilerin ilahi diye adlandırdıkları noktaya yaklaşmıştır. Aynı zamanda da belli bir dönemin, bir halkın ruhunu yakalayıp, evrensel çizgilerini de korumayı başarmış, bir tarihçi olarak çıkmıştır karşımıza. Bütün bu üstün nitelikleri, Boris Godunof'a Puşkin'in diğer yapıtları arasında özel bir yer tanımamızı gerektirir. Sahnede başarılı olamamış bu oyunda şiirle nesnel sanat eşine az rastlanır bir uyum içindedir.

VIII

MİHAYLOVSKOYE ŞİİRLERİ

YEVGENİ ONYEGİN

Uçarı şiirler, kısa şiirler, Kont Nulin - Yevgeni Onyegin. Konu, kişiler, dekor - Çağdaşlarının eleştirileri; Puşkin'in savunması. Eski ve yeni Rusya'nın yapıtlarında canlandırılışı.

Mihaylovskoye döneminin diğer yapıtlarının büyük bir kısmı Andre Chénier ve başka şairlerin taklit ve çevirileridir. Bir kısmı da şairin kendi yaşamından kaynaklanmıştır. Örneğin Tılsım'da Puşkin'in gizemli Odesa anılarına rastlarız. Adsız iki oyunda da Madam Rizniç'le karşılaşır, genç yaşta ölümünün şairde yarattığı duyguları izleriz. Ama şiirlerin çoğunda dekor Mihaylovskoye ve yakın çevresidir. Kış şiirinde Puşkin bize konağında yalnız başına sıkılan bir soyluyla bir gün yaşıtır: Ne yapmalı acaba? Avlanmalı mı, eski dergileri karıştırıp uyuklamalı mı, yoksa birşeyler mi yazmalı? Gün uzayıp gider, akşamla birlikte konuklar gelir. Yanakları kar ve ayazdan pespembe olmuş bir kız görünür. Kış Yolculuğu'nda atların çingirakları ve arabacının sızlanmaları uçsuz bucaksız ovalarda kızağımıza eşlik eder:

Bu sonu olmayan şarkıda
Bize özgü birşeyler yankılanır hep;
Bazen o delifışek coşku, cesaret
Bazen yılgınlıkla sıkıntı kaplar her yanımızı...

Ne bir ışık ne bir kulübe, sonsuza uzanan beyazlığı yalnızca kilometre taşlarının alaca bulacası bozar.¹ Uzun şiirlerinden biri olan

1 1826

Kont Nulin’de başlangıç noktamız Rusya değildir: “Lükres Tarken’i tokatlasaydı ne olurdu?” Ama daha ilk dizelerde Roma’dan uzaklaşırız.

Haydi kalkın av borusu çalıyor,
Uşaklar bu giysileri içinde
Şafaktan beri atların üstünde,
Köpekler sabırsız. İpleri koptu kopacak.
İşte efendimiz de göründü,
Eli belinde inceliyor
Kalabalığı ve soylu, kibar
Gülümseyişiyle belirtiyor hoşnutsuzluğunu.
Vücudunu sımsıkı saran kaftanı,
Kemerinde hançeri,
Cebinde rom şişesi,
Pırıl pırıl zinciri ve
Fildişinden av borusuyla
Herşeyi tastamam doğrusu.
Bu arada başında gece takkesiyle
Karısı pencereden izliyor
Uyku mahmuru gözleriyle
Köpek ve insan güruhunu.
Efendimiz binerken atına
Karısına sesleniyor:
“Elveda sevgilim. elveda,
Bu gece bekleme beni”...

Hanımefendi yalnız kalmıştır koca şatoda. ama neyse ki Fransızca romanları vardır. Pencere kenarına oturur.

Elinde dördüncü cildi
Pek duygusal bir romanın,
Elise ve Armand’ın aşkı
Yada İki Ailenin Mektupları
Sonsuz uzunluğuyla
Baştan başa ahlak kokan.

Ahlakın bu kadarı sonunda hanımı bıktırır, kitabı bir kenara bırakıp pencereden dışarısını seyretmeye başlar. Bahçede köpek kediye sataşmakta, çocuklar etraflarında halka olmuş gülüşmektedir. Hindiler kibirli kibirli gezinmekte, kadıncağızın biri çamaşır asmaktadır. Günlük olaylar devam ederken birden bir araba sesi duyulur: aman Tanrım, o ne mutluluktur, herkes konuğu karşılamaya koşar.

Beklenmeyen ziyaretçi Kont Nulin'dir (nul: sıfır). İyi bir aileden gelen her Rus gibi Paris'ten gelirken "ceketter, gözlükler, paltolar, şapkalar, kravat iğneleri, çiçekli yelekler ve işlemeli çoraplar getirmiştir yanında. Petersburg'a döner dönmez kendisini teşhir etmek üzere". Ama ne yazık ki Paris'ten getirdiği arabası Rusya'nın bozuk yollarına dayanamamıştır. Arabayı onarmak gerekmektedir, bu arada da şato sahiplerinin konukseverliğine sığınmaktadır. Ev sahibesi öyle içten ağırlar ki onu. Kont, buna karşılık akşam olunca terkedilmiş hanımefendiyi sonuna kadar teselli etmesi gerektiğine inanır. Hanımefendinin tepkisi ise Lükres'in Tarken'e aşk etmediği tokadı patlatmak olur. Tam o sırada evin efendisi gelir, en azından altı kurt öldürmüştür. Kont da bozum olur, ısrarlara kulak asmayıp Petersburg yolunu tutar.

Kont Nulin bundan ibarettir, ama, şiirin eşine az rastlanır canlı, nükteli anlatımı ve Rusların yaşayışını sergilemesi açısından önemlidir. Puşkin bu şiiriyle başlayarak ilk kez günlük yaşamı, gündelik olayları sokmuştur Rus şiirine. Daha sonra Yevgeni Onyegin'de daha da geliştirmiştir yeni şiir anlayışını.

Yevgeni Onyegin tamamıyla Mihaylovskoye'nin ürünü değildir. İlk tohum 1820'de Byron'ın Don Juan'ını okuduktan sonra Kırım'da atılmış. Odesa'da yazılmaya başlanmış ve Niji Novgorod yakınlarındaki Boldino'da 1830'da tamamlanmıştır. Ama en önemli bölümleri 1825 ve 1826'da Mihaylovskoye'de yazılmıştır.

Şiirin konusu Don Juan'dan daha basittir. Bütün servetini kaybetmiş bir züppe olan Yevgeni Onyegin amcasının ölümüyle yeniden zengin olur. Mirasa konabilmek için bir süre çiftlikte yaşamak zorundadır. Orada şair, Lenski ve Larin ailesiyle alıhaplık kurar. Ailenin büyük kızı Tatyana ona vurulur, ama Onyegin kendisine hiç yüz vermez. Sırf Lenski'yi kızdırmak için de nişanlısına yani Tatyana'nın küçük kızkardeşi sarışın Olga'ya kur yapar. Bunu izleyen düelloda

Lenski ölür ve Onyegin yolculuğa çıkar. Moskova'ya döndüğünde Tatyana'yla karşılaşır. Bir zamanlar yüzüne bile bakma-dığı köylü kızı evlenmiş ve aristokrat bir çevreye girmiştir. Bu kez reddetme sırası Tatyana'dadır:

Beni unutun, yalvarırım size.
Artık bir zamanların
Mutlu özgür genç kızı değilim.
Evli bir kadının, beni unutun

Sizi seviyorum, evet.
Ama bir başkasına aitim.
Asla göstermeyeceğim.
Sadakatta kusur etme saygısızlığını.

Bu namus da nereden çıktı? diyeceksiniz. Bazıları Byron'ın Dona Julia'sının Rus olunca iffetli olmak zorunda olduğunu söylediler. Buna karşı çıkmıyoruz. Ama Tanya Rus olmakla birlikte düz bir kişiliğe sahip değildir. Tanya'yı incelerken kişiliğini oluşturan değişik etkilerden de söz etmeliyiz.

Tanya her şeyden önce Rus ovalarının kızıdır. Uçsuz bucaksız ufkunun yakıcı yazlarının ve bembeyaz kışlarının hayranıdır. Aynı zamanda bir köylü kızıdır Tanya. Tıpkı dadısı gibi uzun kış gecelerinde iplik eğiren kızlar gibi. Noel gecesinin mucizelerine inanır. Öte yandan da Fransız romanlarının etkisi altındadır. O da Elise ve Armand'ın Aşkı'nı okumuş, Rousseau'nun, Mme de Genlis'in, Mme de Staël'in ve Mme Cottin'in kadın kahramanları için gözyaşı dökmüştür. Kendisini alıp götürcek yakışıklı prensi bekler o da. Puşkin, aşkı bize doğanın değil, Staël ve Chateaubriand'ın öğrettiğine inanır. Bu yüzden de Tanya'nın itirafları Mme de Staël'in kahramanlarının ağzından çıkmış gibidir.

Kısacası Tanya Fransız kültürüyle eğitilmiş bir Rus kadınıdır. Bilinlerin (halk destanlarının) canavarları gibi saldırgan olmasını beklemek abestir. Bir eş olarak da dürüsttür, çünkü Puşkin karısında bulmak istediği bütün erdemleri Tanya'da toplamıştır. Puşkin daha 1823'te Kiçinef'teyken namuslu aşkın özlemiyle doludur. Daha sonra

da “herşeyin özünün ahlak olduğuna”¹ inanacaktır. Dolayısıyla Tanya’da çizdiği tip romantik özlemlerden arınmıştır.

Onyegin’in de tiplendirilmesinde aynı etkenler rol oynamıştır. Kendisinin düş kırıklıklarıyla yoğrulmuş, acı, alaycı, etrafını küçümseyen biri olmasını beklerken bir de bakarız ki yalnızca şampanyadan ve sosyetik kadınlardan bıkmış bir adamdır. Muhatapları komşu çiftliklerin sahipleridir, onlara şiirler okur, ama şair bunun yalnızca konuşma canlılık kazansın diye yapıldığını açıklar. Onyegin burjuva değerlerine karşı çıkar ama davranışları bu değerlerin üzerine kuruludur. Tanya’yla birlikteyken kendinden geçer, bir centilmen gibi davranıp papaz gibi konuşur. Birtakım tuhaflıklardan Onyegin’in “Byron’ın oğlu” olduğunu düşünen Tanya da sonunda ne yapacağını şaşırır:

Nereden geldin? kimsin?
Bir taklit mi, belirsiz
Bir hayal mi, egzotik
Düşlerin görüntüsü mü?

İşin aslına bakarsanız Puşkin de Onyegin konusunda en az bu kadar kuşkuludur. Romantik kahramanlar yaratmakta pek başarılı olmadığını bilir yalnızca. Bunun nedenini de onur ve başkaldırı eğiliminin Rus gerçeğiyle bağdaşmamasında bulur. Bu yüzden de ne Tanya, ne de Onyegin, bunalımlı aristokratlar olmaktan öteye gidemezler. Puşkin her ne kadar aksini iddia etse de kendini çizmiştir kahramanlarında. Sonuç olarak Onyegin:

Sizin benim gibi
Namuslu bir adamcağız

olup çıkmıştır. İlginç olan yanı da hem Puşkin, hem de belli bir dönemin aydınları konusunda bize fikir vermesidir.

Şiirdeki diğer kişiler için de benzer şeyler söylenebilir. Eski öğrenci, mistik ve şair Lenski, o zamanlar sık rastlanan Schiller furyasına kapılmış bir tiptir. Lenski bu grubun edebiyat sözcüsü olan Jukovs-

1 Yeygeni Onyegin’in IV’ bolumunden, Aladani Nemker’in düşüncesi

ki'ye öylesine benzer ki, bazı dizeleri neredeyse harfiyen Jukovski'den alınmadır. Bu idealistin nişanlısının omuzları konusunda söylediği sözler Alman idealizminde yer alabilecek son derece somut düşleri vurgular. Şiir böyle ince alaylarla doludur. Herşeye karşın Puşkin Lenski'sini sever. Lenski'nin Onyegin'in kurşunuyla karlara serildiği sahne öyle duygusaldır ki Puşkin'in kendi sonunu önceden bildiğini düşünmekten kendimizi alamayız.

Gelelim Larin'lere: erkek iyi kalpli, tın tın bir adamdır, karısı da hareketli, becerekli, despot bir kadın. Rus kadınının üstünlüğü! Herkes hizmetçilerini dövdüğünü, ama reçellerinin de tadına doyum olmadığını bilir. Madam Larin'in verdiği ziyafetlerde, köyün yakışıklı jöni Pyetukof'la, dalavereci, hırsız bürokrat Fliyanof'la, ağzından düşürmediği dizeleriyle kültürlü Fransız Mösyö Triquet'yle soylu hanımefendilerle ve ikiden otuza her yaşta çocuklarıyla Skotinin'lerle tanışmayan var mıdır? Bütün bu insanlar öylesine alayla anlatılmıştır ki, komşularının niçin Puşkin'den öcü gibi korkup uzak durdukları açıktır. Yine de acımasız değildir Puşkin. Bugünün çirkinliklerini dünyanın neşeli yada melankolik anıları yumuşatır çoğu kez. Yaşlılığında Madam Larin'in sevimli hiçbir yanı yoktur, ama hırçın yüzünün ardında gençliğini de görürüz. O da gençliğinde güzelliğiyle nice yürekler yakmıştır. Bir zamanlar yüreği Erandisson'larla Lovelace'lerle boy ölçüşebilecek yakışıklı bir Kraliyet Muhafızı için atmıştı. Şimdi çarpan, Tanya'nın yüreğidir, daha dün vaftiz edilen şu ufaklığın; Moskova'ya gelip de amcaları ve teyzeleriyle karşılaştığında hepsi "Vaftiz anan bendim", "ben de kulaklarını çekerdim", "seni pastalarla beslerdim" diye iç geçirirler. Ve yaşlı hanımlar hep bir ağızdan yakınırlar: "Aah, ah, nasıl da geçiyor seneler!"

Pek de nostaljik olmayan başka bir dünyayı anar Puşkin, köylülerin dünyasını. Kendisi bu dünyayı Arina Rodyonovna aracılığıyla tanımıştı. Tanya da Onyegin'e aşık olduğunda yaşlı dadısından öğrenir onların yaşantısını.

Anlatsana dadıcığımı.
Eskiden hayat nasıldı.
Sen hiç âşık oldun mu
Aman Tanrı'm, ne diyorsun

Tanya, o zamanlar
Aşktan kim söz edebilirdi?
Rahmetli üvey anam
Öldürürdü beni vallahi!
Nasıl evlendirdiler seni?
Kısmet neyse o oldu.
Jean benden de ufaktı,
Bense onüç yaşında
Onbeş gün boyunca çöpçatan
Evimizden çıkmadı.
Sonra bir sabah babam
Gelip beni kutladı.
Ben gözyaşına boğulmuştum
Korkudan!
Upuzun saç örgümü çözdüler.
Alıp kiliseye götürdüler.
Sonra ellerin evinde...
Ama Tanya, dinlemiyorsun!

Köy yaşantısından manzara tablolarına geçer Puşkin. gezip görebildiği kadarıyla tabii. Eğer Rusya'nın dışına çıkabilmiş olsaydı. Yevgeni Onyegin'de mutlaka Paris'in hoşgörü ve nükte dolu bir tasviri olurdu. Rus hükümetinin kaygıları bizi Paris'ten mahrum etti ama. Rusya'nın çok çeşitli bölgelerinin canlı tablolarını kazandırdı bize. Kafkasya'yı. Odesa'yı. Kırım kıyılarını. Onyegin'in sosyetik yaşamı sayesinde Petersburg'u. granite gömülmüş ırmağım. caddelerini. dansöz İstomina'nın küçük ayaklarının fethettiği Opera'yı tanıdık. Daha sonra Tanya'yla birlikte Moskova'yı gezdik. Ama en sık karşınıza çıkan. Puşkin'in sevdiği sonbahar ve kış aylarının kır görüntüleridir.

Buzlu bir sisin içinden doğup
İssız ovaları kaplar kızallık
Geniş yollarda bir kurt
Açlıktan uluyan dişisiyle dolaşır
Atlı birden durup dinler.
Ve dörtнала uzaklaşır.

Köyde duyulmaz artık
Sürüleri toparlayan
Çobanın kavalının sesi
İzbalarda genç kızlar
Türkü söyleyip iplik eğirir
Titrek ışığında
Tahta luçikanın

“Kış Babamız” sayısız eğlencesiyle çok daha neşelidir.

Cılalı bir parkeden de parlak
Buzun altında akıyor dere
Çocuklar, burunları kıpkırmızı
Patenlerinin keskin demiriyle
Sayısız çizgiler çiziyor buza
Birden son derece ciddi bir kaz
Kırmızı ayaklarıyla ilerler
Pırıldayan beyaz aynaya doğru
Yine su buldum sanarak
Sendeler, devrilir bir o yana bir bu yana.
Bu sırada durup dinlenmeden
Danseder gibi yağın kar
Ovayı kaplar pırlantalarla

Bu pasajlarda doğal güzellikler yavaş yavaş yerini başka ayrıntılara bırakmaktadır. Giderek bunlar Puşkin’e öyle çekici gelir ki kendisi bile şaşıp kalır. Bir zamanlar hayran olduğu Kafkasya’dan, denizden, “Artık benim stilim bu değil” diye söz eder.

Artık başka tablolar gerek bana.
Kum tepelerini seviyorum şimdi,
Bir izbanın önünde iki ağaç.
Bir kapı, yıkık dökük bir duvar.
Gökyüzünde külrengi bulutlar
Ahırın önüne yığılmış samanlar.
İhlamur ağaçlarının gölgesinde bir göl

Ördeklerin maceraları.
Balalaykalardan hoşlanıyorum artık
Kabarelerdeki çılgınca danslardan

Puşkin'deki bu yönelimler sanki kendisine esin perisinin yok olup gidişini haber veriyordu. okurları da aynı kanıdaydı zaten. Başlangıçta Yevgeni Onyegin olumlu karşılanmıştı. Moskova Postası'nın 1826'da çıkan bir sayısında okuduğumuz bir yazıya göre insanların tek ortak konusu Tatyana, Olga ve Lenski idi. Sosyete salonlarında düzinelerle Onyegin ve Tanya görüyordu herkes. Ama sert tepkiler gecikmedi. Şair esin perisine ihanet etmekle suçlanıyordu. Esin perileri tepelerde, deniz kıyılarında dolaşmak için yaratılmıştı. Nevski'de şık restoranlarda, çiftliklerde, kabarelerde ne işi vardı esin perisinin? Bu tabloların, bu ayrıntıların bayağılığı dayanılmazdı doğrusu! Litrelerce biraya katlanmak zorunda mıydı okurlar? Ayrıca kahramanlar da şeffaf gibiydiler, şairin kendisini böyle açıkça ortaya koyması hiç yakışık almıyordu. "Sıkıntılarından, bıkkınlığından sıkıntı veriyor bize." Kısacası şaire hem klasikler, hem de romantikler saldırıyordu. yapıtı her iki grup için de fazla basit, fazla tekdüzeydi.

Puşkin, kendini savunmak için anılarının ve pişmanlıklarının akışına kapıldığını ileri sürer. Viazemski'ye mektubunda: "Kendi zevkim için çalıştım, eleştirmenler için değil." diye yazar. Eleştirmenler bu açıklamayla yetinmeyince bu kez de sosyete mensuplarının da şiirlerde yer alma hakkından söz eder: "Sosyetik ve hafız olan herşeyi şiirden atmaya kalkarsanız Yemyeşil ve Genç kız gibi başyapıtları da yakmanız gerekir." Avrupa örneğinin en geçerli neden olduğu bir dönemin alışkanlıklarına ne kadar uygun olursa olsun, değersiz XVIII. yüzyılımıza bu yakarış bir romantizm yıldızının ağzında çok zavallıydı. Sanatın dokunduğu herşeyi yücelttiğini ve bayağı konu olmadığını söylemek çok daha onurlu bir davranış olurdu. Ama bu tür meydan okumalar henüz Rusya'da moda olmamıştı. Puşkin, zamanından ileride olduğu için eleştirildiğini değil söylemeye, düşünmeye bile cesaret edemezdi.

Bazı okurları Puşkin'in zamanından önde olduğunu düşünüyordu. Şair Baratinski şunları yazmıştı kendisine: "Yapıtlarında alışılmışı arıyorlar ve bulamıyorlar haliyle... Dizelerinin son derece basit oluşu

bu ahmaklara yaratıcılığındaki bir eksiklik gibi geliyor, gözlerinin önüne eski ve yeni Rusya'yı serdiğinin farkında değiller." Gerçekten de Yevgeni Onyegin Rusya'yı paylaşmış olan uygarlıkların bir tablosudur, bir yanda Petersburg salonları, bir yanda serflerin karanlık krallığı." Kültürün tarihi ilk kez Yevgeni Onyegin'le edebiyata girer, uzun süre boyunca da en çok tutulan konu olacaktır. "Dizelerin son derece basit oluşuna gelince; klasikler Rusları tumturaklı sözlerle alıştırmışlardı, romantiklerin de sürdürdüğü bu alışkanlığı Puşkin bir kenara atıyordu. Puşkin'in haberciliğini yaptığı yeni akım, Gogol ve izleyicileriyle sürecekti.

Yeni şeylere ilgisi Puşkin'in korktuğu gibi şiirinin sonu olmamıştır. Yevgeni Onyegin'de şair eskisi kadar zarif ve nükteli, söz ettiği gerçekler sayesinde de eskisinden daha içtendir. Şairin esin perisine veda etmesi tıpkı gençliğine veda etmesine benzer. Her elveda sözcüğü yeni uğraşları müjdelir. Eski oyuncaklarıyla oynayacak ne zamanı, ne de isteği vardır artık. Kendisinin ve çağdaşlarının geçirdiği deneyimler, kaçamayacağı bir sorumluluk yüklemiştir ona. Talihsiz ve anlaşılmaz Rusya'yı incelemeyi bir görev edinmiştir kendisine. Boris Godunof ülkesinin geçmişi üzerine bir sorgulamaydı. Yevgeni Onyegin'le başlayan bugünün incelemesi başka yapıtlarıyla sürecekti.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OLGUNLUK

IX

PUŞKİN'İN EVLİLİĞİ

Özgürlüğe kavuştuktan sonraki yaşamı: Benkendorf'un gözetimi. Üzüntüler; gözden düşüş, anılar, pişmanlıklar. Yaklaşan ölüm düşüncesi - Harekete geçme çabası; yolculuklar. "Ahişılmış yollarla" mutluluk düşüncesi. Natali Gonçarova'yla evliliği.

Puşkin sürgün dönüşünden sonra birkaç hafta boyunca mutlu denebilecek bir yaşam yaşadı. Özgürdü, herkesin gözü ondaydı, genç kızlar imzasını almak için birbirleriyle kavga ediyorlardı. Puşkin'in ağzından Boris Godunof'u dinlemek için sosyete salonlarında sıraya giriliyor, yayıncılar Boris Godunof'u basmak için yarışıyorlardı. Bütün bunlara karşın Petersburg'da arkadaşları Puşkin'i üzüntülü görüyorlardı. Kendisi de şöyle yazıyordu Madam Osipova'ya: "İki başkentimiz de aynı ölçüde yavan ve aptal. Eğer seçim hakkım olsaydı kesinlikle Trigorskoye'yi seçerdim." Kentteki övgülerden çok, eski arkadaşları, serflerin ona gösterdiği yakınlık ve tabii dadısı duygulanıyordu onu:

Sıkıntılı günlerimin dostu.
Yaşlı güvercinim, Arina.
Ormanların ardında yalnız başına
Şaşa'nı bekliyorsun hep, biliyorum.
Odadaki pencerenin kenarında.
Eline örgünü almışsın
Ama kırış kırış ellerinden
Şişler kayıp düşüyor yere.

Gözlerin dalıyor, görüyorum,
Çok uzaklara giden yola.

Bu "ağlangaçlı yalnızlık" duygusu Puşkin'de önceden de vardı ama, kimsenin farkında olmadığı üzüntülerle daha da artmıştı. Görünüşte özgürdü. Çar kendisinden başka kimsenin çalışmalarını denetlemeye-ceğini söylemişti şaire. Gerçekte sansürcülük görevini Çar değil emni-yet müdürü Benkendorf yürütüyordu. Benkendorf'un Puşkin konusun-daki düşünceleri çok katıydı. Esasen bütün aralık ayı eylemlerine katı-lanlar gibi cezasını çekmesi gerektiğine inanıyor, bu yüzden de onu bir saniye bile boş bırakmıyordu. Puşkin'i rahatsız edebilmek için tür- lü bahaneler buluyordu: Puşkin kendisinden gelen uyarıları yanıt-lamakta gecikiyordu örneğin, yada önceden izin almadan bazı toplan-tılarda şiirler okuyordu. Ekselanslarının koruduğu bir Alman casusu-nu şikâyet etme cesaretini bulmuştu! Hatta hatta polis birkaç yıl önce yazılmış bazı kışkırtıcı dizelerinin hâlâ elden ele dolaştırıldığını sap-tamıştı. Bunun üzerine Benkendorf şunları yazmıştı kendisine: "Çar size ettiği iyiliklere karşılık teşekkür yerine ihanet görüyor sizden. Bir Rus soylusunun asla sözünden dönmediğini unutmuşa benziyorsu-nuz." Mektupları sürekli okunuyor, her gittiği yerde izleniyor, kent dışına çıkmak istediğinde türlü engellerle karşılaşılıyordu. Paris'e gitme düşleri gerçekten düş olmuştu. Moskova'ya gidebilmek için ne güç-lükler çıkarmışlardı karşısına. Kısacası kafesi biraz genişletilmişti, ama sürgündeyken sahip olduğu yarım yamalak güvenlikten de yok-sundu şimdi. Yeni kısıtlamaların tehdidi durmadan kafasını kurcala-maktaydı. Bu arada Puşkin'in "kayırlması" kuşku uyandırıyor, söy-lentilere yol açıyordu. Sosyetik salonlarda şair dalkavuklukla, sahte-kârlıkla, jurnalcilikle suçlanıyordu.

Eskiden tanıdığı aydın çevre değildi bu zaten. Herzen'e göre "Ahlak diye birşey kalmamıştı artık. Her türlü gelişim durmuştu, yeni-lik yanlısı herkes acımasızca sindiriliyordu. Ayakta kalabilen birkaç kişi de şaşkınlık ve korku içinde bir varlık gösteremiyordu." Puşkin aralarında mucizeyle kurtulmuş bir yol göstericiydi sanki.

Teknede kalabalıktık,
Birimiz yelkeni açarken.
Bir kısmımız kürekleri
Daldırıyordu dalgalara.
Kaptan dümende sessiz,
Yönetiyordu bizi.
Bense güvenli ve neşeli
Söylüyordum türkülerimi.
Birden patlayan kasırga,
Kaptan ve bütün denizcileri yok etti.
Yalnız, gizemli bir şair, beni
Attı dalgalar kıyıya
Eski türkü dudaklarımda hâlâ.
Giysilerim sırlısıklam
Kayalarda kurumakta

Gerçekte bu eski türküyü gizlice söyleyebilmektedir ancak. Öteki kazazedeler için yazdığı dizeleri hem Benkendorf'tan, hem de okurlardan kaçırmaktadır.

Sibiryâ madenlerinde dostlarım,
Güçlü ve sabırlı olun
Amansız çalışmalar, yüce ülküler
Boşa gitmeyecek, inanın bana
Zindanlarınızda umut
Size güç ve sevinç verecek
İstiraplı uzun gecelerden sonra
Beklenen gün ışıyacak.

Şiirlerimin özgür sesi
Nasıl size ulaştıysa
Sevgi ve arkadaşlık da
Aranıza sızacak elbet

Ve özgürlük bir kanat vuruşuyla
Kıracak zincirlerinizi.

Kardeşleriniz uyanarak bir gün
Kılışlarınıızı verecek size.

Dostlarına vermek istediği umudu kendi hesabına pek duyamıyordu Puşkin. Herkes, dostları, ülküleri ve kendi dizeleri konusunda halkın ilgisizliğinin giderek arttığını söylüyordu. Gözden düşüyordu şair. Sniyegiref 1828'de şöyle yazıyordu: "Eskiden onu göklere çıkaranlar şimdi yerin dibine sokuyorlar." Bir başka ağdaşına göre de "nceleri haksız yere verdiklerini halk şimdi geri alıyor"du. Boyun eğmekten, yada boyun eğiyormuş gibi görünmekten başka ne yapabilirdi? Bakın 1828'de neler diyor Puşkin: "Gözde şairler kategorisinden kendi isteğimle ayrılıyor, on yıl boyunca naçizane denemelerime gösterdiği ya-kın ilgiden dolayı 'moda'ya teşekkürü borç biliyorum." Bütün bunlar iyi güzel de değişen kim olmuştu? Okurlar mı? Daha pratik, daha faydacı eğilimler mi onları dizelerden soğutmuştu?

Nereye götürüyor bu şair bizi?
Nedir bu uyumlu ezgiler?
Niçin kaprisli bir sihirbaz gibi
Başımızı döndürüyor?

şimdi niçin ahlayıp ofluyor peki?
Serseri bir rzgr gibi
Dünyayı dolaşıyor sesi,
Kayboluyor ardında iz bırakmadan

Yoksa daha da korkuncu, değişen şairin kendisi miydi? Chateaubriand'ın yaşamında buna benzer bir durgunluk dönemi olduğunda Sainte-Beuve şöyle bir yorum getirmişti: "Olağanüstü bir başlangıcı olan, her yapıtı fırtınalar yaratan bir yazar günün birinde biraz değişik bir kitap yayımlar... kimse "Alışmıştık" diye düşünmez, herkes yazarın değiştiğine inanır. Puşkin'in aklının köşesinden geçmiyordu bunlar, eski değerini yitirdiğine inanıyordu. şairi bir ortaoyuncusu gibi gören kayıtsız yığınlara seslenemiyordu artık. Onların ilgisini uyan-

dırabilmek için beklenmedik bir felaket olmalıydı. İşte o zaman okur, "Aman iyi oldu. şimdi düşünceleri, duyguları değişir. Biz de yeni birşeyler okuruz." derdi. Bu acımasız tutum karşısında Leconte de Lisle gibi Puşkin de isyan eder.

Boynunda zinciri, yakıcı güneşte uluyan
Toza toprağa bulanmış yaralı bir hayvan gibi
Kalbini kana bulamak isteyen herkesi
Süründür alayınla ey doymak bilmeyen halk

Puşkin. esin perisinin eskisinden de güçlü olduğunu kanıtlayacak dizeleri, yüreğinin anılarını kendine saklamaktadır artık. Bu dizelerin çoğu ölümünden sonra yayımlandı. Kimi delidolu gençliğine yakılan ağıtlardır. Kiminde de yakasını bırakmayan ölüm saplantısından yakınıdır. Korkunç olan ölüm değildir aslında. belli hataların anımsanmasıdır.

Ölümlüler için gürültülü gün bitip,
Sessiz kentin üzerine
Gccc. yarı şeffaf örtüsünü serdiğinde.
Herşey dinlenir ve uyurken;
Başlar benim için. bu derin sükûnette.
Ölümcül yürek sıkıntısı.
O zaman hissederim aktığını kalbime
Yılanların zehrinin
Ateşler içinde yanan başımda. karışık.
Düşler çarpışıyor düşlerle.
Dilsiz hayaletler geçer sırayla
Gözlerimin önünden.
Tiksintiyle izlerim yaşamımın resmini
Titreyerek lanetlerim.
İnlerim. acı gözyaşları dökerim.
Hiçbiri silmez geçmişi...

Puşkin'i izleyen hayaletleri tüllerinin ardından hayal meyal seçebiliyoruz ancak.

...yavaşça önümden
İki genç hayal geçer,
İki sevgili hayal
Kaderleri benimkiyle
Ortak olmuş iki melek
İkisi de ellerinde kılıçlar,
Hem korur hem suçlar beni
İkisi de anlatır alçak sesle
Sonsuzluğun sırlarını.

Bunlardan biri Madam Rizniç'se öteki kimdir? Eski âşığın geçmişteki suçları nedir? "Sonsuzluğun sırları" neden onu bu kadar ilgiledirmektedir? Bu sorulara yanıt bulamıyoruz dizelerde. Kesin olan şudur ki Puşkin, bu iki sevgili ölmüşken niçin yaşamta olduğunu kavrayamamakta, yüreği ve aklı ona aynı ölçüde boş görünmekte, "günlerin tekdüze ritminden" korkmaktadır. Unutmaktan başka umut yoktur onun için.

Sessiz, sınırsız ve yaşamsız bozkırda
Üç kaynak fışkırdı mucize gibi.
Biri gürültüyle akar, kutsal gençlik
Kaynağıdır, aceleci ve coşkulu.
Diğeri, duru şiir kaynağı,
Şairin sularından esin aldığı.
Üçüncüsü, nihayet, unutmanın kaynağı,
Bütün dertlerin tesellisi olan.

Puşkin unutmanın kaynağını yolculuklarda arar. Kentten kente, köyden köye dolaşır durur. Köylüler, bir sirk hayvanıymışçasına seyreder kendisini. genç kızlara kur yapar, "sadece platonik aşklar yaşıyor. dolayısıyla şişmanlıyorum" diye söz eder bu gezilerden. Kumar oynar, kaybeder. Durumunu düzelttiğinde Benkendorf'a yazarak yenisinden yolculuğa çıkmak için izin ister. Aldığı red cevabında ayrıca kötü niyeti hakkında bazı yorumlara da yer verilmiştir. Yolculuk yapmak için birkaç kez daha izin ister. bir keresinde yanıt gecikince "sükût ikrardan gelir" diye düşünmüş gibi yapıp Kafkasya'ya kaçıverir. Ra-

yevski'lerle gezmiş olduğu yerleri görür, sıradağları aşıp orduya katılır ve cepheye gider. Ama Benkendorf cepheye bile bulur kendisini ve derhal dönmesini emreder. Puşkin de dönüşünde Erzurum Yolculuğu'nu yazar. Şiirin kısalığı karşısında gazeteciler artık ne imgelem gücü, ne de şiirsellik kalmadığını söylerler Puşkin'de. Oysa Mihaylovskoye'deyken okuduğu Zeki Olmanın Zararları adlı oyunun yazarının cesedini Tahran'dan getiren, birlikte karşılaşmasını anlatan dizeler eşsiz bir duyarlıktadır.

Bütün yolculuklar yasaklanınca Puşkin, geçmişin hatalarına düşeceğini bile bile zorunlu olarak kente yerleşir. Eski yılların neşesini kaybettiği halde zaafılarını korumaktadır.

Bugün de eskiden olduğum gibi,
Aşkla doluyum, dostlarım, bilmeyen var mı?
Sakin ve soğuk güzelliğini görüp bir çift gözün
Çekingen bir sevgi, gizli bir coşku duymamam olası mı?
Ah! Nasıl da keyfince oynadı yaşamımla!
Kaç kez kanadı kırılmış bir kartal gibi
Çırpındım Venüs'ün ağlarında.
Hiçbirinden ders almadım! Yaralarım
Hâlâ sızlarken işte yeni bir tuzak arıyorum.

Bu ateşi ancak evlilik söndürebilecektir. Kiçinef'ten beri özlemini çektiği kalıcı aşkın huzuru giderek kafasını daha çok kurcalar. Bir yandan da bu burjuva kurumuna karşı çıkmaktan geri kalmaz. Şair Baratinski evlendiğinde, evliliğin kişiyi ruhsuzlaştırdığından söz eder, ama evlilik dışı ilişkilerin bayağılığından da rahatsız olur. Sonuçta kendi deyimiyle mutluluğu "alışılmış yollarda" arar. hiç değilse onurlu bir yaşamı olabilsin diye.

1829'da Moskova'da bir baloda, o sırada onbeş yaşında olan Natali Gonçarovna'yla karşılaştı. "Başımı döndürdü, derhal evlenme teklif ettim ona." Oldukça tehlikeli bir adımdı bu: Natali çok güzel bir kızdı, kahverengi gözleri, teni ve oval yüzüyle klasik madonnaları andırı-yordu. Ama Puşkin'i kendine bağlayacak ne kültüre, ne de kişiliğe sa-hipti. Üstelik ailesi hem iflasın eşiğinde -ne önemi vardı bunun- hem de çok tutucuydu. Puşkin'in tutumu hiç de iyi

karşılanmadı, o da her-şeye küsüp yeniden yolculuk hayalleri kurmaya başladı.

Haydi dostlar, ben hazırım. Neresi olursa olsun!

Nereye gitseniz sizi izlemeye razıyım,

Yeter ki şu kibirli hatundan uzaklaşayım

Yoksa Çin Seddi'ne kadar mı gitmem lazım?

Bu gelip geçici heveslere çok geçmeden Benkendorf el koydu. Ertesi yıl, Puşkin Moskova'ya döndüğünde Gonçarof'lar kızlarıyla evlenmesine razı oldular. Ama Puşkin umduğu kadar sevinmedi bu işe. Arkadaşlarına evleneceğini haber vermek için yazdığı mektuplarda bu aşk evliliği birden mantık evliliğine dönüşüvermişti. "Seçtiğim yolun avantajlarını ve dezavantajlarını uzun uzun tarttım. Gençliğim verimsiz ve kısır geçti. Şimdiye kadar geleneksel olmayan bir biçimde yaşadım; mutlu olamadım. Artık mutluluğu alışılmış yollarda bulabileceğime inandım. Yaşım otuzu geçti, evlenmenin normal yaşı ise otuzdur." Bir yandan da henüz onaltı yaşındaki nişanlısının kendisini çılginca sevmeyeceğini, geleneği için de bir güvence olmadığım düşünüyordu. "Bu sakın kayıtsızlığını övgüler, pohpohlamalar, kışkırtmalar arasında koruyabilecek mi? Daha parlak bir evliliğe layık olduğunu söyleyecekler kendisine. Bu tür art niyetli sözleri hep içten sanacak. O zaman beni bir düzenbaz, yaşamında bir engel gibi görmeyecek mi? Hatta iğrenmeyecek mi benden? Tanrı şahidimdir ki onun için yaşamımı veririm, ama onu dul bırakmak için ölmek, güzelliğinin baharında, kendine yeni bir eş seçsin diye... Bu düşünce cehennem azabı veriyor bana!.."

Daha sonra da formalitelerin bir türlü tamamlanamaması çileden çıkartır onu: "Baratinski nişanlıyken ancak aptalların mutlu olabileceğini söylüyor. Akıllı bir adam sabırsızlanır, gelecekte kuşkuya düşer." Gerçekten de yanlış anlaşılmalara, dedikodulara, meselelere, ayrılmaya tehditleri bitmek bilmez. "Otuz yaşındaki bir nişanlının yaşamı bir kumarbazın otuz yılından beter! Soğuyorum bu işten, evliliğin sıkıntılarını düşünüyorum... Mutlu değilim." En sevdiği çocukluk arkadaşı Delvig'in ölümü de aynı günlere rastlayınca iyice keyfi kaçır.

Sonunda evlendiler; ilk günler bu yeni yaşama kendini kaptırdı ve geçim sıkıntılarını düşünmedi. Ama çok geçmeden Petersburg'a yerleşip resmî bir görev için ricada bulunmak zorunda kaldı. Kendisine Kamer Yunker, mabeyinci yardımcısı unvanı verildi. Görevleri de, üniforması kadar gülünçtü. üstelik de yeni yeni masraf kapıları açılıyordu kendisine. İyice umutsuzluğa kapıldı: "Evlenince eskisinin üç katı para harcayacağımı düşünmüştüm. yanlışmışım. on katını harcıyorum." Altı ay geçmeden karısına hediye ettiği pırlantaları rehine vermek zorunda kaldı. Ardından, ailesinin iflası ve sonunda bebekler geldi. Bugünün masraflarını karşılarken yarını da düşünmesi gerekiyordu. "On yıl geçmeden ölürsem Saşka, Moşka ve Grişka ne olurlar?" Karısına yazdığı bütün mektuplarda aynı konulardan söz eder. Falanca yayınevinden ne kadar gelir? İpoteği ne kadar uzatabiliriz? Yeni dadı işe yarıyor mu? Aşçının işine son verdim. Saşa'nın dişleri aklıma takılıyor. Gonçarof Dede metreslerinden birini daha evlendirmiş, torunundan en küçük yardımını bile esirgiyor. Böylece sürüp gidiyordu mektuplar.

En büyük kaygısı gene de Natali'ydi. Karısının kültürünü artırmaktan vazgeçmişti. Terpsichore'dan başka esin perisi tanımayan Natali'ye Walter Scott okutmakla yetinmek zorundaydı. Ama karısının sağlığıyla yakından ilgileniyordu. "Senin şu at gezintilerin endişelendiriyor beni. Gözü peksin, biliyorum ama dayanıklı mısın?" En çok ilgilendiği konuydu karısının ilişkileriydi. Kısa bir süre için de olsa Petersburg'dan ayrılması gerektiğinde meraktan yataklara düşüyordu. "Senden uzaklaşmak güç olduğu kadar saçma da." Her gün yazıyordu karısına, polislerin mektuplarını okuyacağını ve yersiz merakına güleceklerini bile bile. Ama elinde değildi, kaygılarını yazmadan edemiyordu. "Babam gibi herşeyden şüpheleniyorum... Dört duvar arasında insanın aklına neler geliyor bir bilsen." Bari Natali'nin mektupları rahatlatıcı olsaydı, ama ne gezer! Kiskanmanın aşkı beslediği bahanesiyle kocasına sürekli sosyetik çevrelerde gördüğü ilgiden söz ediyordu. Kocasını ne acılar çekiyordu bu yüzden, ama hiç belli etmiyordu: "Gençliğini yaşa, güzelliğinin sefasını sür." Bu arada Natali'yi belli özentileri konusunda uyarıyordu: "Saç modelini kopye ettiğin Ninon fahişesi ne diyor biliyor musun? Her erkek aynı şeyin peşindedir: En kolayının. Buna dayanarak gördüğün ilgiyle övünebi-

lecek misin?” Sonra da tutup kendini beğendirmenin yolları konusunda kurnazca önerilerde bulunur: “Soğuk ve ciddi olmanı istiyorum: kusursuz bir davranış biçiminin öneminden söz etmeye gerek yok sanırım.” Ama karısına soyluluğu, kibarlığı aşlamak konusunda gösterdiği bütün çabalar boştur. Natali çocuktur ve çocuk kalacaktır. Puşkin. “Kulağını çeker, birşey olmamış gibi öperim.” diye bitirmek zorundadır mektuplarını.

Yapacağı başka birşey de yoktur zaten. Güzelliği için evlenmişti Natali’yle, o da günden güne güzelleşiyordu. Sersemdi evet, ama başından beri farketmemiş miydi bunu? Biraz uçarıydı ama dürüsttü. Kocasını anlamıyordu ama seviyordu. Kocasını da onu seviyor muydu peki? Elbette, her ne kadar minnetten doğan bir sevgi olsa da seviyordu. “Sensiz, yaşamım boyunca bedbaht olacaktım.” Gerçekten de yeni sorumluluklar edinmişti; karşılığını da görüyordu. “Ailem büyüyüp genişliyor, çocuklarım etrafımda dört dönüyor. Artık kadere söylemem, yaşlılıktan korkmama gerek yok... Yaşlı bir bekâr yeni nesille karşılaşmaktan hoşlanmaz; ancak bir aile babası gençlere kıskanmadan bakabilir.” Sıkıntıları vardı, olmaz mı, o kadar ki evlilik öncesi günlerine dönüp delirmekten korktuğu oluyordu. Ama Natali’nin Pc-tersburg tutkusu bittiği an bu sıkıntılar sona erecekti: buna yüreктen inanmıştı. 1834’te Mihaylovskoye’den karısına şunları yazıyordu: “Sobolevski’nin planları olduğu gibi benim de planlarım var: Seni alıp köye getireceğimi.”

X

SON YILLARIN ŞİİRLERİ

Sınıflandırmanın güçlüğü.- Çeviriler ve yabancı konulardan uyarlamalar: Angelo. Taştan Konuk. Rusalka.- Rusya'yla ilgili konular. Politik şiirler: Polemikler.- Tarih: bir Petreid denemesi. Halk şiirleri, masallar.

Puşkin'in sürgünden döndükten sonra gözden düştüğünü daha önce belirtmiştik. Bu değişim şairi oldukça etkilemişti. Okurlarının kaprisli yargılarına hedef olmayacağına hem yazılarında, hem dizelerinde yeminler ediyordu: "Birtakım budalaların sövgüleri uğruna kendini teşhir etmenin ne anlamı var?" Ama budalalara ve içine kısılıp kaldığı sosyetik çevreye karşın, her zamankinden çok yazıyordu. Yoo, eski başarısına yeniden kavuşmak için değil, yalnızca keyfi için. Bir de artık yaşamını kazanmak için kalemine her zamankinden fazla gereksinimi olduğundan. "Kendim için yazıyor, para için yayımlıyorum."

Bu son yılların yapıtlarını eğilimlerine göre sınıflandırmaya çalışabiliriz: Yalnızca sanat kaygısıyla yazılmış olan şiirler ve Rusya'yla, Ruslarla ilgili konulara olan yakınlığı yansıtan şiirler. Ama bizce öncelikle biçim değişikliği üzerinde durmak gerekir. Bu fark beraberce başka ayrıntıları da getirir zaten. Bu yolla Puşkin'in o sıralarda gerçekten şairlikten yazarlığa geçip geçmediğini izleyebiliriz.

Kişisel yaşamına değinen birçok dizesinden söz ettik; bu dizeleri anmadan yaşamını anlatmak olanaksızdır zaten. Bunun dışındaki şiirlerin bir kısmı, yine geçmişteki gibi yabancı yapıtlardır. Ama artık eskisi gibi Fransız şairlerinin peşinde değildir. En çok romantikler ilgisini çeker. Fransız romantikler değil tabii, onlarla ya hiç ilgilenmez, yada küçümser. En fazla Mikyeviç, bazen de Byron üzerine çalışır. Voyvoda, Budris ve Oğulları çevrileri olağanüstüdür. Güney Slavlarının Şarkıları için ne yazık ki aynı şeyi söyleyemiyoruz. Puşkin bir

aldatmacanın kurbanı olmuştur aslında. Karadağ, Sırp ve Hırvat şarkılarından oluşan bu yapıt gerçekte *Mërimëe*'nindir. *Mërimëe* de bir zamanlar görevli olarak bulunduğu bu illerin halk şiirlerinden bölük pörçük dizeler toparlamış olan Nodier'den esinlenmiştir. İşte Puşkin bir yandan Fransızları şiirlerinden kovadursun, onlar hiç beklenmeyen bir yandan sızmıştır Puşkin'in yapıtlarına.

Uyarlamalar hem daha yaygın, hem de çoğunlukla "uydurma" olduklarından, çevirilerden daha önemlidir. Cimri yada sonraki adıyla Cimri Şövalye'yi ele alalım. Puşkin bu yapıtın İngiliz yazarı Chenstone'nun bir komedisinden uyarlandığını ileri sürmüştür. Oysa ki bu adı duyulmadık İngiliz'den yapılan uyarlama hem özgün bir yapıttır, hem de Avrupa edebiyatlarındaki cimri tiplerinin işlendiği manzum sonuç bölümüyle bir inceleme niteliğindedir. Shakespeare'den *measure for measure*¹ aktarılan Angelo da korkunç bir değişim geçirmiştir. Komedi öyle bir şiire dönüşmüştür ki, yalnızca birkaç dize bize yapıtın ilk biçimini anımsatır. Gülünç ve hafif unsurlar tamamen yok olmuş, geriye olaylar zinciriyle kişilik özellikleri kalmıştır. Bir İtalyan Dükü fazla yufka yürekli olduğunu düşünerek kentin yönetimini yardımcısı Angelo'ya bırakmıştır. Prensip sahibi Angelo da sıkı bir disiplinle yönetmektedir kenti. Ama birgün genç ve güzel Laura erkek kardeşinin bağışlanması için ayaklarına kapandığında, Angelo'da ne prensip, ne de dürüstlük kalır. Laura eğer beBüyüknü ödemeyi kabul ederse erkek kardeşi bağışlanacaktır. Neyse ki Dük olaya el koyar, suçlu cezalandırılır, erdem kurtarılır, hak yerini bulur. Bütün bunlara bir diyeceğimiz yok. Ama Puşkin kesinlikle ahlak yanlısı bir sanatçı olmadığından, vasat bir oyunun böylesine ustaca yorumlanması karşısında okurların şaşkınlığını da anlıyoruz. Gerçekten çok güzel dizeler vardır Angelo'da, ama Puşkin'in ününe yada Rus edebiyatına katkısı nedir? Angelo, yorumladığı yazardan daha üstün olduğunu sanan bir aydının kendini eğlemesidir.

Taştan Konuk'ta Puşkin hem Molière'in hem de Molière'in rakibi Villiers'nin, hem de Almanların Don Juan'ından esinlenmiştir. Ama Puşkin'in Don Juan'ı "nev'i şahsına münhasır"dır. İspanyolların destan kahramanında ve Molière'in dramında açıkça görünen gaddarlık-

¹ Kelimesi kelimesine.

tan yoksundur. Rakiplerinin kendiliklerinden gelip o korkunç kılıcına nasıl saplanıverdiklerini izleyen cana yakın, şaşkın bir Fransızdır. Acır onlara, tıpkı kurbanı olan sayısız kadına acıdığı gibi.

İnes'i düşünüyorum da, anımsar mısın,
Ne kadar güzeldi? Evet gerçek güzelliği
Pek azdı. Ama gözleri, yalnızca gözleri,
Bakışı... Başkasında görmedim! Sesi de
Hafif ve dokunaklıydı, bir hastaninkî gibi.
Kocasî da pis ayının tekiymiş,
Neden sonra öğrendim... Zavallı İnes!..

Sevgisi de içtendir; hiç değilse kendinden önceki Don Juan'lerden değişik biçimde dile getirir aşkını. Büyük Şövalye'nin dul eşi Dona Anna'ya kocasının mezarı başındayken Keşiş kılığında yaklaşır. Kurbanının heybetli önünde, üzüntüye boğulmuş dul kadına aşkını ilan eder.

DONA ANNA

Ne var? Ne istiyorsunuz benden?

DON JUAN

Ah! Şimdi, şurada ayaklarınızın dibinde öleyim!
Leşimi buraya gömsünler, yoo, hayır.
Sizin için bu kadar değerli olan ölünün yanına değil.
Onun yanına değil, biraz daha uzağa.
İşte şu kapının önüne, tam eşiğin altına.
Beni örten taşlara değsin diye
Etekleriniz ve küçücük ayaklarınız
Bu saygıdeğer mezara,
Saçlarınızı taşlara döküp, ağlamaya geldiğinizde.

Bu keşişin gerçek adını bilmeyen Dona Anna onu evinde kabul etmeye razı olur. Tam Dona Anna'nın boyun eğceceği anda ona karşı ettiği haksızlıklardan sözeder Don Juan. Hangi haksızlıklar? Dona Anna öğrenmek için ısrar eder, kısı kıvrak yakalar Don Juan'ı.

DON JUAN

Don Juan'la karşılaştınız ne yaptınız?

DONA ANNA

Haççerimi göğsüne saplardım derhal!

DON JUAN

Dona Anna, al haççerini! Vur beni!

DONA ANNA

Diego! Neler söylüyorsunuz?

DON JUAN

Diego değil, Juan!

DONA ANNA

Tanrı'm! Hayır, doğru olamaz! Olanaksız! Yalan söylüyorsun!

DON JUAN

Yalan değil, Don Juan benim ve seni seviyorum...

Geçmişteki sevgilerden çok farklı bir sevgidir bu, kuşkusuz. Don Juan pirüpaktır, yepyeni bir adamdır! Yoksa hiç gerçek adını söyler miydi? Dona Anna çok çabuk ikna olur. İlk öpücüğü kopartır Don Juan, tam o sırada Şövalye kapıyı çalar. Oyunun sonu Molière'inkinin aynıdır, ama Sganarel'in yorumlarına yer verilmemiştir.

Rusalka sözcüğün gerçek anlamında bir uyarılma sayılamaz. Puşkin Donauweibchen adlı bir Alman operasından esinlenmiştir. Ama yalnızca operanın öyküsüne sadık kalmıştır. Birçok ulusun destanlarında rastladığımız bir öyküdür bu. Baştan çıkarılıp sonra da terk edilen genç kız kendini sulara atar ve bir su perisi olarak intikamını alır. Puşkin'in oyununda olay Dinyeper kıyılarında geçer. Perde açıldığında bir değirmencinin kızı sevgili prensi uzun süredir onu görmeye gelmediği için ağlamakta, babası da onu azarlamaktadır. Akılsız kız prensi elinde tutamadığı gibi ondan para koparmayı da akıl edememiştir! Oysa değirmenin onarılması gerekmektedir.

Hemen bu sahnenin üzerine prens çıkagelir. Genç kız kollarına atılır ama prens ciddi ve düşüncelidir. Sevgilisinin telaşlı sorularına karşılık devletin yararını gözetmek amacıyla bir başkasıyla evlenmek zorunda olduğunu açıklar. Sevgilisine de armağanlar, mücevherler, altınlar getirmiştir. Ama armağanları görmez gözü kızcağızın. koşarak kendini ırmağın sularına atar.

İkinci perde prensin düğünüyle başlar. Herşeyiyle tipik bir Rus düğünü izleriz. Genç kızlar laf atarak svatı (sağdıcı) izlemektedir. Birden aralarından biri Dinyeper'de boğulan güzel kıızı anımsatan birşey söyler. Ortalık karışır, prensin beti benzi atmıştır. Herkes bu patavatsızlığın sorunlusunu bulmaya uğraşır ama bütün çabalar boşunadır... Birkaç hafta sonra yeni prenses kocasının değiştiğini fark eder, dadısına dert yazar:

Şimdi hergün şafakla birlikte kalkıp
Hemen atını eğreletiyor.
Saatlerce Allah bilir nerelerde geziyor.
Gece eve döndüğünde ne
Tatlı bir söz çıkıyor ağzından
Ne yüzümü okşamaya tenezzül ediyor.

DADI

Benim küçük prensesim, erkekler horoza benzer!
Ü-ürü-üüü dedi mi bir kanat çırpışıyla gözden yiter.
Ama karısı anaç tavuk, köşesinde civcivlerini bekler.
Nişanlıyken ilgisi'nin sınırı yoktur, üzerine titrer.
Yemeden içmeden kesilir, hayranlıkla seni izler.
Evlendiğiniz anda başlar tasalar, dertler.

Dadı böyle bilgece konuşadursun, prens ırmağın kıyısında dolaşmaktadır. Çok iyi tanıdığı o eski değirmen çıkar karşısına. Şimdi bir harabeye dönmüş değirmende çıldırmış bir ihtiyar eski açgözlülüğünün beBüyüknü ödemektedir. Prens ihtiyarla konuşurken ırmağın sularında su perileri rusalkiler ecelerini dinlemektedir. Rusalka, kıızı Rusaloçkayla konuşmaktadır:

RUSALKA

Onunla çekinmeden konuş, baban o senin.

RUSALOÇKA

Hani seni bırakıp başkasıyla evlenen mi?

RUSALKA

Ta kendisi. Uysal ve sevimli ol ona karşı.

Annemi ve kendini anlat ona.

Kendisini unutup unutmadığımı sorarsa eğer.

Söyle onu hep sevdiğimi ve beklediğimi. Anladın mı?

Rusaloçka çok iyi anlamıştır, kıyıya çıkar ve prensin onu görüp "Tanrı'm, ne büyüleyici çocuk!" diye haykırmasıyla perde iner.

Şairin son sahneyi yazmayışının nedenleri konusunda eleştirmenlerin tahminlerine katılmıyoruz: Belki de fazla acımasız yada silik bir sahneye bağlamak istememişti oyunu. Ne olursa olsun, sonuç bölümünün olmayışı Rusalka'nın değerini azaltmaz. Diğer oyunlarından daha canlı ve daha zarif dizelerle doludur Rusalka. Bu kadar duyarlıklı bir ayrılık sahnesi henüz yazılmamıştır. Evlilik aynı anda hem bu derece incelikle, hem de bu kadar korkunç biçimde anlatılmamıştır. Puşkin'in bu dönemde yazdığı Rusya'yla ilgili şiirler üç bölümde toplanabilir. Birincisi halk destanlarından esinlenerek yazılmış şiirlerdir. İkinci bölümdeki şiirler Büyük Petro dönemine bir methiyedir, bunları bir Petreid denemesi diye adlandırabiliriz. Sonuncu bölümü oluşturan şiirler ise çağdaş olaylara değinir. Bu şiirler ateşli polemiklere yol açmıştır.

Çar I. Nikola dönemi kanlı savaşlar ve baskı dönemidir. Oysa ki Puşkin, gençliğinde yaşadığı liberalizmden ötürü ezilenlerin yanında. Çar'ın kendisine gösterdiği teveccühten ötürü de ezenlerin yanında yer alıyordu. 1825'ten sonra gelişen olaylar konusunda herhangi bir görüşünü belirttiğinde, mutlaka iki gruptan biri tarafından suçlanıyordu. Bir de bu yetmezmiş gibi karşısında Benkendorf'u buluyordu.

Bütün suçlamalara karşın elinden geleni yaptı Puşkin. Bağışlandığında, Çar'a olan minnetini belirtmesi, resmî görevinden dolayı da şanlı Rus ordusunun zaferlerini övmesi gerekiyordu. O da kendinden

bekleneni yazdı ve bunun üzerine dalkavuk ilan edildi. Çar'ın kendisini sözümona kayırmamasını kıskananlara 1828'de "Hayır, dalkavuk de-ğilim ben!" diye yanıt verdi. Gerçekten de dalkavuk Puşkin değil. Çar'ı son derece sert olmaya iten, eğitimin, kitapların, düşüncenin tehlikeli olduğunu Çar'a fısıldayan adamdır, Benkendorf'tur. Puşkin bilginin, ilerlemenin savaşımını verir. Çar'a sunduğu bir yazıda açıkça belirtir bunu. Büyük Petro'nun eğitim konusunda yaptığı yenilikleri yücelten dizelerinde de dolaylı olarak aynı şeyi yapar. Ayrıca bağışlayıcılığını da över Büyük Petro'nun. Bu reformcu Çar'a yönelik en büyük övgüsü düşmanlarıyla anlaşması konusundadır. Puşkin sonuna kadar da bu tutumunu korur. Nikola'yı daima Büyük Petro'nun bir izleyicisi gibi görmeye ve göstermeye çalışır.

Borodino'nun yıldönümüyle ilgili dizeleri ve 1831 Polonya olaylarının üzerine yazdığı "Rusya'ya İftira Edenlere" ağır eleştirilere neden olmuştur. Şairin bir zamanlar Polonyalı liberalleri nasıl desteklediği, Mikyeviçz'le yakınlığı anımsatılmış. Puşkin'in Polonya'yı ezenlerin yanında yer almasını Mikyeviçz'in engellemesi gerektiği söylenmiştir. Mikyeviçz sonradan üne kavuşacak dizelerinde Puşkin'i ihanetinden dolayı kınamıştır. Ama Puşkin ne de olsa Rus'tur ve bunu anımsadığı ve Polonya olaylarının aslında I. Nikola'dan çok Rusya'yı ilgilendirdiğini düşündüğü için hoşgörülebilir. Dikkat edilirse dizeleri Polonyalılardan çok, anlamadıkları bir trajedi üzerine kıyametler koparan yabancı gazetecilerle yazarlara yöneliktir. Bu iki kardeş halkın arasındaki çatışma yüzyıllardır sürmekteydi ve Batılılar farkında bile değildi bunun. Zaferi bir zamanlar Polonya kazanmıştı ama şimdi Rusya öndeydi ve kaniyle, inancıyla, diliyle Rus olan bölgeleri geri alıyordu. Avrupalılar bu illeri geri mi almak istiyorlardı? Alsınlardı bakalım! 1812 işgalcilerinin mezarları arasında boş yer çoktu! Rusya'nın büyüklüğünden sözeden oldukça beylik dizelerle devam eder Puşkin, ama daha sonra yine cömertliğini ortaya koyar:

Yenik düşen savaşçı düşmanımız değil artık.

Çiğneyip geçmiyoruz onu;

Yakıp yıkmıyoruz Varşova'yı.

Çar'ın bu cömertlikten etkilenmeyeceğini pekâlâ biliyordu. Ama buna inanıyormuş gibi görünüp göklere çıkartmak belki de Çar'ı da

inandırırdı. Ayrıca Batılılara yöneltilen meydan okuma ne kadar mağrur olursa önerilerinin kabul edilme şansı da o kadar artıyordu.

Puşkin birçok yapıtında güncel olaylar bağlamında Büyük Petro'dan söz etmiştir. Ama başta Poltava ve Bronz Atlı şiirleri olmak üzere, doğrudan Büyük Petro'yla ilgili yapıtları da vardır.

Bronz Atlı, Katerina'nın Petro'nun anısına, Petersburg'un Donanma Meydanına diktirdiği heykeldir. Katerina şiirde epeyce söz ettirir kendinden. Ama şiirin tek dikkate değer bölümü Petro'nun görüldüğü giriş bölümüdür. Görkemli ve ıssız Neva ırmağının kıyısında Petro, İsveçlilerin kibirine son vererek kaleyi, Avrupa'ya açılacak pencereyi ve bütün ülkelerin gemilerinin sığınacağı limanı düşlemektedir. Ve işte kendi adıyla anılan Petersburg düşü gerçekleşmiştir:

Yüz yıl geçti: yeni kent
Kuzeyin inanılmaz incisi
Bataklıkların, kuytu ormanların
İçinden çıktı, görkemli ve gururlu.
Doğanın talihsiz çocuğu,
Sessiz kıyıların tek sahibi.
Finli balıkçının eskiden
Bu bilinmedik sulara
Yırtık ağını attığı yerde.
Şimdi, uğultulu rıhtım boyunca
Evler, kuleler, dev saraylar
Yükseliyor. Gemiler geliyor
Bütün ülkelerden
İskelelere yanaşiyor.
Neva granitle donanmış.
Suları köprülerin altından akıyor artık
Adaları bahçelerin
Yeşiliyle kaplanmış.
Ve Moskova, tevazıyla önüne eğiyor başını
Genç rakibinin karşısında
Tıpkı yeni çarichenin karşısındaki
Eski çarın dul karısı gibi

Şair daha sonra, Petersburg'a, ırmağının görkemine, gecelerinin şeffaf karanlığına, saraylarının ciddi düzenine olan sevgisini dile getirir. Bayramlarda, kurşun Büyükkleriyle dolu bayrakların dalgalanışını anlatır coşkuyla. Çocukluğundan beri bayrağına tapmıştır Puşkin. Kendisi gibi büyük tehlikeler ve büyük zaferler çağının evlatları olmayan birtakım yurttaşları bu coşkuyu anlamamış ve öfkelenmiştir Puşkin'e.

Poltava apayrı nitelikte bir şiiirdir. Yarı tarihsel, yarı destansı bir anlatımın ardında şair tümüyle kaybolmuştur. Bir yanda Kazakların yaşlı atamanı, Mazeppa, ihaneti, XII. Şarl'ın Ukrayna'ya gelişi, Petro ve zaferi; diğer yanda da Mazeppa'yla varlıklı Koçubey'in kızı Marya'nın aşkı, Petro'ya hainin ilbar edilişi, işkenceler ve Marya'nın çılgınlığı şiirin coşkulu ve dokunaklı olması için her türlü malzemeyi sağlamaktır. Ama sonuç olarak ortaya çıkan şiir duyarlılıktan uzaktır. Marya'nın üzerinde fazla durulmamıştır. Mazeppa, Bahçesaray Çeşmesi'ndeki Kerim Giray'ı andırır. Her zaman anlatmak istediğini doğrudan söylemeye gerek duymadan bize hissettiren Puşkin bakın Mazeppa'yı nasıl anlatmış:

Mizacı nasıl da özgürdür,
Açıkça yada belli etmeden
Nasıl da baş eder düşmanlarıyla,
Doğduğu andan beri hiçbir
Hakareti nasıl da unutmamıştır
Gururuna kapılıp nasıl da
İleri götürür canice tasarılarını,
Kutsal olan herşeyi nasıl da çiğneyip geçer.
Nasıl sevgisizdir herşeye ve herkese
Nasıl su gibi kan döker
Özgürlüğü nasıl horgörür,
Nasıl da hiçe sayar ülkesini.

Şiir demeye dilimizin varmadığı bu satırların Puşkin'in kaleminden çıktığına inanmak güçtür. Gerçek şudur ki, Puşkin Poltava'yı, Rileye'ın aynı konuda yazdığı bir şiiri dinledikten hemen sonra, onbeş günde yazmıştır. Bütün kahramanlarında bulduğu sevimli yanı Ma-

zeppa'da yakalamaya zaman bulamadan Rileyef'in çiziktirdiği biçimiyle sunmuştur onu bize.

Savaş meydanında karşımıza çıkan XII. Şarl da Voltaire'inkinin bir kopyasıdır. Büyük Petro'nun çakmak çakmak gözleri dehşet saçar. Savaşın tasviri renksiz ve sıkıcıdır. Bazı canlı bölümler de yok değildir. Koçubey'in ihaneti Büyük Petro'ya ihbar edişi, Mazeppa'nın uğursuz arkadaşı Orlik'e, maceracı XII. Şarl'a inanmış olmaktan duyduğu piş-manlığı anlatışı, Puşkin'e yaraşır dizelerdir. Ama ne bu bölümler, ne dildeki incelikler, ne de şiirin melankolik havası bu çalakalem yazıl-muş şiirin okurda bıraktığı soğukluk duygusunu dağıtmaya yetmez.

Son olarak da Puşkin'in nyanya'sının masallarından esinlenerek yazdığı öyküleri ele alalım. Bu masaların dekoru Rusya'dır ama Avrupalılar peri masallarından pek farklı değildirler. Perrault'nun kral-ları gibi Puşkin'in çarları da uçar, unutkan ve saftır. Bir anda öfkelenir, parlayıverirler. Biri bir boyarın sözüne kanıp karısını ve oğlunu boğdurtur, bir diğeri de hayatta herşeyini borçlu olduğu arkadaşını öldürür. Avrupalıların kraliçeleri gibi Puşkin'in çariçeleri de sevgi dolu ve sadıktır. Onların da Külkedisi ve Uyuyan Güzel gibi kıskanç kız kardeşleri vardır. Çareviçlerin hepsi birer kahramandır ama, yiğitlikleri, iyilik perileri olmadan onları güçlüklerden kurtarmaya yetmez. Babası Çar Saltan'ın doğar doğmaz bir fıçıya koyup denize attığı Gido'yu dalgalar ıssız bir adaya çıkartır. Herkül gibi bir çırpıda büyüyen Gido fıçısını kırar ve avlanmaya koyulur. Beyaz bir kuğuyu izleyen bir siyah kuş görür ve öldürür. Meğer kara kuş büyücü, kuğu da bir prensesmiş. Kuğu gene eski haline döner ve doğal olarak Gido'yla evlenir. "Ölü Çariçe"de Pamuk Prenses'e benzer. Üvey annesinin evden kovduğu güzel prensesi yedi orman şövalyesi (bogatir) korur. Rüzgârın, güneşin ve ayın da katıldığı çeşitli serüvenler sonunda bogatirler prensesi nişanlısı ve babasına kavuşturmayı başarırlar. Balıkçıyla Küçük Balık masalında balıkçının katı yürekli karısı sürekli olarak kocasından birşeyler ister. Balıkların kralı küçük balık da bütün istenenleri balıkçıya verir. Bir gün kadın, kızartmak üzere küçük balığın kendini ister. İşte o zaman küçük balığın balıkçıya vermiş olduğu herşey, saraylar, konaklar, hizmetçiler, uşaklar hatta kötü yürekli kadının ilk dileği olan taş kurna bile yok olur

Puşkin bütün bunları niçin anlatmıştır bize? Masallarındaki ayrıntıların gizli bir ustalıkla karışık sadeliği, halk dilinin canlı anlatımı onu etkilemiş olsa gerek. Puşkin bu masalları aktarırken onları fazla değiştirmemiş, yalnız kişiler üzerinde yaptığı rötuşlar onları daha canlı daha özgün kılmıştır. Halktan olmayan birinin katkısının olduğunu da katiyen sezdirmeyecek biçimde yazmıştır masalları. Anlatıcı hep Arina'dır sanki. Arina'nın ardında "Ruslan ve Ludmila'nın ozanı" ancak şiirin duruluğuyla ve gizli bir nükteyle ele verir kendini.

Kısacası Puşkin çökmekte olan bir şair değildir, inceliği hep aynıdır. O halde niçin esin perisinin kendisini terk ettiğini ileri sürer? Belki de kendi imgelem gücünün rolü giderek azaldığı ve Batılı tiyatro yazarlarından tutun, Rus izbalarında iplik eğiren kızlara, çeşitli anlatıcıların katkılarına yer verdiği için. Başkalarından aldığı konuları kendi zevkine göre değiştirir. Kendi zevki de klasik olduğu için yazdıklarında kişisini ortaya koymaz. Bu da Puşkin'e hiçbirşey yaratmıyormuş duygusunu verir. Ama okurları asla paylaşmamıştır bu duyguyu.

XI

DÜZYAZILAR

Makaleler: Fransızca Rusça yapıtların eleştirileri.- Yarı tarihsel öyküler: Büyük Petro'nun Arabı, Yüzbaşının Kızı, Dubrovski, Rozlavlef,- Günlük yaşam üzerine yazılar: Kasırğa, Köylü Kızı, Düello.- Puşkin'in gelişimi.

Puşkin düzyazıya oldukça geç başlamıştır. İlk öyküsünü 1827'de, diğerlerini de 1830'dan sonra yazmıştır. Buna karşın Efremof'un yayımladığı yedi ciltten dördünü düzyazılar oluşturur. Bunlardan biri, çoğunluğu Fransızca yazılmış mektuplarına ayrılmıştır. Bunların çevrilip yayımlanacağını düşünmemiştir Puşkin. Geri kalan üç ciltten biri Pugaçof İsyanının Tarihi, ikincisi öyküleri, üçüncüsü de başta kendi çıkardığı Çağdaş dergisi olmak üzere çeşitli dergilere yazdığı makale ve yazılardır.

Bu yapıtlar, konuları açısından olduğu kadar önemleri açısından da birbirinden farklıdır. Pugaçof üzerine yazılan kalın cildin tek varlık nedeni Puşkin'in resmî tarih yazarlığı görevini haklı çıkarmaktır. Makalelerin birçoğunu Çağdaş'ı ayakta tutabilmek için yazmıştır. Ama bütün makaleleri, şiirden düzyazıya kaymasına neden olan uğraşlarıyla ilgilidir. Makalelerin büyük bir bölümünde tesadüfen Rusya'nın gelişmesine katkıları olan Batılılar, bir kısmında da bu gelişimin aşamaları işlenmiştir. Öykülerde XVIII. ve XIX. yüzyılın Rus toplumu konu edilir. Birkaçı yalnızca köylü sınıfını ele alır. Rus uygarlığının tarihi diye adlandırabileceğimiz bir incelemenin parçaları olan bu yazıları ele alırken batıdan başlayıp Rusya'ya gelmek gerekir.

İlk önemli yazısı 1822'de Rus edebiyatı konusunda bir incelemedir. Bu yazıda Rus edebiyatının Fransız etkisine kadar olan gelişmesi konu edilir. Daha sonra kısaca Fransız edebiyatının tarihi ve önemi üzerinde durulur. Bunu edebiyatta "milliyetçilik" sorunu. Batı edebiyat-

larının büyük ustaları Byron, Shakespeare, Walter Scott, Mme de Staël, Chénier ve Chateaubriand'ın yorumlanmasını içeren makaleler izler. Daha sonra Rus dili, diğer dillerle etkileşimleri, edebi türler incelenir. Geriye kalan makalelerin çoğu da özellikle Batı edebiyatlarından etkilenmiş Rus yazarları üzerinedir.

Puşkin'in taklitler üzerine yargıları taklit edilen yapıtlar üzerine yargılarının hemen hemen aynıdır. Başta büyük bir hayranlık duyduğu yapıtları 1820'lerde romantikler gibi modası geçmiş olmakla suçlamıştır. Ama daha olgun bir yaşta yazdığı makaleler bu suçlamaların gerçek anlamı konusunda bizi aydınlığa kavuşturur. Aslında Puşkin daima bir klasik olmuştur. Batılıların da klasik kalmalarını arzular. Victor Hugo'ya şaşar, Lamartine'den sıkılır, nasıl olup da Byron'la karşılaştırıldığını anlamaz. Ama Musset, Puşkin'i büyüler. Bir türlü vazgeçemediği XVIII. yüzyıl ustalarının canlılığını bulur Musset'de. Parny'den söz etmeye pek cesaret edemez ama her fırsatta Voltaire'den dizeler aktarır. Voltaire'in ve genelde Fransızların açık, mantıklı ve kesin anlatımını "aklın dili" diye niteler. Bu anlatım türünün Rusçaya da yerleşmesini, cümlelerin Fransız cümle yapısına uydurulmasını destekler. Fransızlara karşı hoşgörüsü arttıkça da İngilizlere karşı katılaştır. Hâlâ sever İngilizleri ama, İngilizce yapıtları uyarlarken önce Fransız zevkinin süzgecinden geçirir onları. Alman edebiyatını ise tamamen görmezlikten gelir.

Rus yazarları üzerine yazdığı makalelerde hem kendinden önceki çalışmaların sayıca azlığı, hem de bir kısıtlama kendini sezdirir. I. Nikola devrinde Ruslardan, özellikle çağdaşlardan söz etmek kolay değildi. Bu yüzden XIX. yüzyıl yazarlarının eleştirileri kısadır. XVIII. yüzyıl yazarları ve kitapları üzerine incelemeleri hem daha geniş kapsamlıdır, hem de bilgisini ve yargılarının güvenilirliğini daha iyi gösterir. Telemak çevirisi yüzünden herkesin alaya aldığı Tredyakovski'nin gerçek değerini ilk gören Puşkin'dir. Telemak'ın seçilmesinin işaret ettiği uygarlığa dikkati çekerek Tredyakovski'nin olağanüstü çalışmasının Rusya'ya bütün Fransız yazı türlerini tanıttığını belirtmiştir. Puşkin'in "Petersburg'dan Moskova'ya Yolculuk" üzerine yazdığı makalelerden de söz etmek gerekir. Radışçef'in bu yapıtı, XVIII. yüzyılda serflikçe karşı yazılmış en güçlü yapıttır. Puşkin'in de bu karşı çıkışa katıldığından kuşku duyulamaz. Gençlik düşlerini asla

unutmamıştır. Ama 1825'ten sonra böyle bir yapıtı övmek, 1792'de kitabın yazılması kadar tehlikeliydi. Bu nedenle Puşkin, Radişçef'i suçlar, ama okur niçin suçladığını bir türlü anlayamaz. Daha sonra, Radişçef'in aslında yufka yüreklilikten dolayı hataya düştüğünü belirtip onu tedbirsizlikle suçlar. Rahip Renal'in peşinden gittiği için böyle haksız bir başkaldırıya saplandığını hafife alarak açıklar ve sonuç olarak da kitabın gerekli olduğunu söyler. Kısacası, sonuna kadar okunduğunda, bir reformun gerekliliği kesinlikle ortaya konmuştur.

Bu örnekten de görüldüğü gibi Puşkin, kendisini en çok ilgilendiren konudan, ulusunun kalkınmasından söz ederken son derece dikkatli olmak zorundaydı. Bu makalelerden kolaylıkla "Puşkin Avrupa'yı Yargılıyor" adlı ilginç bir kitap çıkarılabilirdi. Ama buna benzer. Rus-ya'yla ilgili derlenecek bir kitap, çözümlemelerden çok yorumlama-lardan oluşurdu.

Öykülerinde bu denli kısıtlı değildir. Buna karşın öyküler anlatıkları dönemden oldukça uzaklaşmış gibidir. İlk öykü, Büyük Petro'nun Arabı'dır. Öykünün kahramanı. Arap mı, zenci mi olduğu belli olmayan Anibal'dir. Ailesinin kesinlikle zenci olmadığını ileri sürdüğü Anibal, Puşkin'in öyküsünde Çar'ın sağ koludur. İsteği üzerine Paris'e gönderilir ve sosyetik çevrelerde büyük sükse yapar. Petersburg'a döndüğünde Çar başarılarına hayran olup kendisini soylu ailelerden birinin kızıyla evlendirmek ister. Öykü burada kesilmiştir, çünkü, tarihi karmakarışık etmeden sürdürmek olanaksız olmuştur. Gerçek şudur ki, Anibal hiçbir zaman torununun kendisine atfettiği niteliklere sahip olmamıştır. Dekor daha gerçeğe uygun olsaydı, bu yüceltmenin üzerinde durmazdık. Ama Puşkin'in Paris'i 1720'lerin Paris'ine pek benzemez, Petersburg'u da o döneme göre biraz fazla uygardır. Büyük Petro'nun saflığı da oldukça gerçek dışıdır. Birkaç yıl sonra Puşkin, o sıralarda Petro'nun kişiliğini iyice tanımadığını itiraf edecektir. Büyük Petro'nun Arabı bu sözünü açıkça kanıtlar zaten.

Puşkin, isyanlar ve hükümet darbeleri dönemiyle ilgilenmeyip, II. Katerina dönemine atlar. Bu dönemle ilgili yararlanabileceği çok sayıda kaynak ve anı vardır. Yüzbaşının Kızı'nda keyfi tablolarla yer yoktur. Grinyof'un ailesinin tekdüze yaşantısı kahramanın önce yaşlı serf Savelyef, sonra da Fransız Beaupré tarafından eğitilmesi, askere gidişi, atlattığı güçlükler, bütün bunlar kusursuz bir doğrulukla işlenmiş-

tir. Zaten taşra soyluları o dönemde neyse, Puşkin'in yaşadığı dönemde de odur. Byelogorsk kalesini de Puşkin gördüğü biçimiyle anlatır. Grinyof'un eşkiyanın peşinde geçtiği bütün yerleri Puşkin, Pugaçof tarihini hazırlarken gezip görmüştür. Grinyof ve teğmenler de gerçeğe uygundur. Hayal ürünü olan yalnızca olayların gelişimi ve mucizevi sonudur. Bunlar bile dönemin özelliklerini taşır. İyiliksever ve ağırbaşlı Çariçe'nin fazla yüceltilmiş olduğu söylenebilir. Ama belki de tarihteki Katerina'nın iki yönlü bir kişiliği vardı ve romancı, romanla ilgili olmayan yönü göstermek zorunda değildi. Herşey bir yana, sözde Walter Scott'un yapıtından alınan bu romanın, orijinalinden çok daha gerçek olduğu kesindir. Walter Scott'un yaptığı, gününün kişilerini eski bir dekorda yaşatmaktır. Puşkin'in kitabında tarihe aykırı ne bir olay, ne bir duyguya rastlanır.

Gerçeğe bu titiz bağlılık romanın ilginç olmasını kesinlikle engellemez. Puşkin bu konuda fazla mı iyimser davranmıştır? Kahramanlarını sevmeye alışkanlığı yüzünden fazla mı ileriye gitmiştir? Ne olursa olsun kahramanları canlıdır ve hayatlarıyla ilgilenmememiz söz konusu değildir. Rusça'daki deyişimiyle olumsuz tipleri ele alalım: Fransız eğitmen Beaupre ayaşkın biridir, ama ne güzel uçurtmalar yapar öğrencisine! Asker Zurin kumarda haddinden fazla kazanır, ama hakikatli bir dosttur. Şvabrin haindir ama Maşa'nın kendisini nasıl aşıladığı düşünülürse ihaneti anlaşılır doğrusu! Bu iyi niyet ve haksızlıktan Pugaçof bile payını alır. Teğmenleri birer hödükse o da bazen acımasız olabilen bir serüvencidir. Ama tıpkı Boris Godunof'taki Dimitri gibi cömertliği de tutar zaman zaman. Gerçekte böyle olmadığını gösteren hiçbir kanıt da yoktur elimizde. Olumlu tiplere gelince, Puşkin en önemsiz olanlarının bile sönük hayatına ışık verecek olan cesur, hatta kahramanca davranışı büyük bir ustalıklarla hazırlar. Örneğin Byelogorsk komutanı sakat yüzbaşı Miranof, yumuşak başlı, karısının sözünden çıkmayan bir ihtiyarcıktır. Ama Pugaçof kendisini Çar ilan edip idam tehdidiyle Miranof'a kendisine bağlılık yemini etmesini buyurduğunda ihtiyarın yanıtı, "Sen Çar ha! Zorbanın, hırsızın tekisin sen yavrucuğum!" olur.

Daha yakın dönemleri konu eden öyküler Yüzbaşının Kızı kadar önemli değildir, çoğu tamamlanmamıştır. Dubrovski ancak Puşkin'in ölümünden sonra yayımlanmıştır. Öykü XIX. yüzyılın başlarındaki

gerçek bir olaydan alınmıştır. Büyük bir toprak sahibi yargıçları satın alarak kendinden daha az varlıklı bir komşusunu soyar. Puşkin'in öyküsünde toprak sahibinin adı Troyekurof'tur. Karun kadar zengin, kaprisli ve acımasız olan bu adam, en eski arkadaşlarından biriyle bir hiç yüzünden bozuşur. Arkadaşı kendisinden özür dilemeyince de kendisini cezalandırmak için mahkeme kararıyla bütün malına mülküne el koyar. Bunun üzerine arkadaşının oğlu genç subay Vladimir Dubrovski, çaldıkları evle birlikte rüşvetçi yargıçları da yakarak babasının intikamını alır. Ama henüz işin başındadır, esasen Troyekurof'la hesaplaşması gerekmektedir. Vladimir Fransız bir öğretmenin kılığında düşmanının malikânesine gelir. Kızı Marya'yı kendine âşık etmeyi başarır, ama bu arada kendi de kıza vurulur. Saygı sınırlarını aşmadan Marya'ya kur yaparken gerçek kimliği ortaya çıkar ve kaçmak zorunda kalır. Troyekurof kızını alelacele zengin fakat yaşlı bir taliple evlendirir. Yeni evliler balayına çıkar, Vladimir emrindeki eşkıyalarla yollarını keser. Ama geç kalmıştır, Marya kocasına sadık kalmakta direktir. Vladimir kaçmalarına izin verir. Birkaç gün sonra çetesi saldırıya uğrayıp dağılır. Kendisi ortadan yok olur, babası da hasta yatağında ölür.

Öykü niçin böyle bitmiştir? XIX. yüzyılda haksızlıklarını yaşamalarıyla ödeyen birçok zorba vardı. Troyekurof da onlardan biri olabilirdi. Puşkin belki bir suçu cezalandırmak için işlenen bir başka suçu yüceltmekten çekinmiştir. Üstelik cezalandırılmak istenen suça Çar'ın temsilcileri de ortak. Belki de Vladimir'le Marya'yı mutlu kılarak öyküyü bağışlaştırmaktan korkmuştur. Beğenisi ve korkuları birleşince öykü yarım kalmıştır.

1812'de geçen Rozlavlef de tamamlanmamış bir öyküdür. Vladimir ve Marya gibi Senankur ve Polin de Corneille'in kahramanlarıdır. Polin (yani Chimène), Moskova'nın ateşler içinde yanışına tanıklık etmiş, olayın suçlusunun Fransızlar olduğunu düşünmüştür. Bu barbarlığı bağışlaması mümkün müdür? Rusların tutsağı subay Senankur (yani Rodrigue) ise Napolyon'un ordusunun korkunç bozgununda yer almıştır. Binlerce yurttaşının katledilişini unutmaması mümkün müdür? Ama herşeye karşın severler birbirlerini. Yine de yaratıcıları onları evlendirmeye cesaret edemez. Cid'deki yürekliliği gösterecek kadar romantik değildir.

Bir diğeri girişim de “yirmili yıllar”ın Rusya’sını anlatmaktır. Ama Puşkin yalnızca bir giriş yazabilmiştir bu konuda. Özellikle Aralık Olayları’na Karışanların yakın arkadaşı olan bir yazar için o dönemi yazmak oldukça güçtür. Puşkin giderek artan gerçekçilik kaygısını tatmin edecek bir olaylar zinciri kurabilseydi bile, sansür mutlaka kitabı yazmasını engellerdi.

Bütün bu kısıtlamalar Puşkin’in çalışmasını yavaşlatmış, bir süre sonra da tamamen durdurmuştur. Genç yaştaki ölümü bizi, yazarlık yaşamını noktalayacak, belki de Savaş ve Barış türünde bir romandan mahrum etmiştir. Puşkin böyle bir roman yazabilseydi, Savaş ve Barış’tan daha özlü, daha az gizemli, ve belki, Tolstoy’un bütün insancılığına karşın, daha insanca, daha merhametli bir yapıt çıkardı ortaya.

Puşkin’in diğeri öyküleri, bütün Rusların yaşadığı bazı olayları aktarması açısından tarihsel sayılabilir. 1813 ve 1814’te zaferden dönen orduların Rusya’ya girişinin anlatıldığı Kasırga bunlardan biridir. Bu öykülerin değeri aktardıkları olaylarda, anlatımın canlılığında, gerçek yaşama yakınlıklarında, bazen de şairin Byron’cı döneminden kalan kahramanlarda yatar.

Öykülerin hemen hepsinde olaylar son derece basittir. Köylü Kızı, Aşk ve Talih Oyunları’nın bir uyarlamasıdır. İki toprak sahibi ailelerini birleştirmeye karar verir. Birinin oğlu şık ve zarif bir Petersburg’ludur. Öteki ailenin köyde yetişmiş kızıyla evlenmeyi aklından bile geçirmez. Kız da bu “şehirli züppe”den sakınır. Onu daha yakından görüp tanımak için hizmetçisiyle yer değişir. Gerisi, tahmin edilebileceği gibi, dik kafalı damat adayının bu hizmetçiye âşık oluşunun öyküsüdür: Petersburg’lu Büyükanlı hizmetçi kıza kur yapmaya başlar, ona okuma-yazmayı, hatta Fransızca’yı öğretir! Hevesli öğrenci şaşılacak bir hızla ilerlemektedir! Basit bir köylü kızının ve dolaşısıyla halkının zekâsına hayran kalan Aleksis bütün güçlüklerle göğüs gerip bir serfle evlenmeye hazırdır! Yine de, sevgili Liz’i gerçek kimliğiyle karşısına çıkınca üzerinden büyük bir yük kalkar.

Kasırga da da bütün olaylar kişilerin karışması üzerine kuruludur. Kadın kahraman, yine Puşkin’in, belki de Trigorşkoje’nin özlemiyle, bir türlü vazgeçemediği köylü kızlarından biridir. Zengin bir toprak sahibinin kızı Marya Gavrilovna kendisi gibi soylu ama yoksul bir

genç komşusuna âşıktır. Sevgilisinin ısrarlarına sonunda boyun eğer, fırtınalı bir gecede Marya kaçırılıp bir kiliseye götürülür, önceden ayarlanmış bir papaz iki genci evlendirir. Ama tören bitip genç evliler birbirlerine döndüklerinde Marya'cık tanımadığı bir adam bulur karşısında ve bayılır. Yabancı sınıştır, bu arada fırtınadan dolayı geciken damat gelir, ama olan biteni duyunca umutsuzluk içinde orduya katılır ve Borodino'da ölür. Herşeyden habersiz Marya kendini evli sanarak bütün taliplerini sebepsiz geri çevirir. Bir gün Fransa'dan Burmin adında bir subay çıkagelir. Sayısız madalyayla ülkesine dönen kahraman, genç ve sevimlidir. Tek kusuru utangaçlığıdır. Marya'yı görür görmez vurulur, ama bir türlü söylemeye cesaret edemez. Sonunda açılırlar birbirlerine. Burmin evli olduğunu söyleyince Marya da evli olduğunu ama kocasının kim olduğunu bilmediğini açıklar. Tesadüf bu ya. Burmin de karısını tanımamaktadır. Böylece tekrar bir papaz aramaya gerek kalmadan evlenmiş olurlar.

Puşkin'in bütün öyküleri bunlar kadar neşeli değildir. Maça Kızı acıklı bir öyküdür. Çok yaşlı bir kadının, genç ve güzel olduğu zamanlarda, Kagliostro'dan kumarda hiç kaybetmemenin sırrını öğrenmiş olduğu söylenmektedir. Dürüst görünüşünün altında iflah olmaz bir kumarbaz ruhu taşıyan genç subay Herman, yaşlı kadının sırrını öğrenmeye karar verir. Amacına ulaşmak için ihtiyarın genç hizmetçisini baştan çıkararak eve girer. Bir gece, yaşlı kadının odasına girip, elinde hançer, herşeyi söylemesini emreder. Kadıncağız korkudan ölünce Herman'ın da intihardan başka çıkış yolu kalmaz. Düello'nun kahramanı Silvyo, alayın en kahraman, en gözde subayıdır. Ama kendinden daha zengin, daha sevimli daha genç olan Kont N... 'nin gelişyle pabucunun dama atıldığını hissedince, rakibine hakaret ederek onu düelloya sürükler. Önce Kont ateş eder, isabet ettiremez. Ateş etme sırası Silvyo'dadır, ama kontun, karşısında büyük bir sükûnetle, şapkasına doldurmuş olduğu kirazları yediğini görünce küplere biner ve hakkını saklı tuttuğunu belirtir. Rakibi "Hay hay, süreniz sınırsızdır," yanıtını verir. Aradan yıllar geçer, hergün atış talimini yapan Silvyo, çılgınca sevdiği genç kızın kontla evlendiğini duyunca atış hakkını kullanmaya karar verir. İki rakip bir kez daha karşı karşıya gelir. Kontun ateş etme hakkı yoktur, ama Silvyo, kendini koruması için bu hakkı bağışladığını söyler rakibine. Kont önce karşı çıkar.

fakat genç karısını düşününce vazgeçer ve silahını alır. Şans gene ilk atış hakkını konta tanır. Kurşun Silvyo'nun arkasında asılı bir portreye isabet eder. Tam o sırada genç kontes gelir ve ikisinin arasına atar kendini. Silvyo silahını indirip gülümser, "Sana bir kalleşlik yaptırmakla intikamımı almış oldum. Elveda," der ve çıkarken nişan almadan ateş eder. Kurşun kontun portrede açtığı Büyükçe saplanır.

Bu anlaşılması güç Silvyo, ortalama bir Byron karakteridir. Geriye kalan öykülerinde bir yenilik gösterdiği söylenemez. Ama anlatımın akıcılığı dikkate değerdir. Yalınlıkla inceliği ne MÉRİMÉE, ne de ABOUT Puşkin gibi ustaca birleştirmeyi başarabilmiştir. Yaşlı ana-babalar, saf soylular, Mme Cottin'in kitaplarıyla beslenmiş genç kızlar, kahraman ve şamatacı subaylar, öylesine sevimlidir ki kuşkuya düşürür bizi. Bu şirin Rusya'nın, serflerin Rusya'sıyla pek ilgisi yoktur! "Salon edebiyatı, genç kızları ağlatacak aşk öyküleri bunlar! Puşkin'den sonraki yazarlar bize madalyonun öteki yüzünü gösterdi!" demek geçer içimizden.

Puşkin sanki, esin perisinin kendisini terk ettiğini sandığı bir anda verdiği sözü anımsamış gibidir. Yevgeni Onyegin'den aktarıyoruz:

Bir gün Apollon'a sırt çevirip
Utanmadan alçalacak.
Düzyazılar yazacağım.
Geveze bir moruk gibi
Neçeli öyküler anlatacağım.
Aşkın, kıskançlığın
Acılarını anlatmaktan vazgeçip,
Keyifle aktaracağım
Aile öykülerini.
Ve ah! O eski zaman âdetlerini

Gönül isterdi ki Puşkin bu anıları hafif melankolik, güler yüzlü sevimliliğiyle aktarsın. Yevgeni Onyegin'in bazı bölümlerinde, örneğin Tanya'nın Moskova'da akrabalarıyla karşılaşmasını anlatırken ne kadar ustaca kullanmıştır bu üslubu. Belki daha uzun yaşasaydı, daha renkli bir anlatıma gerek duyardı. Gerçek şudur ki, yaşlıların öyküleriden uzaklaştıkça alaylı ve kuru olmuştur dili. Goryokino Köyünün

Öyküsü'nde, eğitimi yüzünden uzaklaştırdığı ama hep yakından tanımayı düşlediği küçük toprak sahipleri ve köylülerin dünyasını görür gibi oluruz. Otuzyedide yaşında ölmeseydi onları uzun uzun tanıtır mıydı bize? Ama Puşkin'in yapamadıklarını izleyicileri yaptılar. Gogol'e hem Ölü Canlar'ın, hem de Müfettiş'in konularını Berquin sağlamıştır.

XII

ÖLÜM

Son yıl. Georges Dantès ve Natali Puşkin. Kışkırtma olayı, düello. Puşkin'in son günleri. - Petersburg'da heyecan. Hükümet, yüksek sosyete salonları, halk. Cenaze töreni. Lermontof'un yazdığı ağıt.

Puşkin'in evlilik yaşamını, para sıkıntılarını, üst tabaka insanlarıyla polisle dalaşmalarını, karısının hoppaca davranışları karşısında kapıldığı kaygı ve kuşkuları anlattıktan sonra, kahramanımız için kurtuluşun yeniden Mihaylovskoye'ye çekilmekte olduğu sonucuna varmıştık. Gerçekten de Puşkin, huzur içinde çalışma yaşamına, verimli uzun gezintilerle ve Esin Perisi'ne ancak orada kavuşabilirdi yeniden. Ama yıllar geçmekte ve ve Natali "dilber bayan Puşkin" olmaktan bir türlü vazgeçmemektedir. Üstelik her günün korkunç bir felaketle kapanması olasılığı durmadan artıyordu.

Hiç şüphesiz Puşkin de sosyete yaşamına düşkün bir insandı. Ne var ki kahramanımız yüksek sosyete ve aristokrasiyi karşısındakilere kaygı verici bir şekilde anlıyor ve değerlendiriyordu: Sadece ve sadece, kökleri tarihin derinliklerine uzanan ailelerin çocuk ve torunları söylüydu onun gözünde. Oysa Saray ve çevresi, "bu kokuşmuş bataklık", bir alay tüylendi ve zipçıklıya doluydu; ve Ruslardan çok Almanlardan oluşan bu takım, akıllara sığmaz servetini, 1820 fikirlerine beslediği yada besler görüldüğü kine borçlu bulunmaktaydı. Onların ortasında Puşkin, tam bir haydut görüntüsü içindeydi: Tavırları, sözleri, susuşları hep gençliğinin dostlarına ve umutlarına olan bağlılığını sergiliyordu. Dolayısıyla da bu takım, İmparatorun ona gösterdiği hoşgörüyü gereğinden fazla aşırı buluyordu. O çağ üksek sosyetesinin gözünde Puşkin de, övünerek andığı atalarına karşın, bir sonradan görme zipçiktandı. bir zıvalar yazarından başka birşey değildi: Hatta belki de bir casustu!

Bu dedikodular karşısında kayıtsız kalamıyordu Puşkin. Çoğu zaman taşlamalarla oç almaktaydı: Zengin Lucullus'un mirasçısını mirasına bir an önce kavuşma telaşı içinde betimlediği dizeler bütün Rusya'da dilden dile dolaşıyordu.

Uşaklara yaltaklanmayacağım günler gelsin artık!
Gelsin artık Cumhuriyet hırsızlığından kurtulacağım günler!..

Lucullus olarak ileri sürülen bu kişi, Ulusal Eğitim Bakanı Uvarof'tan başkası değildi oysa...

"Daha az resmî" düşmanlarına karşı, Puşkin'in başka silahları vardı. 1829'da şunları yazıyordu örneğin:

"Tükürük yedikleri zaman, olay duyulur da bir daha Anıçkof konağına çağrılmazlar korkusuyla suratlarını ipek mendilleriyle silmekle yetinen zamane gençlerinden değilim ben."

Gel gelelim karısı, genel tutumuyla, kahramanımıza yöneltilen saldırılara çanak tutuyordu: Bayan Puşkin'in kendisine kur yapılmasından hoşlandığı bir gerçektir; işte onun bu zayıflığından yola çıkılarak kocasını aldattığı ve Puşkin'in de bu duruma göz yumduğu sonucuna varılmaktaydı. Çok kısa zamanda başlayan dedikodular, Dantès'in ortaya çıkışıyla ete ve kemiğe büründü.

Bir Fransızdı Dantès. 1830'da Saint-Cyr Harp Akademisi'ni bitirdikten sonra kral Louis-Philippe'in hizmetine girmeyi zül sayarak ordudan ayrıлып -herhalde, yakın akrabalarından Hollanda'nın Rusya büyükelçisi Heeckeren baronunun çağrısı üzerine- Petersburg'a gelmiş; ve hem yarı sürgün, hem Fransız, hem de yakışıklı bir genç olduğu için çok iyi karşılanmıştı. Dendiğine göre, Fransız hükümdarının taklidini yaparak, I. Nikolay'ın da teveccühünü kazanmıştı. Nitekim, İmparator'dan aylık alan Muhafız Alayı'na subay olarak atanmış bulunuyordu. Çok geçmeden de Baron Heeckeren evlat edindi kendisini. Baron Dantès-Heeckeren olur olmaz da başkent salonlarının paylaşılmayan sevgilisi haline geldi. Natali Puşkin'le de bu salonlardan birinde tanıştı; ve genç kadına tutkunluk gösterilerinde bulundu art arda. Adlarını saklayan birtakım dostları Puşkin'i durumdan haberi kılma gecikmediler. Bunun üzerine kahramanımız, derhal tanıklarını yollayarak Dantès'yi düelloya çağırdı. Ama Dantès,

sevdiği kadının aslında Natali değil, kızkardeşi Katerina olduğunu söyledi. Puşkin, genç adamın sözlerini ispat için Katerina'yla evlenmesi gerektiğini ileri sürdü. Ve Dantès evlendi kahramanımızın bal-dızıyla...

Oysa Katerina ne güzeldi, ne gençti ve ne de zengin... Ve, pek doğal olarak, bütün herkes onun Katerina'yla evlenişini bir başka niyete yordu. Puşkin de paylaşıyordu bu yorumu. Nitekim evlilikten onbeş gün sonra, bacanağını evinden kovdu.

Birkaç hafta geçti aradan. Bir sabah Puşkin'e bir paket bıraktılar. Bir "diploma" çıktı paketten: Boynuzlular Derneği tarafından yollanan bir "onur diploması"ydı bu. Bazı kesin belirtiler, söz konusu "diploma"nın Heeckeren'ler tarafından "imal" edildiğini ortaya koyunca Puşkin kalem kâğıda sarılıp her satırı ayrı bir hakaret taşıyan bir mektup yazdı baba Heeckeren'e. Bu mektupta, örneğin, şu sözler yer almaktaydı: "Koskoca bir hükümdarın temsilcisi olan siz, piçinizin düpedüz pezevenkliği yaptınız. O iğrenç çöpçatan kocakarılar gibi köşe bucak aradınız karımı; ve onu adice ayartmaya çalıştınız!..¹

Cevap oğuldan geldi: Bir meydan okumaydı, bu. Getiren de, Fransa büyükelçiliğinin ikinci sekreteri Archiac Vikontu'ydü. Puşkin hemen fırladı evden. Yolda lise arkadaşı albay Danzas'a rastladı. Fransız Büyükelçiliği'ne gittiler birlikte. Puşkin arkadaşını, düello tanığı olarak, Vikonta tanıştırdıktan sonra şöyle dedi:

- Bu iş bu akşam hallolmadığı takdirde, baba yada oğul Heeckeren'leri ilk gördüğümde suratlarına tüküreceğim!

Danzas'la Archiac Vikontu, o akşama düello saat ve yerini belirlediler. Koşullar şöyleydi: Tabancalarla yapılacak düello ve çarpışmalar, yirmibeş adım öteden ateş edeceklerdi birbirlerine; bu, tarafların rızasıyla, onbeş adıma da indirilebilirdi...

Anlaşmaya varılır varılmaz Danzas, kendisini Nevski caddesindeki bir pastanede beklemekte olan Puşkin'i buldu hemen: ve bir kızağa atlayıp düello yerine hareket ettiler. Dantès, yanında tanıdığı Archiac Vikontu'yla, onları beklemekteydi...

¹ Bu mektup Fransızcadır "Pezevenk" sözcüğü yerine, çağın anlayışına daha uygun olarak, "yardakçı" sözcüğü kullanılmıştır

Yerlerini alıp da başlama işareti verildiğinde Puşkin, bütün düellolarında yaptığı gibi, silahını aşağıya doğru eğerek ilerledi hasmına. Hiç kımıldamaksızın ateş etti Dantès. Puşkin yere düşerken şöyle haykırıyordu:

- Kasığım parçalandı!

Tanıklar hemen koşup kaldırmak istediler kendisini. Ama o, eliyle durdurdu onları:

- Ateş edecek kadar gücüm var!. dedi.

Ve ateşledi silahını. Dantès de yuvarlanmıştı:

- Galiba kurşun göğsüme saplandı!. diye haykırdı. Puşkin'in şöyle dediği işitildi:

- Bana bir doyum sağlayacağını sanmıştım bu işin. Oysa şimdi neredyse azap duymaktayım..

Gerçekte Dantès'in yarası -göğsünü elleriyle örtmesine karşın- Puşkin'ininkinden çok daha hafifti.

Puşkin'i evine götürüp çalışma odasındaki yatağa uzattılar. Çok geçmeden İmparator, özel cerrahı Ahrendt'i yolladı kahramanımıza. Ünlü hekim, muayeneden sonra, Puşkin'in kesin ve resmî isteği üzerine, durumun hemen hemen hiç umut verici olmadığını bildirdi. Puşkin teşekkür etti kendisine; karısına durumun bildirilmemesini istedi; sonra da, Ahrendt aracılığıyla, İmparator'dan arkadaşı Danzas'ın bağışlanması ricasında bulundu (Danzas, askeri içtüzük gereğince, Puşkin'e tanıklık ettiği için cezaya çarptırılabilirdi). Ve borçlarının dökümüne koyuldu.

Bu arada haber çoktan yayılmıştı. En başta Aleksandr Turgenyef, Jukovski ve Viyazemski olmak üzere, dostların akını başladı. Ardından Ahrendt görüldü yeniden: İmparator'un kurşun kalemle yazılmış. Puşkin'i iyi bir Hristiyan gibi ölmeğe çağıran ve ailesinin tüm bakım masraflarını üstlendiğini bildiren bir mektubunu getirmekteydi...

Papaz geldi en son olarak. Puşkin günah çıkarttı ve kudas ayininden geçti.

Sonra da acı dolu saatler başladı: Şairin bütün dostları bu amansız kısa dönem hakkında anılar bırakmışlardır. Bütün bu tanıklıkların üzerinde anlaşılmaya vardıkları husus, kahramanımızın -masasının üzerinde unutulmuş bir tabancayla intihara kalkışma zayıflığına düşmesi bir yana- fizik ıstıraba karşı gösterdiği cesarettir ilkin. Hemen

ardından da, acısının hafiflediği anlarda, karısının üstüne titremesi; onu, hiçbir zaman kabahatli olduğuna inanmadığını tekrar tekrar söyleyerek yatıştırmaya çalışmasıdır. Ve... ve, en son olarak da, dostlarına -orada, başucunda nöbet tutanlara olduğu kadar, uzun süredir görmemiş olduklarına da- duyduğu içten bağlılıktır:

- Puşkin niye burada değil sanki? O şimdi yanımda olsa ben çok daha rahat ölürdüm!.

Kahramanımız hem bu sözleri söylemekte, hem de öte yandan git-tikçe biraz daha halsiz düşmekteydi. Nitekim düellonun ertesi günü, 29 Ocak 1837 sabahı ortalık ağırırken, nöbetteki dostlarını gafil av-layan bir düzelmeden hemen sonra can çekişme başladı. Birkaç daki-ka sonra da öldü Puşkin.

İki günden beri Petersburg heyecan içinde çalkalanmaktaydı. Hele ölüm haberi yayılınca dolup taşmaya başladı şairin evi: Sadece dostlarla değil, hiç alışılmadık kimselerle de.. Fransa büyükelçisi Barante Baronu vardı örneğin içerde, Kont Strogonof gibi en önde gelen aristokratlar vardı. Dışarıda ise halk birikmişti. Halkın arasında polis ve jandarmalar da tabii... Ayrıca polis evin içine sızmıştı: Ben-kendorf, avını -ölü iken bile- gözden kaybetmiyordu.

Bu genel acıya sadece belirli bazı salonlar katılmadı: Göz kamaş-tırıcı kavalye Dantès'yi değerlendiriyordu onlar, Puşkin umurlarında bile değildi. Edebiyatçıların gülünç tasası alay konusuydu bu salon-larda. Bir de öfke konusu vardı: Puşkin'in portresini vitrinlerine dol-duran kitabevleriyle ona "büyük insan" sıfatını yakıştıran gazetelerin küstahlığı! Ulusal Eğitim Bakanı Uvarof şöyle diyordu:

- Nasıl olur da devlet adamı yada general olmayan bir kimseye bü-yük insan denilebilir?

İşin ucunda bütün herkesi asıl ilgilendiren, İmparator'un ne düşün-düğüydü. Gerçi Çar, şairin ölümünden üzüntü duyduğunu açıkça belli etmiş ve ayrıca karısıyla çocuklarına yardım edeceğini bildirmişti; ama bu, olayı bir ulusal yas nedeni olarak kabul ettiği anlamına gel-miyordu elbette...

Gerçekten de Nikolay I'in ölü Puşkin'e karşı tavrı, diri Puşkin'e karşı takındığı tavrın aynı olmuştur: Hep şüpheli kalmıştır şairimiz, güvenilmez ve korkulu bir kimse olarak göz önünde tutulmuştur. Hele ölüm haberiyle birlikte kamuoyunda baş gösteren heyecan ve duyarlık,

onu büsbütün şüpheli kılacaktır. Nitekim Uvarof, böyle yersiz bir şekilde kedere kapılan gazetecilerin beynini yıkamakla görevlendirilmiş; o can sıkıcı portreler vitrinlerden kaldırtılmıştır. Aynı zamanda, şairin cenaze törenine tam kadro halinde katılmak isteyen üniversitenin tören günü dersleri tatil etme isteği reddedilmiştir. Şairin cenazesini Saint-Isaac katedralinden kaldırma hevesine kapılan dostlarına, çevre kiliselerinden birinin çok daha “uygun” düşeceği bildirilmiştir. Ama öte yandan çar Nikolay I olay çıkaranlardan katiyen haz etmediğinden, Heeckeren baronuna bundan böyle persona grata olmadığı haber verildi; Georges Dantès de. ordudan tart edilip Rusya’yı terke mecbur tutuluncaya kadar kalmak üzere askeri cezavine kapatıldı.

30 Ocak gecesi şairin naaşı, hükümetçe seçilen kiliseye taşındı. Bu taşınma sırasında Puşkin’in birkaç dostu ile -tabii- polis ve jandarmalar hazır bulundu. Ertesi günü, Rus törelerine uygun şekilde, tabutta açık olarak bekletilen naaşının önünden büyük bir kalabalık geçti. Eski bir frak giydirmişlerdi şaire: Daima tiksindiğini söylediği Kammer Junker üniformasıyla gömülmek istemediğini açıklamıştı... ki bu vasiyet, yönetici çevrelerde çok ters tepkilere yol açtı.

Aristokrasinin büyük çoğunluğu, buna karşın, son ayinde hazır bulunmaktan geri kalmayacaktı. En ön sıradakiler arasında, Puşkin’i gerçekten seven ve ikinci sekreterinin düelloya katılmasının utancını silmek isteyen Fransız büyükelçisi Barante Baronu göze çarpıyordu özellikle. Kilisenin önünde muazzam bir kalabalık vardı. Ama polis tarafından kapıya yaklaşması önlenen bir kalabalıktı bu...

Puşkin, Trigorskoye yakınlarındaki Kutsal Dağ manastırının bahçesine gömülmeyi vasiyet etmişti. Hükümet de, kendisini yeni halk gösterilerine katlanmak sıkıntısından kurtaran bu isteği olumlu karşılayacaktı elbette. Nitekim ayın sona erip de halk dağıtıldıktan sonra şairin naaşı, kendisini tam yirmialtı yıl önce Çarskoye Selo lisesine aldırış olan adamın, Aleksandr Turgenyev’in gözetimi altında son dinlenme yerine götürüldü. Böylece Puşkin’in, kahramanı Lenski’nin ölümü dolayısıyla dile getirdiği bir arzusu da yerine getirilmiş bulunmaktaydı:

Ne mutlu erkenden ölüp gidene!
Kadehi henüz dolu
Ve romanı daha bitmemişken...

Dünyamızdan ayrıldığında, otuzyedi yaşındaydı Puşkin. Tıpkı Raffaello ve Byron gibi...

Günler günleri kovaladı. Şair, Mihaylovskoye mujiklerinin buz tutmuş toprağı binbir zahmetle kazarak açtıkları çukurunda uyuyadursun, adı daha uzun yıllar “şüpheli kişiler listesi”nde yer almaya devam etti. Dul karısı, çok geçmeden bakanlığa atanacak olan bir yüksek memurla evlendi; böylece çocukları saray okulunda öğrenim görmek fırsatını buldular, ama silik kaldılar. Hecekeren, artık hiçbir yerde eskisi gibi hoş karşılanmadığı Petersburg’u terketmek zorunda kaldı. Rusya’dan kovulunca Fransa’ya dönen Dantès. İkinci İmparatorluk devrinin sıradan senatörlerinden biri oldu. Felaketi hazırlayan yada, en azından, hızlandıran imzasız mektupların yazarları hiçbir araştırma ve koğuşturmaya uğramadılar. Ama o sıralarda adı sanı henüz duyulmamış bir başka büyük şairin, Lermontof’un şu eşsiz dizelerinde buldular cezalarını:

ŞAİRİN ÖLÜMÜ¹

*İntikam çar, intikam!
Kaparıyorum ayaklarına
Adil ol ve katili cezalandır.
Ki onun idamı gelecek çağlara
Senin haklı yargını duyursun
Ki caniler örnek bulsun onda*

Şair öldü! - kuluydu namusun -
Düştü. karalanmış, söylentilerle.
Düştü intikam özlemiyle. göğsünde bir kurşun
Eğerek gururlu başını yere.
Utancını değersiz talhkirlerin
Taşıyamazdı şairin kalbi

¹ Bu şiir Ataoğl Behramoğlu tarafından çevrilmiştir

O başkaldırdı yargısına sosyetenin
Ve öldürüldü, yapayalnız, önceki gibi...

Öldürüldü, neye yarar şimdi gözyaşları
Neye yarar boş övgülerin gereksiz korusu
Neye yarar zavallı özür mırıltıları
Kader oynadı oyununu

İlkin kinle kovan siz değil miydiniz
Onun özgür ve cesur yeteneğini?
Ve eğlenmek için körüklediniz
Bir yangını, ki belli belirsizdi.

Daha ne? Eğlenin... Son ıstıraplara
Dayanmaya artık gücü yetmezdi
Söndü bir meşale gibi eşsiz deha
Soldu alnındaki zafer çelengi.

Kurtuluş yok, soğukkanlılıkla
Katil indirdi vuruşu
Titremedi elindeki tabanca
Yüreği sanki donmuştu

Şaşacak ne var, uzaktan onu
O benzeyeni yüzlerce kaçağa
Fırlatmıştı bize kaderin buyruğu
Talih ve rütbe avına

Gülerek küstahça aşağılıyordu
Yabancı bir toprağın göreneklerini
O bizim şanımızı esirgeyemezdi
Ve bu kanlı an düşünemezdi
Elini neye kaldırdığını.

.....
Sesleri o eşsiz şarkıların dindi
Bir daha duyulmamacasına.

Dar ve sevimsiz sığınağında şimdi
Susuyor şair, bir mühür ağzında.

.....
Ve sizler, kibirli çocukları
Bilinen alçaklıkla ün salmış ataların!
Özgürlük, Deha ve Şan cellatları
Tahtın yanındaki açgözlü yığın!
Susturun gerçeği ve yargıyı
Gizlenin örtüsü altına yasanın.
Fakat ey ahlaksızlar, Tanrısal bir yargı
Ve müthiş bir yargıç bekliyor sizleri!
Onu kandıramaz altın şıkırtısı
O bilir önceden her şeyi.
O zaman boşa gidecek ama
Kötülemeler, başvuracağınız;
Ve tüm kara kanınızla. şairin
Haklı kanını yıkayamayacaksınız!

XIII

SONUÇ

Şan ve şöhret yolunun cilveleri. - Gerçeklik. - Yapıtı ve Esin Perisi. Rus ve Dünya edebiyatındaki yeri.

Ölümü, bir “ulusal şair” katına yükseltmişti Puşkin’i. Nitekim bu durum, 1840’lı yıllarda eleştirmenleri susmaya zorladı. Şairi, “derinli-ği yok” gerekçesiyle, “şiir aleminin sönük bir Mozart’ı” olarak gören Rus Hegelcilerini bile... O dönemin kuşağı. Lermontof’un Puşkin’in ölümü üzerine yazdığı dizeleri ezbere bilmekte ve Bielinski’nin onun yapıtı hakkındaki yazılarını coşkuyla izlemekteydi. Bütün şairler onu taklit ediyor; başta Gogol olmak üzere bütün gerçekçiler, onu büyük bir öncü sayıyorlardı. 1848’i izleyen reaksiyon döneminde dahi saygı gösterildi şairin anısına: “Sanat için sanat” modası egemendi; ve bizzat Puşkin, “ayaktakımının dönneklği”nden tiksindiğini söyleme-miş miydi!

Nitekim 1860’lı yıllarda şairin gözden düşmesine, halk yığınları hakkında kullandığı bu küçültücü sözler neden olacaktı: “Aşağılanan ve ezilenleri savunma tutkusu” sevilen biricik edebiyat türü haline gelince, Puşkin de elbet “en tiksiniç aristokratlardan biri” durumuna düşecekti. Yaşamı? Bir gençlik hatasının ceremesinden kurtulmak isteyen sıradan bir dalkavuşun yaşamından başka birşey değildi... Ölümü? Salon dedikodularının aklını başından aldığı bir yüksek sosyete mensubunun ahmakça ölümüydü, o kadar... Yapıtı? Halkın sefaletine tamamıyla kayıtsız bir Saray maskarasının yapıtı! Resmî ideologlar tarafından hazırlanan okul kitaplarında adı büyük övgülerle anılıyordu. evet, ama “bilinçli” Rusların gözünde beş para etmezdi.

Bununla birlikte, Puşkin’in de Rusya için iyi günlerin gelmesini dilediği anımsanmaya koyuldu yavaş yavaş. Giderek, en çok saldırdığı takımın “ayaktakımı” değil “Saray” takımı olduğu da anımsandı. Ve

yeniden, dizelerinin çşiz çarpıcılığı çıkarıldı ortaya. Bu hava içeri-
sinde de, ölümünün ellinci yıldönümünde, Rus fikir ve edebiyat yaşa-
mının en önde gelen temsilcilerinin övgüleri arasında. Moskova'da
dikilen heykelinin açılış töreni yapıldı.

Puşkin'i bir insan olarak yargılayıp değerlendirmek için, gençlik
çağının başında kavak yelleri esen delikanlısını değil, olgunluk çağı-
nın durmuş oturmuş ve biraz da hüznü gömülmüş olgun erkeğini göz
önüne almak gerekiyor. Hayalimizde canlandırmayı deneyelim onu bir
an: Çalışma odasında bir aşağı bir yukarı dolaşmaktadır. Alnı derin
kırışıklar içinde, kabarık favorileri darmadağın, ağzı günlük sıkıntı-
ların öfkesiyle büzülmüş... Ama tutup da ona tarihten, edebiyattan,
çağdaşlarının yapıtlarından söz açmaya görün: O saat unuttur kederini
ve hemen canlanır, hiçbir art niyete kapılmaksızın, büyük bir incelikle
akıl yürütmeye koyulur. Yada bir genç kız ziyarete gelsin kendisini:
Yüzünde güller açar, şakalaşır, portresini çizer kızın, o bembeyaz
dişlerini meydana seren gülüşüyle cınlatur ortalığı... Tek başına
kaldığında çocuklarını düşünüp tasalanır yeniden, yada Natali'nin son
hoppalığını anımsayarak tasalanır; masasının başına çöker sonra;
ödenmemiş faturalara bakar acı acı, ve imzasız mektuplara... Geceyle
birlikte uykusuzluk da gelecektir; oysa çalışmak gerekmektedir ertesi
gün de; ve, başını dimdik tutarak alem içine çıkmak gerekmektedir.
Aman vermez bilinci, şairimize: En sık kullandığı sözcüklerden biri,
ritsar'dır. Yani, şövalye. Bu sözcük, atalarının taşınmış olduğu ve
çocuklarının taşıyacağı adın onurunu gözetmek ve korumak gereğini
anımsatır ona durmadan. Nitekim, Romeo ve Jülyet'te en çok sevdiği
kahraman, Montegü'lerin onuru uğruna kendini severek feda eden
yiğit Mercutio'dur. Ve gene nitekim, aynı onur uğruna o da kendini
feda edecektir... Dar ve sınırlı bir ödev anlayışı sayabilirsiniz bu
anlayışı. Ama, bir başka şairin, Alfred de Vigny'nin dediği gibi, onun
gözünde "onur, ödevin şiiiridir".

Puşkin'i insan olarak değil de yazar olarak yargılayıp değerlendi-
rebilmek içinse, herşeyden önce, onun kendisini bir yazar olarak kabul
etmediğini anımsamak gerekiyor:

Arzu duymadan, tasarı yapmadan, gelecekten korkmadan şakiyan
bir şairdir o, kendi deyişiiyle. Ve, kitap boyunca görmüş olduğumuz
gibi, Esin Perisi'nin artık kendisini kesinlikle terk etmiş olduğu

düşüncesiyle kaç kez umutsuzluğa kapılan bir şair. Hem de, hiç bilmeksizin, esinle dolup taşıdığı anda!

Ama bu kaprisli mi kaprisli Esin Perisi'nin gelmek için özellikle bulup seçtiği yer ve saatler vardı: Hemen daima bir odayı ve tercihen külüstür eşyalarla döşeli bir odayı seçiyordu sevgili ziyaretçi; ve gene hemen daima, tıpkı Goethe'de olduğu gibi, sabahları arz-ı endam ediyordu. Özellikle de sonbahar sabahlarını seçiyordu...

"Benim yaşamım, bir dramdan çok bir ağıtı andırır..." demişti Puşkin. Natali'nin güzelliği bu dramı belirgin kılıncaya değin tutkudan çok tutkucuklar yaşadı. Öte yandan, dostlarına duyduğu bağlılığın tadını unutmadı hiçbir zaman. En son olarak da şunu söyleyebiliriz ki, yurttaşlarından zaman zaman enikonu zulüm görmüş olmasına ve Rus olmaktan şekva etmesine karşın Puşkin, büyük bir âşığıydı Rusya'nın. "Şeytan'ın marifetiyle burada doğdum ben, üstelik de yetenekli olarak!" diyordu gerçi; ama bu, bir şakadan, çarpıcı bir espriden ibaretti: Yabancıların karşısında takındığı tavır, çok daha derin duyguları açığa vurmaktaydı. Rus Devleti'ne hayranlık beslemiyordu katiyen. Haklıydı da.. Ama ülkesine köklerini tarihten alan geleneksel bir bağlılık duyuyordu: 1812'de, henüz daha yeniyetmelik çağında yaşamıştı Rusya'nın karşılaştığı tehlikeleri, uğradığı felaketleri ve kazandığı zaferleri. Dolayısıyla da, içinde bulunduğu dünyanın zayıf ve güçlü yanlarını çok iyi biliyordu. Halk yığınlarının korkunç sefaletini olanca boyutlarıyla ancak Gogol kendisine Ölü Canlar'ı okuduğu zaman kavrayabilmişti gerçi; ama çok geçmeden bu "bozbulanık Rusya'nın taşıyıp getirdiği iyilik, cesaret ve özveri birikimini en duygulandırıcı kahramanlar halinde etc kemiğe büründüren de o olmuştu: Rus ruhunun değerini, yaratımlarıyla olduğu kadar doğrudan doğruya kendi yaşamıyla da ortaya koymasını bilmişti.

Nitekim işte bundan dolayıdır ki bugün artık hiç kimse, Puşkin'in, Rus edebiyatının Lev Tolstoy'la kapanan büyük yüzyılının babası olduğundan şüphe edemez. "O, bütün hepimizin ustasıdır..." diyordu Turgenyef, taa o zamanlar. Gerçekten de, gerek kendisini izleyen şairlere, gerekse Gogol başta olmak üzere gerçekçi yazarlara yol gösteren odur. Ve yapıtı, yavaş yavaş da olsa, halk yığınlarına mal olmaktan geri kalmamıştır.

Sözcüğün günlük anlamında “popüler” bir şair değildir katiyen Puşkin. Ama nice dizesi vardır ki en basit yüreklerde hemen bir yankı bulur. Ve sonra, bir yazar ille de yazılarıyla popüler olmaz. Puşkin çok iyi biliyordu bunu. Bildiği için şöyle haykırıyordu:

Halkın gözünde yıllar boyunca aziz kalacaktır adım.
Çünkü bu zincire vurulu yüzyılda
Özgürlüğü yücelttim sadece ben
Ve özgürlüğün kurbanları için ağladım!

YAŞAM ÖYKÜSÜ DİZİSİ: VI

Rus yazını Puşkin'le (1799-1837) başlar, çünkü Rus yazını Batı öykünmeciliğinden kurtararak özgürleştiren ve özgünleştiren Puşkin'dir. Evrensele ulusallıktan ulaşılabileceğini Puşkin kadar inandırıcı kanıtlayan bir başka yazar yoktur dense, bu, kanımızca pek abartma olmaz. Genç yaşında bir düelloda ölen Puşkin'in yaşamöyküsünü okuyarak, Gogol, Lermontov, Dostoyevski, Tolstoy, Turgenyev ve Çehov gibi dev kalemleri içeren 19. yüzyıl Rus yazını çok daha iyi tanıyacak ve seveceksiniz.

ISBN 975-7275-26-3

9 799751 275267